THURY ZSUZSA

ÖRDÖGTÁNC

TÖRTÉNETEK EGY CSALÁDRÓL

MÓRA FERENC KÖNYVKIADÓ

ZSOLDOS VERA RAJZAIVAL

Thury Zsuzsa, 1958
A kiadásért felel a Móra Ferenc Ifjusági Könyvkiadó igazgatója
Felelős szerkesztő: Imre Katalin. Képszerkesztő: Számtó Tibor
Műszaki szerkesztő: Faragó Imre. Műszaki vezető: Gortvai Tivadar
10 000 példány, 12,4 (A/5) ív, MNOSZ 5601-54. Budapest 1958
I-580597 Atheneum (F.v. Soproni Béla)

APÁNK

Apánk író volt, meghalt harminchat éves korában, az első világháború előtt, egy szemlőhegyi bérelt villában, augusztus végén.

Mit tudtunk róla? Elsősorban tényeket, az életrajzi adatait. Azután kis, legendás történeteket, amelyekkel anyánk táplálta bennünk az emlékét, fáradhatatlanul, valami szelíd erőszakkal, meg rémülten is, hogy elkövetkezhetik az idő, amikor elfeledkezünk az apánkról. S vannak személyes emlékeim is, nekem, a legfiatalabbnak, ige halványak; de mindezeken túl ismerjük az írásait s azok tükrözik az egész embert, maradéktalanul.

Emlékszem, hogy amikor még úgyszólván semmit sem tudtam róla, hiszen írni-olvasni sem tanultam, elragadtatással hallgattam kicsapatásának történetét. A tett, amelyért kizárták apánkat az ország valamennyi középiskolájából, hősibb cselekedet volt a szememben, mint Zrínyi Miklós kirohanása, mint Dugonics Titusz halálugrása, s elhomályosította a nagyszerű egri nőket is, pedig minderről tudtam ár nagyobb testvéreimtől.

E hőstett megértéséhez azt is el kell mondanom, hogy apai nagyapám, Köpe Lajos, tizenhat éves korában önként jelentkezett Bem tábornok seregébe, végigküzdötte a szabadságharcot, nyolc évig élt emigrációban, majd visszatérve szülővárosába, Kolozsvárra, a katonai pályán maradt. Negyvenkilenc éves korában halt meg, századosi rangban. Mi gyerekek nagy becsben tartottuk egy honvédegyenruhás, körszakállas fényképét, s igen magasztos érzéseket keltett bennünk, hogy nagyapánk negyvennyolcas őrnagy volt – így tudtuk ugyanis hosszú ideig. Felnőtt voltam már, régen férjes asszony, kolozsvári lakos, amikor egyszer a házsongárdi

temetőben bolyongva véletlenül szembetalálkoztam nagyapám sírjával. Félig földbe süppedt, régi, mohos kődarabba vésve két évszám, a neve s a rangja: honvéd százados. Emlékszem, milyen csalódott voltam – megint szertefoszlott egy legenda: nem őrnagy, csak százados! Mondogattam magamnak, hogy mindegy az, micsoda együgyűség, hát változott valami?

Mégis, megmagyarázhatatlan ez, ma is kissé becsapottnak érzem magam, olyan szerfelett nagy bennem a ragaszkodás gyermekkorom valamennyi emlékéhez.

Tehát az igen csekély századosi nyugdíj és öt gyerek maradt nagyapám után, az én apám az orgonasípban a negyedik volt. Nagyanyám a Kolozsvár és Torda között fekvő kis Tur faluba költözött; később jártam Turban s Torda felé utazva gyakran láttam is. Kerek kis falucska ez egy domboldalon, az országútról úgy hat, mint valami jókora, tarka mezei virágból kötött bokréta.

Ezt a negyedik fiút nagyanyánk szekérre ültette, elhelyezte a kolozsvári református kollégium konviktusában s a már nagydiák és későbbi jó barát, Kovács Dezső gondjaira bízta. Kovács Dezső író – sok év után a kollégium tanára, majd igazgatója – elbeszéléseiből tudjuk, hogy apánk az intézet legjobb szavalója volt, esténként a hálóteremben egész felvonásokat adott elő Shakespeare-drámákból s ugyancsak Kovács Dezső őrizte meg apánk leveleit sok évtizedeken át. Ma a Kolozsvári Múzeum birtokában vannak.

A négy kollégiumi esztendő után a tanítóképző következett, s itt jelentkezett először apánk lázadó természete, itt követte el a „hőstettet”. Ez meglehetősen drámai következményekkel járt s megváltoztatta egész életpályáját.

Harmadéve volt növendéke az intézetnek, amikor az évzáró vizsgára megérkezett Kolozsvárra az országos fővárosból kiküldött királyi biztos. A díszteremben gyülekeztek a diákok, az emelvényen a tanári kar foglalt helyzet, középütt a nevezetes vendég, hatalmas gazdája, a király képviseletében. Mögötte a falon a tábornoki

díszegyenruhába öltözött I. Ferenc József osztrák császár és magyar király életnagyságú képe. A magyar tanár apánkat szólította ki, az iskola legjobb szavalóját, hogy mondja el egy magaválasztotta Petőfi-költeményt. Ő megállt az emelvény előtt, szemben a királyi képmással s érces hangon belekezdett: „Akasszátok fel a királyokat, írta Petőfi Sándor”. Lélegzetvételnyi időt sem engedett a döbbent tanári karnak, máris mondta:

„Lamberg szívében kés, Latour nyakán
Kötél, s utánok több is jön talán…”

A folytatás elmaradt. Apánkat a lassan ocsúdó igazgató kiparancsolta a díszteremből, azonnali hatállyal eltávolították az intézetből s kitiltották az ország valamenynyi középiskolájából.

Ez volt az esemény, amelynek következményeként nem így kezdtem beszámolómat: „Apánk tanító volt, meghalt 86 éves korában, éppen most múlt esztendeje, egy erdélyi falucska tanítói lakásában…” Nem lett tanító, az iskoláit nem fejezte be végérvényes bizonyítványnyal, de járta az élet küzdelmes iskoláját. Ebben sokszor elbukott, feltápászkodott, kezdte elölről, míg bírta szusszal. Oly sok tapasztalatot, élményt gyűjtött, hogy egy hosszú életre lett volna elegendő írnivalója. Közben tanult, szakadatlanul, beszélt németül, franciául és olaszul, mégis haláláig kínozta a tudat, hogy nem fejezte be iskolai tanulmányait. Harmincéves korában levelet írt Kovács Dezsőnek, s kérte, intézze el, hogy az iskolai év végén magánérettségit tehessem. Úgy tervezte, hogy három-négy év alatt megszerzi a tanári diplomát. A tervből nem lett semmi, erről tanúskodik a következő levél. „Én, a négygyermekes apa nem állhatok már neki annak, hogy reggeltől estig tanuljak, mert az nem hoz semmit a konyhára.”

A mi apánk tehát, tizenhetedik évében, ott állt a kolozsvári utcán. A tanítóképző intézet kapuja végérvényesen becsukódott mögötte – itt tartottam. Oly forrón szeretem ezt a kicsapott diákot és oly sokat szeretnék

elmondani róla, hogy legszívesebben lépésről lépésre követném a téren s időn át – de most nem ez a célom.

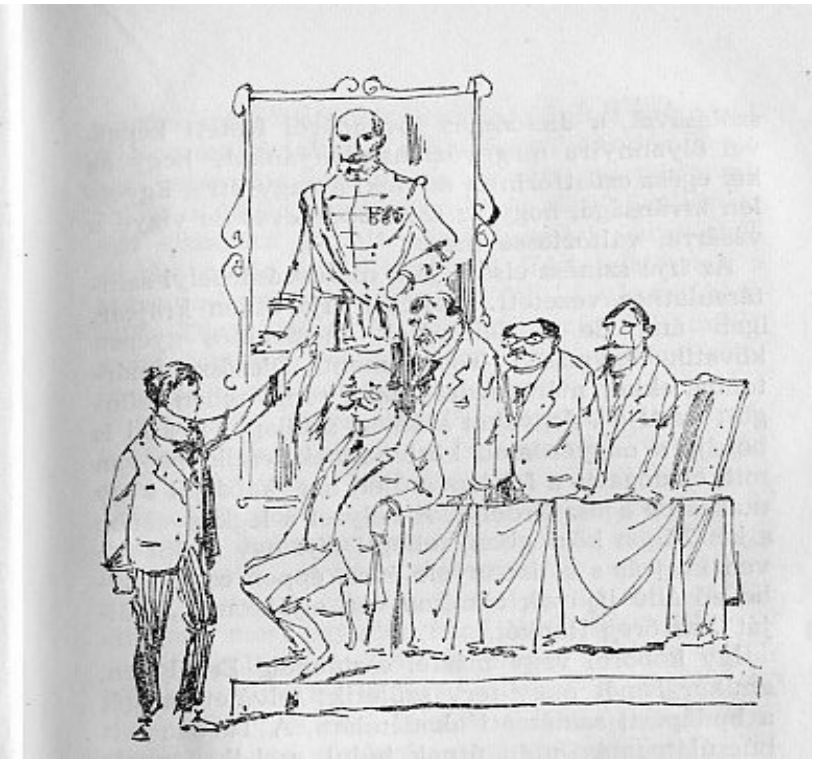

Ott áll a diák, lelkiállapota dúlt, ijedelmet érez és valami határtalan boldogságot – így képzelem. Háta mögött a megunt iskolapad s előtte a jövő – a színészet! Kissé kellemetlen dolog, hogy az eseményeket és jövendő terveit közölni kell a turi özvegyasszonnyal, de ezen is túl kell esni. Kigyalogol a domboldali falucskába s ott ékes szólásával, a dicsőséges jövendőről festett képeivel olyannyira meggyőzi nagyanyánkat, hogy ad két egész ezüstforintot ad neki a nagy útra. Egyetlen kívánsága, hogy az ősi Köpe-nevet ne vigye a vásárra, változtassa meg.

Az ifjú színész első útja a marosvásárhelyi színtársulathoz vezetett. Fellépti díja ötven krajcár, igen ám, de a fellépések meglehetős gyéren követik egymást. Továbbment Dicsőszentmártonba, ekkor már „nadrágjának rongyokban csüngött a alja”. Jegyeket számoz, színlapot ír s ki is hordja a nagyérdemű közönségnek, eszik, ha van mit, eladogatja a fehérneműjét, nagykabátját s így utazza be egész Erdélyt. A helyzet a legkedvezőbb a

kis Zágon községben, fellépti díja egy forint ötven krajcár s a tizennyolc éves, éppen csak pelyhedző állú ifjúnak alkalma van eljátszani „ideálját”, az öreg Rankét.

Így kóborol vagy másfél esztendeig Erdélyben, amikor ismét nagy terv születik: felvéteti magát a budapesti színészeti akadémiára. A Turban tett búcsúlátogatás után útnak indul, zsebében nyolc forint s a kezében egy asztalkendőbe kötözve a „gardrob”.

Olyan kálváriát járt apám az akkori Magyarország fővárosában, amelynek egy-egy stációjánál hosszan kellene időzni, hogy hozzávetőleges képet adjon róla az ember. De talán akkor is hitetlenkedve fogadná az a fiatal színész, akit manapság éves szerződés köt valamelyik budapesti vagy vidéki színházhoz. Az én apám megérkezett a Központi pályaudvarra, egy kávémérésben hagyta megőrzésre a batyuját, azután elindult szétnézni. A Nemzeti Színház s a Színészeti Akadémia akkori igazgatója kereken elutasította, mert hát: miből akar élni a tanulmányi ideje alatt? Szállást az első éjszakára kapott egy kolozsvári ismerősnél, azután nyolc éjjelt töltött a Városligetben s a Múzeum-kertben, és nagyon félt a „konstáblertől”. Evett szilvát és kenyeret, míg volt miből, azután elindult gyalog Fótra, mert az ottani színtársulat, mint hallotta, tagot keres.

A társulat akkor már Veresegyházán volt, oda is követte az apostolok lován, s mert időközben onnan is távoztak, végül Szada községben érte utol őket. A társulat: az igazgató, viselős felesége és egy tag. Apám a második tag. A színház egy kocsmaszoba, egyben cipészműhely s a padlóra vetett szalma a két tag fekhelye. Az esti előadás elmarad, mert egyetlen néző sem jelentkezik.

Így sorolhatnám tovább: másik társulat, újabb község, s megint lemarad valahol a nagykabát, egy-egy ing, a cipő leválik a lábáról, és amikor egy évig tartó vándorútja után visszaérkezik Budapestre, az asztalkendőben „egy krágli van és két kézelő”. Néhány éjszakát tölt ágyrajárók között egy Sándor utcai pincében, onnan is ki akarják tenni, megbetegszik, nagysokára megjön az ott-

honi segítség s a beteg, minden anyagi javából és nagyratörő álmából kifosztva ifjú visszatér Turba.

Közben írt már, tárcái megjelentek itt-ott kolozsvári és fővárosi lapokban, honoráriumot azonban nem kapott értük – manapság persze ez is nehezen képzelhető el. Mert valójában különös gyakorlat volt a múltban, hogy a kezdő író, akinek nincs betevő falatja, köteles ingyen átengedni szellemi termékét a lapkiadónak, míg a már beérkezett és viszonylag jó anyagi helyzetben levő íróknak nem minden esetben a képességeivel, de a társadalmi súlyával – képviselő, fontosabb beosztású minisztériumi tisztviselő vagy egyszerű háztulajdonos – egyenlő arányban emelkedett a honoráriuma.

Apám kétévi színészkedés után kolozsvári, majd szegedi és pécsi újságíró lett. Anyagi helyzete annyiban javult, hogy fedél volt a feje fölött, s napjában egyszer jóllakott. Nyugtalan és töprengő természet lehetett, szűk keretek közé szorítva kényelmetlenül érezte magát, úgy gondolom. Említettem már, hogy folytonosan gyötörte a tanulás vágya, bizonyára úgy érezte, hogy ő nem egész ember, csak amolyan félbenmaradt diák. Sorsával elégedetlen volt, a vidéki szerkesztőségekben végzett munkáját egyhangúnak találta. Távolabbra vágyódott, olyan világba,, ahol tágasabb a látóhatár s a vágy nála azonnali cselekvést jelentett. Csapot-papot otthagyva – ezúttal Pécs városát - vonatra ült s Münchenbe utazott. Úgy tervezte, egy-két évet tölt a bajor fővárosban, az akkori Európának Párizs mellett legjelentősebb kultúrközpontjában, onnan tovább megy Berlinbe, majd Párizsba, megtanul németül és franciául. E tervek kivitelezésére meglehetősen csekély tőkével rendelkezett: Münchenbe érkezésekor négy forintja volt, az 1891-es esztendőben.

A szobámban van apámról egy olajfestmény, ismeretlen német művész munkája. Huszonkét éves szemüveges, igen komoly fiatal férfit ábrázol, a tekintete átható és egészen kék a szemüveg mögött s kísér a szobában, bármerre lépek. A díványon fekve is a képet látom,

szembenéz velem s különös módon változtatja arckifejezését: olykor helyesel, mélységes együttérzésről tanúskodik, máskor pillantása megtelik rosszallással és szemrehányással. Ilyenkor kényelmetlenül érzem magam, mardosóan rossz a lelkiismeretem, magam sem tudom, miért? Nem érzem soha, hogy jóval, ó, sokkalta idősebb vagyok a huszonkét éves fiatalembernél; az apám az, aki jóváhagyja, vagy helyteleníti magatartásomat, ma is, mindig.

Vedre Márk, a mi nagy szobrászművészünk szintén Münchenben élt a kilencvenes években. Így jellemzi apámat: sovány, igen kopott fiatalember volt, a zsebe mindig üres. A modora olykor kellemetlen, mogorva, máskor lebilincselően kedves. Bejárt a kávéházba a magyar festőkhöz s azok ellátták „tippekkel", miről írjon tudósítást Magyarországra, melyik képkiállításról, művészi eseményről.

Írt ő mindenről, éjjel és nappal. Írt operaszöveget és színdarabot, tudósításokat és egyik elbeszélést a másik után, orosz, lengyel politikai menekültekről, német házigazdáiról és minden egyébről, ami a századvég forrongó, érdekes bajor fővárosában esemény volt. A kávéházban lengyel politikai menekültek közé sodródott. Furcsa, idegen művészek voltak közöttük, akik Európa haladó eszmekörében éltek, Új világot ismert meg a fiatal erdélyi újságíró, de a végletek zűrzavarában is megőrizte valóságérzékét: a szegényekről és a kisemberekről akart írni. Elhatározásához szilárd maradt élete végéig, meggyőződése ellenére soha nem írt le egyetlen sort sem.

Három évig tartott a müncheni nyomorgás, akkor betelt a mérték. Kétségbeesésben fogant a nagy elhatározás: hazatér, állást vállal s gazdag feleséget keres magának. Éppen kapóra érkezett Barna Izidor, a kiváló hírlapíró és jó barát meghívó levele a Pesti Napló szerkesztőségének egy megüresedett helyére. A mi apánk indult máris kevéske csomagjával és hatalmas terveivel, hazafelé.

Nem választott magának gazdag feleséget. Alighogy megtelepedett a magyar fővárosban összetalálkozott anyánkkal, két hónap múlva házasságot kötöttek.

*

Ezeket az életrajzi adatokat lassan szedegettem össze okmányokból, levelekből, családi elbeszélésekből, felnőtt koromban m ár. Hosszú ideig meg sem kíséreltem magam elé idézni az alakját, mint olyan fiatal férfiét, akiben volt emberi gyarlóság is, mereven és felháborodottan elutasítottam volna minden, a személyéről festett reális képet. Mi négyen, a gyerekei, szenvedélyesen ragaszkodtunk a legendakörhöz, amely lassan kialakult alakja körül.

Anyánkra úgy emlékszem abból az időből, hogy szigorú volt, fáradt és örökké szomorú. Könnyekkel és rimánkodással semmit nem ért el nálunk és rendkívül rossznéven vettük, ha olykor elvesztette a türelmét. Hatása csupán annak volt, ha apánkat említette példaként. „Apa a te helyedben így cselekedett volna… Apa nagyon szomorú lenne, ha ezt látná…” Apa jó volt, nagylelkű és igazságos. Púpos Rózának, régi, igen apró termetű mindenes lányunknak, akit mi az összes lehető módon ingereltünk és csúfoltunk, apánk soha nem mondta másként, mint: „Kérem szépen”, és „Legyen szíves, Róza lelkem”. Apa hatalmas tömeg játékszert juttatott el az Ördögszigetre száműzött Dreyfus kapitány gyerekeinek karácsonyra. Híven őriztük magunkban a kicsapott diák és a vándorszínész magasztos emlékét ifjúságából és csupán helyeselni tudtuk későbbi magatartását is: az íróét, aki nem alkuszik, a meggyőződéséből nem enged és az emberét, aki magányos az őt környező világban. Anyánk mesélte róla:

Élete utolsó évében, Meránban ült egy padon, olvasott. Hozzálépett egy idegen s azt mondta:

- Most hallom, hogy ön kicsoda, rendkívül örvendek az ismeretségnek!

- Én nem – mondta apánk, felállt és továbbment.

Ez nekünk tetszett, erre mi büszkék voltunk, s ha a későbbi években valaki apánkkal való barátságára hivatkozott, erélyesen elutasítottuk: - a Mi apánknak nem volt barátja! – hiszen akkor nem tudtuk még, hogy nem maradéktalan öröm barátok nélkül élni az emberek között.

S szövődött a legenda, más formában is. Anyánk nővére, Paula néni egyszer Svájcban járt s hazatérve elmesélte, hogy Genfben látott valakit, aki feltűnően hasonlított apánkhoz. Egy-egy elejtett szó jutott fülünkhöz Paula néni elbeszéléséből s a gyerekszobában ilyenformán alakult a történet:

… Paula néni Genfben kiszállt a hajóból és találkozott apával. Éppen előtte haladt; bő felöltőt és széles kalapot viselt, a járása kissé görnyedt volt s lehajtotta a fejét. Botra támaszkodott, ez némileg megzavarta Paula nénit, mivel apa nem használt botot. Rendkívül izgatottan, szaladva előzött, hogy szembe kerüljön apával, ránézni azonban nem mert, az ájulás környékezte. Mire valamennyire összeszedte magát, apa átment a túloldalra. A régi szemüvegét viselte, kissé fáradtnak tűnt…

„Apa más volt, mint a többi ember” – mondogatta anyánk. Mi ezt is rendbenlevőnek találtuk s igyekeztünk nem hasonlítani a „többi” emberhez. Jó volt, helyes az is, hogy könnyelműen bánt a pénzzel, hogy hajnaltájt hazatérve a szerkesztőségből, a kucsébertől nyert mandulát, datolyásdobozt tett a párnánk alá. Hosszú ideig okozott csalódást nekem, hogy felébredéskor nem találok semmit a párnám alatt. Nagybátyánk egyszer elmesélte, hogy apával sétált a Belvárosban s szembe találkoztak Kovács Dezsővel, az ifjúkori baráttal. Mikor elváltak tőle, apám azt mondta:

- Látod, ez olyan jó barátom volt, hogy amikor Münchenben éheztem, eladta az óráját, úgy segített rajtam.

- No és – mondta Paula néni férje, igen megfontolt, józan üzletember – megadtad neki a pénzt?

- Azt nem – mondta apa. – De ha neki szüksége lenne rá, én is eladnám az órámat.

Igen keserves munkával kereste a pénzt, bánni azonban nem tudott vele. Nálunk örökös vendég volt a végrehajtó, ismerte minden egyes bútordarabunkat s olyan meghitt viszonyban volt apámmal, hogy olykor tanácscsal is ellátta, miről írjon, mivel lehet pénzt keresni. Mi örökösen költözködtünk lakbérhátralék miatt s apámnak mindig sürgősen kellett valamit írnia, a szerkesztőségi munka után kimerült aggyal, hogy valamiféle rést betömjön. A szűk lakásban örökös volt a gyereklárma, hát kávéházban dolgozott. Az üvegablakhoz támaszkodva, az utcán várakozott a „kis hordár", vékony, alacsony emberke ősz pofaszakállal; apám intett, ő bent termett a kávéházban a kéziratért s loholt vele valamelyik szerkesztőségbe. A kis hordár végtelen türelmét és szívós természetét ismerték mindenütt, honorárium nélkül nem távozott.

Egyszer anyánk említette, hogy a négy gyerek lábán lyukas a cipő, a suszter nem vállalja már a javításukat, újakat kellene vásárolni. Apám sietett a kávéházba, néhány óra múlva a vörös sapkás emberke száguldott a kézirattal és vissza a kapott pénzzel, apa meg indult cipőt vásárolni. Négy apró dobozt hozott haza, örvendező arccal. Anyánk sorra nyitogatta a dobozokat és sírva fakadt: négy fehér glaszécipőt vásárolt apa a lyukasok helyébe.

Ma is őrzöm egy kis kopott jegyzetfüzetét. Egykét mondatos témák, egy részük már megíratlan maradt s néhány oldalon bevételei és kiadásai. Valamely meggondolás egy időben arra késztethette, hogy mint komoly családapa könyvet vezessen, tartozik és követel rovattal. Szándékát keresztül is vitte, a legaprólékosabb gonddal. „Házbérre előleg 15 forint, Magyarországtól 30 forint, fűszer 12,80 korona, hentes 21,70 forint" – így váltakozva forint és korona. A másik baj ott van, hogy a két rovatot egymás alá írta és csupán hosszú és fáradságos munka árán lehetne kibogozni, mennyi volt a bevétel és mennyi a kiadás

*

Vannak személyes emlékeim is, apró villanások, ahogy a meggyújtott cigarettapapír lobban egyet sűrű sötétségben. Emlékszem, hogy valamiféle ablakban, kifelé lógatott lábbal lestük a jövetelét s iszonyú volt alattam a mélység. Apa jött a túloldalon, megállt s nézett fölfelé, mozdulatlanul, az iszonyodást és kétségbeesést is látni vélem a szemében. Száguldtunk lefelé elébe, mint a négyen. Egyre ott állt még, dermedten és nagyon csöndes szóval, összetörten szemrehányást tett idősebbik bátyámnak. Azután baktattunk fölfelé a lépcsőn, sírtunk. Ekkor engem, a legkisebbet, a vállára ültetett és dédelgetőn mondta:

- Te nem tehetsz róla… Ne sírj… te jó vagy…

Talán vasárnap reggelek voltak, amikor sokáig hancúroztunk a szobában, mezítláb és hálóingben száguldoztunk a szobában, feldúlva mindent, roppant csatazajjal s mindegyikünk a maga módján szórakoztatta apát. Dezső bátyám Totó volt, a hatalmas szentbernáthegyi kutya; négykézláb cammogott egyik ágytól a másikig, szolgált szépen, vakkantgatott, s ha azt mondtuk: - Halj meg, Totó! – engedelmesen elnyújtózott a földön. Böske nővérem sleppes öltözékben lovagló dámát alakított, egy széken vágtázva, szerény képességeivel ily módon növelve a lármát. Egy alkalommal az alattunk lakó ügyvéd becsöngetett hozzánk, megnevezve magát apánknak s igen udvariasan így szólt:

- Nehogy azt képzelje, uram, hogy engem zavarnak az ön lakásából lehalható változatos zajok. Csupán az érdekelne, mit játszanak a gyerekek?!

Én roppant szerettem szerepelni. Az önkívülettel határos mámorba estem, amint hallgatóságom akadt s szédült összevisszaságban „produkáltam” magam. Az ágyból kicibált lepedővel bemutattam, hogyan hajtja össze Paula néni kényes szobalánya az asztalterítőt fontoskodó arckifejezéssel és szakavatott mozdulatokkal. Az utcán látott részeg embert utánoztam tántorgásával és dünnyögésével s prédikáltam is, latin hangzású szavakat

selypegve, hiszen épp csak kezdtem beszélni akkoriban. Apám nevetett, a szemüvegét törülgette és köhögött.

Az utolsó esztendőben ritkán láttuk, csupán egy-egy napra. Levelek érkeztek külföldről s bátyáim örültek az idegen bélyegeknek. Egyszer külön írt nekem, igen kicsi borítékon ez volt a címzés: „Thury Zsuzsika öregaszszonynak”. Az utolsó év első állomása Abbázia volt. Egy napon váratlanul megérkezett. Ült egy széken, a felöltőjét nem vette le s anyám riadt kérdéseire nagysokára el mondta, hogy az orvos eltiltotta a dohányzástól, ő ennek ellenére cigarettázott, szóváltás keletkezett közöttük s ő az első vonattal hazajött. Szemmel láthatólag ekkor már restellte a dolgot s engedelmesen tűrte, hogy anya néhány napig tartó lótás-futás után pénzt hajszoljon fel s útnak indítsa Merán felé.

Néhány hét múlva ismét megérkezett, váratlanul, majd Arcóból is hazajött, mert a szigorú orvosi tilalmakat képtelen volt betartani. Ekkor már a kocsis támogatta fel a lépcsőn s ő sokáig ült csöndesen, kabátjába burkolózva egy széken.

Nyár elején volt ez. Anya kibérelt nagy, elvadult kert közepén egy rozoga villát a Szemlőhegyen – beépítetlen, a várostól távoleső helyen volt ez még akkor – s valamennyien felköltöztünk a hegyre, apa, anya, a négy gyerek és Púpos Róza.

Életem első összefüggő emlékei ehhez a nyárhoz fűződnek. Tisztán látom magam előtt anyámat kék grenadinruhában: az alja széles fodor seperte a földet, bő, hosszú ujja volt a ruhának és magas nyaka halcsontokkal merevítve. Talán, ha arra járnék, s a helyén van még, ráismernék a roskatag villára – egy nagy kutya is volt ott, meg jégverem, öreg fák és sűrű bokrok, pompás búvóhelyek, a ház előtt asztal, kertiszékek, esténként szélvédős gyertya vetett imbolygó fényt az asztal körül üldögélő rokonokra és ismerősökre.

Elmondtam, rövidre fogva, amit tudni kell a négy gyerek apjáról.

AZ ÉRDEKHÁZASSÁG

Apám Münchenből azzal a szent elhatározással tért haza Magyarországra, hogy elvesz valami gazdag lányt, elég volt a nyomorúságból. Elkeseredésében bizonyára így fogadkozott: Bánom is én, ha púpos, ha sánta, csak pénze legyen!

Alighogy megtelepedett a magyar fővárosban, Vészi József, a Pesti Napló akkori főszerkesztője meghívta őt hét végére, Nagymaroson nyaraló családjához.

Apám meglehetősen emberkerülő volt, idegenekkel szűkszavú és olykor barátságtalan, de talán még lobogott benne a müncheni nagy elhatározás némi szikrája, mert a meghívást elfogadta. Nagymaros az idő tájt – és még sokáig – egyike volt a jómódú pesti polgárság kedvelt nyaralóhelyeinek. Évről évre ugyanazok a családok foglalták el a takaros kis sváb parasztházakat, „életre szóló" barátságok és szerelmek szövődtek itt, amelyeket ha el is hamvasztott az ősz, nyáron ismét lángra lobbantak. Szombaton ebéd után az egész nagymarosi társaság a vasútállomáson várta a férjeket, apákat s a pesti vendégeket és két napig egyfolytában húzta a cigány a Kék Duna étteremben. Uszoda is volt a hajóállomás mellett, jobb szórakozás híján itt lubickoltak naponta egy-két órát külön a nők, bokáig és csuklóig zárt fürdőruhában, a fejükön nagy kalappal s külön a férfiak, térden alul érő fekete trikóban.

1895-ben, egy augusztusi szombat délutánon tehát megérkezett apa s ebéd után azt mondta neki Vészi József:

- Átmegyek a Márton-lányokhoz, két héttel ezelőtt halt meg az anyjuk. Velem jössz?

Apánk, kissé kelletlenül, útnak indult Vészi Józseffel; a gyászoló, idegen Márton-lányok bizonyára nem nagyon vonzották, talán kissé félt is tőlük, hiszen némileg idegenként mozoghatott e tősgyökeres pesti társaságban.

Vészi József, gondolom, útközben elmondta, mit kell tudni a Márton-családról s elmondom röviden én is.

Nagyapámnak, Márton Imrének selyemkereskedése volt egy Sas utcai ház udvari helyiségében. Nem volt ez valami fényes és jólmenő üzlet, mert nagypapa idejének javarészét kávéházban töltötte, alsósjátékkal. Nagyanyám és három bátyja, számos unokatestvére, valamint gyermekei, Miska, Paula és Gizella, hivatásos vagy kitűnő amatőrzenészek voltak. Nagymama egyik bátyja a maga idejében német színházak, majd a pesti Operaház neves baritonistája volt, az ő lánya drámai színésznő Reinhardt berlini társulatánál. Anyám Miska nevű fivére egészen ritka képességű zongorista, karrierjét nagyapám törte ketté, azzal, hogy zenetanulmányai befejezése helyett követelte tőle az ügyvédi diploma megszerzését. S ugyanígy megakadályozta anyámat énekleckéi folytatásában – polgári erkölcse tiltakozott az ellen, hogy lánya hangversenydobogón „produkálja” magát.

Volt még egy Márton-gyerek, tizenkét éves korában halt meg. Ez a Lajcsi nevű kisfiú, ha Miska bátyja elvitte az operába, hazajövet hibátlanul fütyülte az opera valamennyi áriáját.

Anyám elbeszélése szerint Lajcsi csép, kivételesen muzikális és értelmes gyerek volt, a róla szóló történetek közül különösen egy ragadt meg az emlékezetemben.

Egy alkalommal nagyapa, szokása szerint, a kávéházba ment, s míg az alsós-párti tartott, az üzletben az akkor kilenc esztendős Lajcsi fütyörészett, olvasgatott s kiszolgálta a gyéren jelentkező vásárlókat. Nagyapa állandó vevői közé tartozott egy kiskereskedő, ravasz öreg bácsi, bőbeszédű, vidám s kissé enyveskezű, aki,

míg nagyapám elfordult, zsebrevágott egy-egy vég selyemszalagot. Akkor is, hogy Lajcsit egyedül találta az üzletben, felhasználta a kedvező alkalmat, s míg ide-oda küldözgette a gyereket, egyik pulttól a másikig, fel s ismét fel a létrán, jól megtömte a zsebét selyemszalaggal.

Lajcsi fáradhatatlanul ugrándozott az öreg kívánsága szerint s gondtalanul elcsevegett vele, majd összeállította a számlát s az utolsó méter selyemszalagig felszámította a kabátzsebben rejlő árut. Az öreg homlokegyenest másként viselkedett, mint várni lehetett volna. Nem bántódott meg s nem is restelkedett, hanem száguldott nagypapához a kávéházba, mindenki füle hallatára elragadtatva mesélte a históriát s dicsérte az eszes kis kölyköt.

A Márton-családban örökösen zenéltek. Teljes operákat adtak elő s valamennyi szereplő a testvérek s unokatestvérek közül került ki. A zongorakíséretet vagy Miska nagybátyám vagy Jejtelesz Ignác, anyámék öreg, súlyosan alkoholista, zseniális zongoratanára, sok szép magyar nóta szerzője látta el.

Amikor apám először látogatott Mártonékhoz, igen csöndes volt a ház s két feketébe öltözött, szomorú fiatal lány fogadta. Következő szombaton apa már egyenesen Mártonékhoz ment. Anyám ilyenformán beszéli el eljegyzésüket:

- Apátok harmadszor volt akkor Maroson. Aznap sokan látogattak el hozzánk – mi mama halála óta ki sem mozdultunk a házból -, a Vészi család egész fiatalsága és mások, gyerekkori barátok. Apátokkal a kertben ültem, távol a társaságtól, a fák alatt, egy padon. Hallgattunk, Isten tudja mennyi ideig. Azután felálltunk és kézenfogva indultunk visszafelé. A többiekhez értünk s egyre fogtuk még egymás kezét. Az én viselkedésem olyan tartózkodó volt fiatalemberekkel szemben, hogy mindenki azonnal tisztában volt a helyzettel. Szerencsét kívántak eljegyzésünkhöz, Paula nővérem sírt, keservesen…

Ment a levél Kolozsvárra – akkor már ismét ott lakott apánk anyja – „Édes anyám-lelkem” megszólítással s nagymama hamarosan jelezte érkezését. Szombaton a két Márton-lány indult a nagymarosi vasútállomásra, fekete ruhában, Paula nagynénénk sírt és egyre azt hajtogatta:

- Nehogy mamának szólítsd!... Ha azt mondod neki, hogy mama, engem többé nem látsz…

Szegény anyát ezzel végképpen megfélemlítette s most már mind a ketten sírdogálva, egymásba kapaszkodva várakoztak a pesti vonatra, ahonnét kiszáll majd az erdélyi öregasszony, ki tudja miféle szigorú előítéletekkel, idegen lesz, és semmiképpen nem pótolhatja a néhány hét előtt elveszített édesanyát. így várakoztak, búsan s Paula néni elkeseredetten suttogta a magáét: - Ha mamának szólítod…

Azután bepöfögött a vonat, apa lesegített egy kicsi, törékeny öregasszonyt. Fonnyadt, töpörödött szája volt, fekete posztóruhát és gyöngyökkel kivarrt fejkötőt viselt, a kezében horgolt tarsoly. Apró léptekkel szaladt a két feketeruhás lány felé s mindkettőt egyszerre ölelte magához.

- Szegény kis lelkecskéim – mondta -, kicsi árvák…

Míg mentek hazafelé a nagymarosi utcán, egészen magától értetődő volt, hogy kétoldalt belékaroltak s kérdezgették:

- Milyen volt az útja, mama kérem? Nem fáradt el, mama drága?

Anyánk alacsony termetű volt, barna hajú, a szeme zöldes-szürkéskék, mélyen árnyékolt, kissé fátyolozott, igen szép tekintetű. Paula néni házias természetével ellentétben anyát kizárólagosan a zene és az irodalom érdekelte s mert otthon, mint akkortájt még számos pesti polgári családban, legalább olyan természetes hangzása volt a német nyelvnek, mint a magyarnak, főként a német klasszikus irodalmat ismerte és szerette.

Mi ezt, emlékszem, rendkívül rossznéven vettük, mert gyerekkorunkban makacsul ellene szegültünk mindannak, ami német. Anyánk élt a maga alkotta álomvilágban – a zene iránt érzett szenvedélyes rajongása mind a mai napig, jóval túl a nyolcvanadik esztendején, nem csökkent. Amikor apa, telve szorongással, bejelentette, hogy száz forint fizetése van a Pesti Naplónál, anya lelkesedett: - Hiszem az nagyon sok pénz!

1895 október végén megkezdték házaséletüket a kis, kétszobás lakásban és anyánknak röv8idesen alkalma adódott helyesen értékelni a százforintos fix fizetést. Mivel Paula nagynénénkkel egy napon tartották az esküvőjüket, nagypapa feloszlatta a háztartást. A lányok kaptak két-két szobabútort s némi ruhaneműt – hát így kötött a mi apánk érdekházasságot.

*

Anyának, mi sem természetesebb, örökre emlékezetes az a nagymarosi nyár, amelynek egy augusztusi napján váratlanul megjelent ott a fiatal erdélyi újságíró s ők egymás kezébe kapaszkodva elindultak a kertben. Felejthetetlen a fiatalságát jelentő valamennyi emléke, szívesen és sokat mesél régmúlt dolgokról, személyek-

ről. Ismerős már valamennyi családtagja – az unokatestvérek és a nagynénik, a Sas utcai ház lakói és a nagymarosi nyárilakás házigazdái, a barátok és Jejtelesz bácsi, az öreg alkoholista zenetanár – megannyi régen eltávozott árnyékalak anyám körül, nem élnek már, csupán az ő emlékezetében. A nagymarosi ház elé most is minden esztendőben elzarándokolunk, s a felelevenedő emlékek közé mindig vegyül valami új színfoltja a múltnak, oly parányi, hogy a mai olvasó meg sem igen érti, mi tette feledhetetlenné egy fiatal lány életében? Mert anyám, ha ott álldogáltunk a nagymarosi ház dunaparti kerítése előtt, elmélázva meséli:

- Itt álltam egyszer a kerítéshez támaszkodva. Alkonyodott, néztem a Dunát, akkor kötött ki a bécsi hajó. Oly szép volt sok kivilágított ablakával! A fedélzeten zene szólt, fehérkabátos pincérek futkároztak, a nők fején óriási tollas kalap s egyik-másik a lebukó nap ellen is nyitott esernyővel védekezett. Álltam ott a kerítésnél, észre sem vettem, hogy odalép P. Elemér, tudod, a későbbi híres gégész-professzor, egyszer téged is elvittelek hozzá és semmiképpen nem fogadott el tőlem honoráriumot. Ő akkortájt mindig a közelemben volt, de hát én nem törődtem a fiatalemberekkel, eleget mondták, hogy gőgös vagyok… Ki tudja, mióta figyelt s egyszerre megszólalt:

- Hová merült el szép szeme világa, Gizuska?

Ennyi a történet, sem több sem kevesebb s engem mindig kissé szíven üt, meg sem tudnám mondani, miért. Talán, mert arra gondolok, hogy efféle élmények után vágott neki a húsz esztendős lány az életnek, amely apám mellett s később magányosan lett az osztályrésze. Mily felkészületlen volt, milyen sebezhető! S mennyi meglepetés érhette a kezdeti időben! Elmondok erre vonatkozólag egy jellemző esetet.

Apám elsején kapta a fizetését és kialakult közöttük az a szokás, hogy a hónap első napján kettesben átrándultak a budai Márványmenyasszony-vendéglőbe, vacsorázni. Beszélgettek, jól érezték magukat, majd konflison

döcögtek a kihalt Alagúton, Lánchídon át, pislákoló gázlámpák fényében, hazafelé. Egy alkalommal megjelent a vendéglőben a kucséber, nyakába akasztott hatalmas kosarával s minden asztalnál megzörgette a számokkal telt zacskót.

- Nyerek neked datolyát – mondta apa.

Játszani kezdett, a szerencse azonban makacsul ellene szegült – ha páratlan számot mondott, párosat húzott s így ment ez jó ideig. Anya halkan mondta:

- Hagyd abba…

De apa olyan kétségbeesett szemrehányással nézett rá, hogy nem avatkozott a játékába. Apa zordsága felengedett s a leggyerekesebb örömnek adott helyet, mikor végül is anya előtt volt a hosszú, keskeny datolyadoboz. Lelkesülten kijelentette:

- Nyerünk valamit a gyerekeknek is, jó?

- Jó – hagyta rá anya megadással.

Mikor apa megnyerte a még pólyában szuszogó, fogatlan Lajos részére a mandulával telt zacskót, éppen csak annyi maradt az elsejei fizetéséből, amennyivel a számlát kiegyenlítette. Gyalogszerrel bandukoltak hazafelé s apát igen bántotta anya szótlansága.

Anyánk azután bámulatos gyorsasággal illeszkedett a megváltozott körülményekbe s a legnagyobb szükség idején sem tett szemrehányást apának anyagiak miatt.

Bizonyos jó viszony, sőt barátság szövődött a két oly ellentétes család között is. Apának élete végéig hűséges jó embere volt Paula néni férje s anya is összebarátkozott két sógorával és sógornőjével.

Ez a két sógor időnként felrándult Kolozsvárról, majd később Kaposvárról, ahol a cukorgyár hivatalnokai voltak, Pestre. Elfogulatlanul harsány hangúak, kedélyesek voltak, kvaterkázó, anekdótázó vidéki fiatalemberek – minden alkalommal ugyanazokat a történeteket hozták magukkal pátriájukból. Emlékszem, hosszú éveken át, valahányszor Pesten jártak, két „viccet” hallottunk tőlük; egyik a lámpagyújtogató emberről szólt, aki leteszi a létrát, felmegy a létrára, meggyújtja a lámpát, lemá-

szik a létráról és így tovább, a másik a vidéki asszonyságról, aki a villamoson kinyitja a retikült, kiveszi az erszényét, becsukja retikült, kiveszi a pénzt, becsukja az erszényt, kinyitja a retikült – valahogy így volt. Apámat ez idegesítette s bosszantotta az is, hogy bátyja és öcscse minden fővárosi látványosságot fumigál s azzal áll elő:

- Hát, még ha látnád Kaposvárott! – Meg: - Nálunk, Somogyban… - Egy alkalommal az akkor húsz esztendős Sándor öccsének apa büszkén mutatta a Lánchídat s mikor a fiú egykedvűen ennyit mondott: - Kedves, igazán kedves! –apa feljajdult s rohanni kezdett, otthagyva meglepett öccsét a Lánchíd előtt.

De ez a két nagybátyánk oly derék, jóságos és tisztességes ember volt, hogy mi szívből szerettük őket s mindig örültünk jövetelüknek. Olyakor nagymama érkezett Kolozsvárról s esténként a szüleimmel preferánszot játszott.

Ilyenforma volt a két család, agy vonalakkal felvázolva. Nem akarom, hogy magával ragadjon az emlékezés, de ennyire, gondolom, szükség van a továbbiak megértéséhez. Most elmondom, apa milyennek ismert minket.

MI NÉGYEN

Lajos bátyám volt a legidősebb, én a legfiatalabb közöttünk öt esztendő a korkülönbség. Öt év alatt négy gyerek, két fiú, két leány. Amint az első keserves sírással jelezte, hogy immáron – és nyilván kedve ellenére – megérkezett a földre, apám leült a régi bibliához és bejegyezte, amit e legkezdetibb időben tudni lehetett a gyerekről: „Lajos fiam született 1896. augusztus 11-én, éjjel fél három órakor Budapesten, az Andrássy út 84-ik számú ház II. emeletén, a 10-es számú lakásban. Scholderné."

E beírást követi „Dezső fiam" a József körút 65. számú házban, Erzsike leányom a Lipót körút 16. számban, majd Zsuzsika leányom a Lipót körút 2. számú ház IV. emeletén. Valamennyi bejegyzés végén a titokzatos név: Scholderné.

Mindössze egy mondat, tömör megfogalmazása a felmérhetetlenül nagy eseménynek: egy ember belépett a világba. Gondolom, ehhez fogható élmény csupán még egy adódik az ember életében: mikor távozik a világból. Mondom, szűkszavú a bejegyzés, csakis a rideg tényekre vonatkozik, én mégis sok mindent kiolvasok belőle. Mindenekelőtt egy egészen fiatal, huszonhat éves férfi büszke örömét, hogy fia született. Ezt a fiút máris nagyrabecsüli, megajándékozza, saját édesapja nevével s nem becézi a néhány perces csecsemőt Lajoskának, hanem azt írja: Lajos fiam.

Lajos hosszú fehér pikészoknyában, amely bőven fodrozódott körülötte, ült a szőnyegen és apró pihére tépdesett hatalmas újságlapokat. A sok kis foszlány halomban állt előtte s még nőtt, egyre növekedett a papír-

hegy. A lakásban nagy volt a jövés-menés, Lajossal nemigen törődtek sem a sürgölődő háziak, sem az idegenek, csupán apa állt meg előtte, álmélkodva:

- Mit csinálsz, Lajos?

- Gódozok! – mondta ő komolyan és tovább tépdeste az újságot.

A hálószobában meg röviddel ezután felsírt, vékonyka hangon, az újabb kis ember. Ő is részesült mindama megbecsülésben, amellyel az elsőt fogadta apánk s Dezső névre keresztelte a legkedvesebb bátyja után.

Következett a két leány, Erzsike és Zsuzsika. Én most valahogy úgy képzelem, hogy apa örült nekünk s derűsen vont egyet a vállán: hiszen most már nem tesz semmit, itt van nekem a két fiú, jöhetnek a lányok is. Persze inkább csak mulatságnak, parádénak – s ezért nem lettünk mi Erzsébet és Zsuzsanna, hanem Erzsike és Zsuzsika a bibliában.

Amint böngészem a sorokat, feltűnik a négy gyerek és a négy különböző lakcím. Meg sem melegedtünk egy kerületben, mentünk tovább, mert a háziúr, az akkori idők legnagyobb hatalmassága, nem tűrte a késedelmesen fizető lakókat s kényes füle a gyermeklármát – ezt fejezi ki a sok címváltozás.

A fiúk után következnek a lányok, a hatodik kerületet felváltja a nyolcadik, majd az ötödik, a dátumokban a nyarat a legzordabb téli hónap s a legfényesebb április – csupán egy van, ami állandó: a titokzatos név a bejegyzések végén.

Scholderné, egy vidéki orvos özvegye volt az a nagytudományú asszonyság, aki a világra segített bennünket. Akkoriban ez a fontos esemény többnyire otthon, a négy fal között zajlott le. A telefon is fényűzésszámba ment, csakis vagyonos emberek házában volt a falra szerelve s több volt vele a bosszúság, mint a kényelem; az ember forgatta a csengettyűt s ha nagysokára jelentkezett a „telefonos kisasszony”, nem értette a számot és máshová kapcsolt, kellős közepébe két ember egészen meghitt beszélgetésének, ami nem egyszer oko-

zott súlyos bonyodalmat. Mentőkocsi is összesen vagy három, négy trappolt Budapest utcáin, s amelyik ház előtt megállapodtak a nagy zöld batár elé fogott jóltáplált lovak, ott máris csődület keletkezett s a tömeg mindaddig várakozott, míg a mentők betolattak a hordággyal a kocsiba s a lovak nagy gyű-hózás közepette nekieredtek.

Apánk tehát, mikor eljött az idő, száguldott lóhalálában Scholdernéért. Az első alaklom után e derék özvegyasszony bennfentes volt már nálunk. Jött, kényelmesen elhelyezkedett holmijával s otthonosan tevékenykedett. Anyám meséli, hogy én igen szép áprilisi napon születtem, 22-ikén. Reggel kitakarították a szobát, apám és az özvegy doktorné egy ablak melletti kisasztalhoz ültek, jóízűen reggeliztek. Sütött a nap s finom tavaszi illatok áradtak a Margitsziget felől. Apa elővett egy Heine-kötetet és verseket olvasott Scholdernénak. Oly mélyen elmerültek a költemények szépséges zengésébe, hogy lelkesedésük végül is felháborította anyámat, mellőzöttnek érezte magát és panaszos jajongásba kezdett.

Scholderné azonban legyintett s amúgy mellékesen odaszólt:

- Várjon szépen sorára. Nos, szerkesztő úr – fordult vissza apához – hogy van tovább?

Délben egy óra húsz perckor megjelentem a Lipót körúton, két Heine-vers között s meglehet, ennek tulajdonítható, hogy ma is, mindenek felett szeretem Heine prózai írásait és verseit egyaránt. A bejegyzésekből levont végső következtetésként pedig megállapítom, hogy a háziurak ugyan nem szerettek minket, de hűségesen ragaszkodott hozzánk a magányos özvegyasszony s azt is, hogy ámbár apám pontatlan lakbérfizető volt, Scholderné asszony honoráriumát a föld alól is előteremtette.

Lajos, a legidősebb tíz, én, a legfiatalabb ötéves voltam, mikor apa meghalt. Jellemünk és sorsunk alakulását nem kísérhette már figyelemmel, s ezzel bizonyára

sok keserűséget és csalódást takarított meg magának, azonban az a négy gyerek, akit olykor maga elé állított s kutató szemmel nézegetett, valami alapvető vonást elárult már a későbbiekből, nagy vonalakban felvázolva a majdani embert. Négy apró palánta a növekedés ágasbogas szövevényei nélkül. Jellemzésünkre elegendő még egy-egy szó: Lajos okos, Dezső furcsa, Böske szép, én – hát azt mondják, ötéves koromig végtelenül jó és szelíd gyermek voltam – ilyennek látott minket apánk.

Az írásaiból kiviláglik, hogy tisztában volt a betegségével, korai halálával s hogy minden hitével, reménységével Lajos fiába kapaszkodott, benne kívánta folytatni az életét és a munkáját.

Kénytelen vagyok erre vonatkozólag idézni egy részlete „Útravaló" című könyvéből. „Te leszel az én kicsi pajtásom, aki hisz nekem, aki kezével a zsebembe kapaszkodva gázolja a füvet, azután felnő, nagyobb lesz mint én, ami ugyan nem kerül majd túlságos zsenialitásába s egyszerre azután kilép a küzdelmébe, bele a háborúba, ahol a legveszekedettebben küszködik a régi módi az újjal és dolgozik az agya, csupa erős, nagy szív lesz az egész ember és győz! Ti már győztök, fiam. Nem beszélek a levegőbe, tudom. Az a nagy igazságtalanság, ami ma még úgy-ahogy, uralkodik, gyönge és beteg már. Ha minden oldalról megdöngetitek, felpukkad a kazánja, ami a gépezetét hajtja. Szétesik és eljön a világszabadság."

Úgy gondolta, hogy a munkát örökségül adja át a fiának. Valami nagy sóvárgással leste nap nap után Lajos fejlődését s kereste benne a társat, akivel „holdas estéken kisétál Promontor felé". Mindenáron siettetni akarta ezt a fejlődést s ennek érdekében apró szélhámosságra is vetemedett.

Lajos éppen csak gügyögött még, de apám hallatlan bölcsességeket hámozott ki e motyogásból s kutatta, egyre kutatta benne az embert. Nincs ebben semmi szokatlan, megteszi minden szülő a maga porontyával, apa azonban tovább ment.

Lajos ült a szőnyegen, mondogatta a maga egytagú szavait, játszott valami semmiséggel s nagyokat kacagott hozzá, apa meg anya hallgatta s nézte őt, majd beszélgettek. Vajon mi lesz a fiúból? Író, magától értetődik. Látszik a homlokán, értelmes tekintetén s most is, máris, miket mond! Ezen nevettek, azután anya mondott valamit Lajos hangján, valami rendkívül mélyértelműt. Apa kérdezett és anya felelt, csupa okos, talpraesett dolgot, vékony gyerekhangon. Apa azután ment a szerkesztőségbe s ott elmesélte, miket mond a gyerek, bámulatos! Másfél esztendős csöppnyi ember és ma is, játszik a szőnyegen, én meg ott ülök a feleségemmel és egyszerre megszólal a gyerek:

- Apa! Szeretnék szántani, hat ökröt hajtani… de nem tudok!

A kollégák hüledeztek, álmélkodtak s apa tovább mesélt; elmesélte mindazt, amit anya mondott Lajos nevében s folytatta a játékot mindaddig, amíg a mi bátyánk összefüggő mondatokban beszélni kezdett s valóban olyannak mutatkozott, amilyennek apánk mértéktelen, mohó szeretetében látni szerette volna.

Apa egy komoly, igen érzékeny, zárkózott kisfiút ismert, aki olykor morogva és barátságtalan, idegenekkel szemben elutasító, csupán vele melegszik fel maradéktalanul.

Lajos miden játék fölébe a könyvet helyezte s mire iskolába került, rendszeres újságolvasó volt. Egyszer kishirdetés jelent meg valamelyik lapban: egyik Szív utcai ház lakói kérik a könyörületes embereket, hogy segítsenek egy halálos beteg apán, aki a csupasz földön senyved és négy ellátatlan gyereke van. Lajos rohant az újsággal apánkhoz, sápadt volt és dadogott: - Apa! Olvasd ezt! Négy gyerek… mint nálunk… mint mi… - Sírt és rimánkodott, hogy engedjék el a Szív utcába. Anya becsomagolt egy ócska ruhát, némi élelmet – sok nem akadt nálunk – és Lajos elment apró termetű mindeneslányunkkal, Pupos Rózával a Szív utcába. Otthon magából kikelten mondta:

- Apám, hát ez lehet? Lehet így élni?

Amikor apa utolsó napjait élte, Lajos egy alkalommal ott ült mellette, újsággal a kezében. Egyszerre megszólalt:

- Apa, én nagyon boldogtalan vagyok, hogy te beteg vagy, de nem cserélnék az orosz cárral.

- Miért?

- Mert mindenki gyűlöli és meg fogják gyilkolni.

Lajos volt közöttünk az egyetlen, aki már beszélgetni tudott apával, vitatkozott vele az olvasmányairól s mert bátyámat, amint az ábécét megtanulta,mindenek fölött a csillagos ég tudománya érdekelte, olykor kisebbfajta előadásokat is tartott apának.

Szerettük Lajost, a bálványozásig, tízéves korában nagyobb tekintélye volt nálunk, mint bármelyik felnőttnek. Ha olykor Dezső vállát átölelve járkált a szemlőhegyi kertben, lompos kis bátyám kihúzta magát, peckesen lépkedett, oly igen nagynak érezte a megtiszteltetést. Lajos, ha éppen beszédes kedvében volt tanított bennünket. Magyarázatai olyan világosak voltak, hogy én hároméves koromban tisztában voltam a föld forgásával saját tengelye, és keringésével a nap körül, tudtam helyét a többi bolygó között, tízig nem számoltam hibátlanul, de nem tévedtem, ha arra a kérdésre kellett választ adnom, hány százezer mérföld választ el egy égitestet a másiktól s ha álmomból ébresztettek fel, már daráltam: Merkúr, Vénusz, Föld, Mars, Jupiter, Szaturnusz, Uránusz, Neptun…

Dezső, a kisebbik bátyám nem volt ilyen nagytudományú gyerek -, Dezső „furcsa” volt, így mondták a felnőttek s ilyennek látta őt apa is, mikor nézegette, hallgatta kissé aggodalmasan és töprengett: ugyan mi lesz a gyerekből, ha felnő? Dezső naphosszat játszott, fáradhatatlanul, egyedül vagy velünk, különösek voltak a játékai, a kijelentései, szegény kis Dezső, őt hallgatva mindenki a fejét csóválta és azt mondta: - Micsoda furcsa kis fickó!

Talán Balatonbogláron történt, Dezső mintegy hatéves lehetett. Valamennyien a kertben tartózkodtunk, Dezső

egy homokdomb tetején ült, apa és anya a közelében beszélgetett. Valami újsághírrel kapcsolatban arról volt szó, mi lenne, ha kitörne a háború. Lajos lelkesen azon reményének adott kifejezést, hogy mire kitör a háború ő katonaköteles lesz Dezső is megszólalt a homokdomb tetején:

- Hát én nem lennék katona.

- Nem védenéd meg a hazádat? – kérdezte apa.

- Nem – ismételte Dezső határozottan -, én nem leszek katona.

- Miért?

- Mert elvisznek a háborúba, az ellenség lelő, meghalok, betemetnek a földbe, homok lesz belőlem és játszanak velem a gyerekek. – Lassan pergette egyik tenyeréből a másikba a homokszemeket és csöndes hangján ismételte: - Játszanak velem a gyerekek…

Azután következett Böske: ő „szép" volt. Szépsége oly vitathatatlan, hogy mellette csupán másodlagosnak tűntek kitűnő tulajdonságai: bátorsága, megbízhatósága, egyenes jelleme és igazságérzete, amely ma is olykor szélmalomharcba sodorja a közönyös emberiséggel. Ha a villamoson összeszólalkozik utas és kalauz s valaki, akár az egész közvéleménnyel szembehelyezkedve a megtámadott fél érdekében harcba száll, az bizonyosan az én nővérem. Ha egy türelmetlen anya az utcán elfenekeli a gyerekét, máris ott van az én nővérem a gyengébb védelmében. Ő az, aki hazatámogatja az elázott embert s ő az, aki a szomszéd lakásban verekedő házaspárt szétválasztja.

Hétéves koráig, míg apa ismerte őt, mindebből már megmutatkozott valami, csírájában a későbbi Böske.

Ott volt például a körte esete.

Valakitől egy hatalmas körtét kaptunk, a súlya lehetett egy kiló is, egyszóval óriás a körték országában.

Anya egy tálra tette, hogy ebéd után majd elosztja közöttünk.

Később apa a szobába lépett s észrevette, hogy valaki beleharapott a körtébe. A díványon ült Lajos, olvasott elmerülten.

- Te haraptál a körtébe? – kérdezte apa.

- Én nem – felelte Lajos.

De apa ezúttal nagyon felmérgesedett. Lajoson kívül senki sem járt a szobában! Falánk, komisz kölyök és a tetejébe hazudik is! Ha már elkövette a bűnt, legyen bátorsága bevallani!

- De apa, én nem…

Lajos hebegett, könnyezett s apa ebből bűnösségére következtetett. Hirtelen haragjában, csalódottságában pofonütötte Lajost. Akkor kivágódott az ajtó és bependerült a nem egészen három éves Böske.

- Papuska! Én ettem meg!

Apa iszonyatosan megzavarodott, szó nélkül kiment a szobából. Azután kiderült, hogy nem Lajos és nem Böske harapott a körtébe, hanem az a kis falusi leányzó, aki mellettünk teljesített szolgálatot és a körte-óriás vonzerejének nem tudott ellenállni.

Egyszer hatalmas felhőszakadás után apa kint állt a folyosón Böskével, nézték az udvaron felgyülemlett víztócsákat. Böske megszólalt, aggodalmas hangon:

- Tudod, papám, én azt hiszem, hogy ezeknek a patkányoknak nem adnak eleget inni, mert eső után mindig előjönnek szegények.

Olykor komoly megbeszéléseket folytattunk apával, a világ dolgairól, érzésekről, egyszer a szeretetről volt szó. Lajos kijelentette, hogy szereti apát, anyát, a testvéreit, Pupos Rózát is kedveli, de a barátok megbízhatatlanok és ő jól megvan nélkülük. Dezső úgy nyilatkozott, hogy az ember mégiscsak önmagát szereti legjobban, igaz, apa?

Én felsoroltam apát, anyát, a testvéreimet, majd néhány nénit és bácsit, akik ajándékot szoktak hozni nekem. Végül Böske következett.

- Én mindenkit szeretek – jelentette ki roppant határozottan. – Mindenkit a világon.

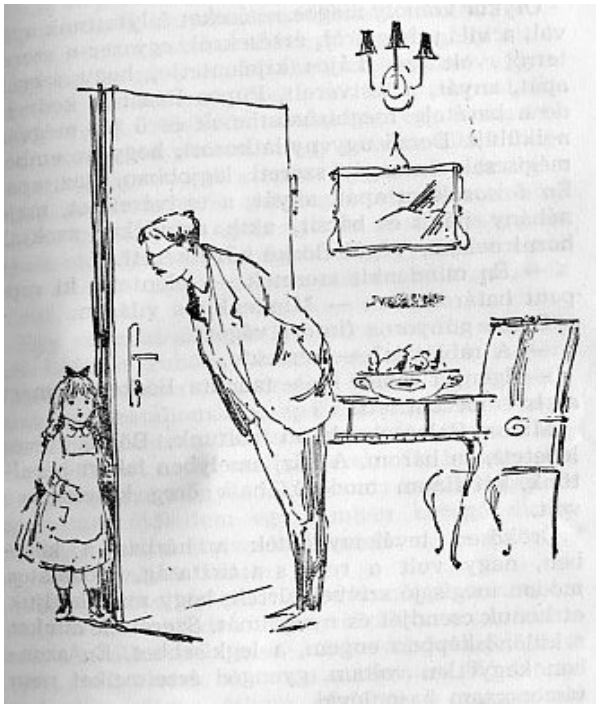

Dezső gunyoros fintort vágott.

- A rablót is? – kérdezte.

- Igen, a rablót is – mondta Böske -, mert az is emberből lett!

Mikor Balatonbogláron voltunk, Böske ötéves lehetett, én három. A ház, amelyben lakást béreltünk, két finom modorú, halk öreg kisasszonyé volt.

Örökösen tevékenykedtek a házban, a kertben, a nagy volt a rend s tisztaság, csodálatos módon mégis jó szívvel tűrték, hogy mi feldúljuk otthonuk csendjét és nyugalmát. Szerettek minket s különösképpen engem, a legkisebbet. Én azonban kegyetlen voltam, gyengéd érzelmeiket nem viszonoztam hasonlóval.

A jól ápolt kert, kavicsos sétányaival igen kevéssé vonzott minket, szívesebben tartózkodtunk a szomszédos parasztház udvarán, ahol volt kutya, baromfi és ott volt Tóni, a disznó, rajongásom röfögő tárgya. A szomszédban gyerekek is voltak szép számmal, az udvaron örökösen mostak, teregettek, majd a száraz ruhát egy kosárba hajították s úgy adták rá a kis ingeket, szoknyákat a gyerekekre, vasalatlanul. Böske nővérem azonnal akcióba lépett. Kerített valahonnan egy ócska vasalót, meg-

rakta parázzsal, egy sámlira állt s megmutatta, hogyan kell szépen, ügyesen bevasalni a ruhát. A paraszt néni csak legyintett, nevette Böskét, de tűrte, hogy egész nyáron át vasalja a gyerekek holmiját, nagy műgonddal. Így Böskének is megvolt az elfoglaltsága s nekem is az állatok körül.

Egy szombat alkonyatkor anya mind a négyünket hófehér ruhába öltöztetett, ragyogó tisztán, körfésűvel leszorított, simára kefélt hajjal indultunk a vonatállomásra, apa elé. Egyszerre nagy porfelhő jelezte a konda közeledtét anya valamennyiünket az út szélére terelt. Én hirtelen kitéptem a kezem anyáéból, a konda kellős közepébe rontottam, átöleltem egy lomhán kocogó disznó nyakát s elragadtatva kiáltoztam:

- A Tóni! A Tóni!

Anyám sikoltozott, a kondás magasra emelt s nagy méltatlankodva visszaszolgáltatott családomnak. Az állomáson kissé zilált külsővel jelentem meg, ruhámon és arcomon a szeretett Tóni nyomaival s nyilván átható illatából is magammal hoztam valamit, mert Dezső tüntetően elhúzódott a közelemből és befogta az orrát.

Néhány ismerős család is nyaralt ugyanakkor Bogláron, többek között egy néni, akit én nagyon szerettem s mindig lelkes ünneplésben részesítette. Idős házikisasszonyaink egyike ezt féltékenyen nézte s mindent elkövetett, hogy elhódítson attól a bizonyos nénitől. Egyszer begyalogolt a falusi bazárba, egész tömeg játékkal tért vissza, az ölébe vett, egymás után adogatta kezembe a kincseket és vágyakozva kérdezte:

- Most már szeretsz?

Én ránéztem, majd a nagy diófa alatt üldögélő társaságra és azt feleltem:

- Magát? Magát nem. Azt a nénit – mutattam a diófa felé -, azt a nénit szeretem.

Szegény öreg kisasszony könnyezve panaszkodott anyának, pedig akkor még nem tudta, mily súlyos utolsó tőrdöfést tartogatok a számára. Elmúlt a nyár, összecsomagolták a rengeteg kosarat, batyut, egy ember el-

indult a megrakott taligával a vasútállomás felé s mi búcsúztunk a háziaktól. Én illedelmesen kezemet nyújtottam az egészen ellágyult és meghatott öreg kisasszonynak, majd ezen szavakkal búcsúztam:

- Ide többé nem jövünk nyaralni.
- Miért? – hüledezett a leforrázott kisasszony.
- Mert nincsenek állatok – mondtam – csak emberek.

Így aztán, bár oly pöttömnyi kis teremtés voltam, hogy a földből éppen csak kilátszottam, apámnak alkalma volt megállapítani, hogy legkisebb gyermeke nem megvesztegethető természet, nagy állatbarát s egy bizonyos esetből azt is, hogy van benne vállalkozó szellem, de a kivitelezéshez hiányzik belőle a megfontoltság, a kellő mennyiségű józan ész, s bizonyára búsan gondolt a jövőmre: adódik majd sok minden, aminek bátran nekivágok, de nem számolok előre nehézségekkel, nem ismerem fel a kellő pillanatot, amikor meg kell állni a józan ész parancsa szerint s ezért az életben gyakran megütöm majd magam, s kapok súlyos sebeket.

Úgy történt, hogy egy alkalommal a lépcsőházból hangzó éktelen ordításomra szaladt össze a ház népe. Ott találtak az emeletről levezető lépcső aljában, orrom dagadt volt, szájam vérzett, a homlokomon hatalmas dudor, mozdulni nem tudtam, csupán sírni, kegyetlenül. Anya az ölébe kapott, vitt felfelé s én elkeseredetten panaszoltam:

- Csak egyet-kettőt akartam gurulni…

Egyet-kettőt akartam gurulni s egy fél emeletet gurultam, ez történt velem két és féléves koromban.

Mindezzel csupán azt akartam mondani, hogy amint egyetlen csepp vizében benne van az egész tenger, úgy láthatta bennünk apa, valamennyire, a későbbi embert.

A PATKÓSZÖGEK

Az utolsó nyarat töltöttük apával a Szemlőhegyen.

A bérelt villa – meglehetősen rozzant épület, elvadult kertjében sok rejtekhely, sűrű bozót, zegzugos, dombnak kapaszkodó utak s még egy földalatti verem is, ismeretlen rendeltetéssel – egy idős városi tanácsnoké, bizonyos Capinszki nevű özvegyemberé volt. A bérlet megkötésekor az özvegyember húzódozott: mégis, négy gyerek – s megkérdezte apámat:

- Nem rosszak a gyerekek?

- Dehogy, kérem – méltatlankodott ő – csak kissé élénkek.

A beköltözést követő hajnalon Capinszki úr iszonyú lármára ébredt. Hálóköntösében megjelent emeleti ablakánál s parancsszavakat küldött lefelé:

- Csend kegyen, hallják? Többé ne lássam magukat az ablakom alatt! Elég legyen maguknak a hátsó kert. Hallatlan! – S végül így bontakozott ki hangja az egyre növekvő csatazajból: - Takarodjanak!

A háziúr valamiféle felvidéki tájszólással beszélt s ezért az utolsó, hörgésszerű szó így hangzott: - Tákárodjánák! - Felségesen mulattunk ezen s egymásnak mondogattuk: - Nem hállottád, mit mondott á bácsi? Ázonnál tákárodj!

Aznap időnk javarészét Capinszki úr ablaka alatt töltöttük. A derék özvegyember estefelé panaszra ment apánkhoz, jogos felháborodásában vörös arccal, igen feldúltan. A verandán útját állta Pupos Róza, a mi apró termetű, régi mindenes-lányunk s alaposan lehordta a háziurat: Mit jön ide lamentálni? Nem tudja, hogy beteg az úr?

Capinszki úr nem nyert bebocsátást a lakásba s egy nyilvánvalóan gondokban s álmatlanul töltött éjszaka után, a hajnali órákban arra riadt, hogy ablaka alatt egy dünnyögő gyerekhang mondogatja, szünet nélkül:

- Capinszki, takarocc ki! Capinszki, takarocc ki!

Kisebbik bátyám, Dezső köszöntötte e szavakkal a háziurat. Dezső akkor nyolcéves volt, kis, maszatos csirkefogó, kerek arcú, mélyen ülő, sötét szempárral. Rossz volt ő is, mint valamennyien, de valahogy másképpen volt rossz, mint mi. Vezérünknek ismertük el az akkor tízéves Lajos bátyánkat s ő zsarnoki módon uralkodott felettünk, örökké változó hangulatának megfelelően osztogatva az elismerést, de nem egyszer a pofonokat, feltétlen tekintéllyel. Böske nővérem lázadó természet volt, viharzó temperamentumú. Dezső csöndes, szelíd és kiszámíthatatlan gyerek, cselekedeteivel elképesztett mindenkit – például patkószöget gyűjtött s éppen erről lesz szó az alábbiakban.

Én, a legkisebb, kullogtam utánuk; nem sok ügyet vetettek rám s ezért sokat sírtam, gyötört a féltékenység és mellőzöttségem tudata -, Dezső odaadóan szerette Lajost, Böske elragadtatással Dezsőt - én magányos voltam, a legkisebb, iskolába sem jártam akkor még.

Hát ilyenféle közösség voltunk mi azon a kora nyári reggelen, mikor Dezső ott vesztegelt a háziúr ablaka alatt s mélyen fekvő, tűnődő szemét, melyre sűrű és sötét pilla vetett árnyékot, a magasba emelve ismételte fáradhatatlanul:

- Capinszki, takarocc ki!

A városi tanácsnok megjelent odafönt éjszakai öltözékében s a haját markolászva érthetetlen szavakat hápogott. Ott volt akkor már Lajos is s kezét zsebébe sülylyesztve elismerő mosolyával tüzelte Dezsőt. S jöttünk mi is, csattogó szandállal, lobogó hajzatunkkal, ruhánk kinőtt volt, kötényünk szakadozott -, azon a nyáron nem sokat törődtek velünk a felnőttek – és Böske máris süvítette éles és erőszakos hangján a Dezső által megadott jelszót. Odafönt valamiféle nyöszörgés hallat-

szott, majd ablakcsukódás, az ellenség visszavonult s mi is odábbálltunk, elégedetten.

Apánk szobájának ablaka jóval távolabb volt s feléje közeledve lehalkítottuk a hangunkat s igyekeztünk lábujjhegyen lépkedni. De ő az ablakban könyökölt, mosolygott elénk s szemüveg nélkül szokatlanul fiatal volt az arca. Mosolygott és hunyorgott, intett és mi száguldva közeledtünk.

- Dühöngött, mi? – kérdezte apa Dezsőtől.
- Igen, apa – felelte Dezső – nagyon dühöngött.
- Akkor jó.

Jött anya, apát ágyba parancsolta, minket kergetett, menjünk a kertbe és hagyjuk békében szegény Capinszki urat. Anya volt az egyetlen, aki némileg szánta a háziurat, mi gyűlöltük és megvetettük apával és Pupos Rózával egyetemben, a jóisten tudja, miért.

Vonultunk a kert aljába s kezdetét vette a harc a szemlőhegyi sváb gyerekekkel.

Úgy kezdődött, hogy mi álltunk fönt, a rácsos kerítésnél, vagy másféle méterrel alattunk vezetett az út. Jött három szőke fiú, fölnéztek s kissé tátott szájjal bámészkodtak nővérem szép és vad arcába. Az egyik elvigyorodott és mondott valamit. Lajos ekkor egy követ hajított a gyerek után. Az is dobott egy kavicsot, akkor már Dezső is, bősz rikoltással Böske is, én meg buzgón hordtam mindhármuknak a muníciót. Az idegenek megfutamodtak s mi ott maradtunk, győzelmi mámorunkban. Testvéreim indultak fölfelé, elöl a két fiú nagy egyetértésben s mivel rólam egyik sem vett tudomást, megint csak nagyon boldogtalan voltam. Böske mellé somfordáltam s titokzatosan súgtam:

- Én tudom, mit mondott az a fiú!

- No?

- Azt mondta, hogy sőnekacce.

Böske iszonyú egyenesre kihúzta magát, e roppant magasságból nézett le rám, azután iramodott a fiúk után.

Eltelt június és július. A mi életünk vidám volt ott fönt a hegyen; a már megszokott s a naponta megújuló harc a sváb gyerekekkel – újakat találtunk ki, napjaink telve voltak izgalommal, a szabadság nagy mámorában éltünk. Pupos Róza ellátta a házat, elegendő dolga volt főzéssel, mosással meg egyéb tennivalóval, anyánk pedig már alig mozdult ki a betegszobából. Apa oly sovány, fiatal arca mindig ritkábban jelent meg az ablakban, nem követte szemmel a játékunkat, nagy gyönyörűséggel, valamiféle sóvárgással, mint aki fájlalja, hogy nem mondhatja együtt Dezsővel a hajnali köszöntőt a városi tanácsnok ablaka alatt.

Minket egy-egy percre engedtek be apához s az, hogy mindig ágyban fekszik, hogy olyan csöndes és tűnődő, valami ismeretlen, szorongó hangulatot keltett bennünk – de gyerekek voltunk s játék meg mozgás nélkül nem tudtunk élni.

Csupán Lajos töltött egyre hosszabb időt apa mellett, hol nagy némaságban, hol pedig élénk beszélgetésben, amint ezt az ablak alatt ólálkodva, irigyen és némi tisztelettel megállapítottuk. Egyszer, hosszú idő után azt is láttuk, hogy apa ír az ágyban.

- Apa dolgozik! – suttogtuk egymásnak áhítattal.

Estefelé anya behívta Pupos Rózát a betegszobába. Nagyon izgatott volt, apa meg még szokottnál is sápadtabb s e hangulatból Pupos Rózára is ragadt valami s ránk is, akik az ablakpárkányra kapaszkodva figyeltünk. Apa azt mondta, hogy Pupos Róza vigye le a kéziratot a szerkesztőségbe, húsz koronát kap érte s kérte szépen, hogy vigyázzon az írásra meg a pénzre. A mi apró termetű mindenes-lányunk máris kötözte a fejkendőjét, akkor Lajos rimánkodni kezdett, hogy ő is megy Rózával. Így azután elindultak ketten s valami ünnepélyes csönd maradt utánuk.

Augusztusi alkonyat volt, a kert kuszán terjengő régi fái és bokrai között szél zümmögött, lent a városban fények pislákoltak már. Anya az ágy szélén ült s apa olyasmit mondott, hogy lám, tud még dolgozni, talán nem is olyan nagy a baj. Anya hévvel bizonygatta, hogy minden rendbejön, csak apa vigyázzon magára, ne könnyelműsködjön cigarettával, egyebekkel – így suttogtak sokáig.

Mi azután elcsatangoltunk a kertbe, kissé árván és kedvetlenül vezérünk nélkül. Telt az idő, sötét volt az este és hűvösödött. Megérkezett Sándor bácsi, a háziorvos s mi megint ott ólálkodtunk a betegszoba körül. Odabent csönd volt, anya szorosan fogta apa kezét, Sándor bácsi mondott egy-egy szót, túl hangosan és kedélyeskedőn, azután ős is hallgatott.

Nem tudom hány óra lehetett, mikor Pupos Róza megjött Lajossal, de késő éjszaka volt. Lajos az ajtóhoz támaszkodott halálraváltan, míg Pupos Róza elmondta: Lajoska akarta vinni a kéziratot, mindenáron. Leszálltak a villamosról s m ár jókora utat megtettek, mikor észrevették, hogy elveszett a paksaméta. A végállomásra

gyalogoltak, ott igen sokáig várakoztak, míg a kocsi visszatért, azonban eredmény nélkül.

Lajos sírt.

- Apa!...

Ő nagyon csöndesen mondta:

- Menj ki.

Ez volt augusztus vége felé s most kell beszélni a patkószögekről.

*

Anya szaladt ki a betegszobából, tántorogva haladt át az előszobán, kezébe egyensúlyozva a lavórt. Egyszerre valami csikordult a lába alatt, megbotlott s kiabálva nyitott a konyhába.

- Ezek az átkozott patkószögek, az ember kitöri a nyakát! Amerre megyek, patkószög! Holnap kidobom az egészet, az Isten verje meg azt a sok szemetet!

Dezső ült a konyhaszéken. Anya arcát nézte, gyöngyöző homlokát, szürkének tűnő szája szélét és a szemét, amely riadt pillantásával oly idegen volt.

Anya megint haragszik a patkószögekért, állapította meg Dezső s kissé ellenséges pillantással követte anya zilált alakját, amint szaladt a lavórral az udvar felé. Pupos Róza halkan kérdezte:

- Rosszul van az úr?

Anya az ajtóból mondta, lihegő hangon:

- Vért hányt. Ma este harmadszor. Mit csináljak, istenem, mi lesz velünk!

Botorkált az udvaron a csatornához, azután vissza a konyhába. Egy pillantást sem vetett Dezsőre s ő komor hallgatásban kuporgott a támlátlan széken. A patkószögek! Mit tudja anya, milyen kitartó és vesződséges munka árán jutott e kincsekhez, amelyek három szivardobozt megtöltenek már. Amikor az ember elmúlt hatéves, megkezdi a gyűjtést. Az osztályban minden fiú gyűjt valamit, a legtöbben préselt képet és számolócédulát, van, aki elhasznált gyufásdobozokat. Patkószöget egyedül ő gyűjt. Messze külvárosokba gyalogol érte. Gondosan átvizsgálja a teherkocsik környékét és sok-

szor hosszú utcákon át követi a lovakat. Rendszerint az útközepén halad, földre szegzett szemmel. A rendőrök rászólnak, a kocsisok az ostorral meglegyintik. A múltkoriban, amikor egy ló lába körül keresgélt, feléje rúgott a hatalmas és félelmetes állat. A patkószöggyűjtés tehát mérhetetlen veszélyekkel jár, ezernyi kaland és izgalom közepette jut egy-egy példányhoz. Hónapok munkája a három tele szivardoboz. Anya kezdettől haragudott a patkószögekre, de apa betegsége óta egyenesen tűrhetetlen a helyzet – kiabál, átkozódik, feljajdul, ha lába véletlenül összeakad eggyel.

Dezső makacsul összezárta a száját és zord redőkbe vonta a homlokát. Nem adja a patkószöget. A szemébe haragos könnyek tolultak és elfordult, hogy ne lássa anyát, akinek kezében valóságos táncot járt a lavór.

Dezső aznap vacsora nélkül aludt el, sokáig időzött a kertben és senki sem kereste. Pupos Rózát anya jégért küldte, ő maga órák óta ki sem mozdult apa szobájából. Megjött Sándor bácsi, ajtók nyíltak, csukódtak s Dezső komor arccal figyelte e neszeket.

Mikor valamennyien elcsendesedtünk már, Dezső lábujjhegyen a polchoz lépkedett, majd a három szivardobozzal visszatért ágyába s tartalmukat takarójára öntötte. A jól ismert, nehéz szag megcsapta az orrát. Elégedetten vette sebhelyes ujjai közé a szögeket s egyeként rakosgatta vissza a dobozba. Hétszáznegyven…. nemsokára ezer darab lesz.

Ilyen gyűjteménye nincs senkinek. Talán a gyárban sincs ekkora készlet. Boldog mosoly ült a szája szélén, mikor megszólalt Lajos:

- Tedd már el ezt a mocskot!

- Igen, Lajoskám!

A nap erősen az ágyára tűzött, amikor felébredt. Különösnek találta, hogy senki nem jelentkezik reggelivel, s hogy a gyerekszobában csupán én tartózkodom. Gyorsan felöltözött, majd halkan benyitott apához, én mindenütt a nyomában. Apa arca furcsán merev volt, a

szeme félig nyitva s alig-alig emelkedett melle fölött a takaró, minket meg mintha nem is látna.

Kisurrantunk a szobából, szó nélkül. A konyhaajtónál megtorpantunk: apró, rettenetes sikolyokat hallottunk, gyors egymásutánban követték egymást. Benyitottunk. Anya lelógó karokkal ült a konyhaszéken és hallatta a gyors, ijesztő sikolyokat.

Azután az udvaron ténferegtünk s ott összetalálkoztunk Pupos Rózával.

- Mi történt anyával? – kérdezte Dezső.

- A papuska nem éri meg az estét – mondta Pupos Róza s a szeme vörös volt.

Lassan bandukoltunk a gyerekszoba felé. Sírni szerettünk volna, mint Pupos Róza, az ő könnye belepotyogott a mosogatóvízbe. – Szegény anya – motyogta Dezső s elismételte: - Szegény anya… - Zsebrevágott kézzel őgyelegett a szobában, mély szemében valami riadalom és tétovázás. Azután hóna alá vette a szivardobozokat s ment a kertbe, a csatornához. A mélység elnyelte a patkószögeket s Dezső némi töprengés után a szemétre hajította a dobozokat is. A konyhában anya elé lépett.

- Anya – mondta – a csatornába dobtam a patkószögeket. Ne félj, többet nem kell bosszankodnod miattuk. - Rövid szünet után, anélkül, hogy a hanglejtésén változtatott volna, ismételte: - Ne félj, többet nem kell bosszankodnod miattunk.

Míg ezt mondta, látszott, hogy igen-igen fáj a szíve. Nemsokára ezer lett volna s most vége. Soha többé nem lesz patkószöge! Egy vaskos könnycseppet hullajtott anya kezére. Akkor anya magához ölelte, sebes csókokkal borította a maszatos kis arcot, szemük kétségbeesett bánattal kapcsolódott egymásba. Két szomorú ember, mindent elveszítettek, ami becseset adhat az élet.

Azután jöttek a rokonok és vittek bennünket a szélrózsa minden irányába.

ÖRDÖGTÁNC

Apám életéből mindössze néhány nap volt még hátra és mi négyen testvérek szétszóródtunk a főváros különböző kerületeibe.

Egyet-egyet kézen fogtak rokonok, jóbarátok és sebesen vittek a szemlőhegyi villából, amely telítve volt anyánk iszonyú, rövid sikolyaival, orvosságszaggal és szaladó léptekkel, a konyhából szűrődő kopácsolással, ahogy Pupos Róza apró darabokra tördelte a jégtáblákat – és a kertből, ahol augusztusvégi fenyegető szél zúgott. Anyánk talán nem is tudta, hová tűntünk, nem is igen törődött vele, felőlünk idegen hatalmak rendelkeztek.

Lajos bátyánk anya nővéréhez került, jól ismert, tágas lakásba. Nyugalmas légkör vette körül, három, jólneveltségében kissé félelmetes unokatestvér, így Lajos sorsa jó kezekben volt. Dezső bátyámat anyánk távoli rokona ragadta magával, női szabó, a Zrínyi utcában volt műhelye, nagy lakása, hét gyereke, rengeteg varrólánya. Dezső itt szabadon és vígan élte világát. A műhelyben összeszedett minden kedvére való rongymaradékot, üres cérnaspulnit, elhullajtott krétadarabkát, ceruzavéget. Nem sok ügyet vetettek a szelíd kisfiúra, hiszen oly kedves, kerek a képe, különös a sötét tekintete, és oly jó!

Vagy három nap múlva látta, hogy a varrólányok összesúgnak a háta mögött és különös pillantások kísérik útján a varróasztalok alatt és a székek között, ahol gyűjtőszenvedélyének áldozott. Dezső nem kérdezősködött, lement az utcára, újságot vásárolt s ott látta fekete keretben: „Thury Zoltán meghalt.” Ült a lépcsőn, lassan böngészte a cikket, később itt talált rá Lajos. Ő akkor

mindent tudott már, úton volt, hogy összetereljen bennünket nagynénémnél.

Mindannyiunk irigységének tárgya Böske nővérem volt. Őt keresztapja felvitte rózsadombi villájába, fehér lányszobában lakott s felejthetetlen és szívet sajdító emlék, amikor mesélte, hogy délután a szobalány cukrozott narancsszeleteket tálal elébe, csipketerítős tálcán. Cukrozott narancsszelet! Úgy éreztem akkoriban s talán még ma is, hogy az előkelő életmód s szolid polgári jólét megtestesítője a cukrozott narancsszelet, csipketerítős tálcán. Böskét persze mindez megilleti, utána megfordulnak az utcán, álmélkodnak és lelkendeznek, talán a cukrozott narancsszelet sem elegendő hódolat szép és vad nővéremnek – mégis, valahogy fájt, ha összehasonlítottam a magam keserves elhelyezkedésével.

Rendkívül boldogtalan voltam nagybátyáméknál az Andrássy úton. Nagy lakás, három lármás fiú, hogy csetlettem-botlottam közöttük, milyen elveszetten! A második napon azután betelt a mérték.

Legfiatalabb unokatestvérem, velem egyidős ötesztendős kis kölyök, némi fegyelmezetlenségre ragadtatta magát éjszaka. Másnap reggel a tót szakácsné, régi és hűséges bútordarab a házban, nyilván a családi becsület megvédése érdekében rám fogta a szégyenletes és méltatlan gyengeséget. Mennyit sírtam, mily tehetetlenül magyaráztam, védekeztem, és hogy kinevettek! Délután meglátogatott Lajos, szétszórt közösségünk tízesztendős feje, komor és felelősségteljes kis ember, a nyakába borultam és ordítva dadogtam.

Ő azonban megértett. Nem kérdezett senkit, intézkedett. Összecsomagolta a holmimat és magával vitt nagynénénkhez.

*

Azután ismét hazakerültünk a Lipót körúti lakásba. Életünk kevéssé változott a gyerekszobában, éppen csak apa nem volt többé és anyát is ritkán láttuk. Esténként

az ebédlőben tanácskozott a család, mi történjék anyával és velünk. Végül úgy döntöttek, hogy anya egy esztendőre Bécsbe költözik rokonokhoz, szabást-varrást tanul, idehaza majd varróiskolát nyit. Erre az időre Kolozsvárról feljön hozzánk apai nagyanyánk.

Nagymama megékezett és anya máris utazott, mint aki menekül a lakásból és tőlünk. Ebben az időben nehezen viselte el a lármánkat, esténként, ha sehogy sem tudott lecsillapítani minket, jajgatva és sírva szaladt át a nővéréhez, a Lipót körút túlsó oldalára. Bennünket fájdalmasan érintett ez a menekülés, hiszen apa sem volt már, aki gyönyörködött rosszaságukban, hát mindjobban elvadultunk.

Mert apa, aki oly fiatal volt és meglehetősen kevés időt töltött velünk, mulatott a négy rossz gyerekén. Milyen határtalanul büszke volt például a fényképészesetnél!

Az úgy volt, hogy egy neves magyar író fényképészhez vitte a négy gyerekét. Eltelt egy óra, majd még egy és a gyerekeket sehogy sem lehetett egyetlen nyugodt pillanatra a lencse elé terelni. Az apa mentegetőzött – a gyerekek kissé fegyelmezetlenek, mondta, a fényképész ne vegye rossznéven.

- Sose mentegetőzzék, szerkesztő úr – legyintett a fényképész. – Tegnap itt voltak a Thury-gyerekek, azt látta volna!

Amikor apánknak elmesélték az esetet, úgy kifeszítette a mellét, mintha valamely láthatatlan érdemrendet tűztek volna a gomblyukába. Ő parádézott a gyerekeivel, élete legszebb pillanatai voltak, ha velünk sétált az utcán. Úgy tett, mintha észre sem venné, a minket érő elismerő pillantásokat s nem hallaná a lelkendezést, amely különösen Böske nővérem láttára kívánkozott ki a járókelőkből: - Milyen édes! Valóságos kis angyal! – de ha valaki közönyösen ment el mellettünk, apa rosszkedvűen mormolta: - Tökfilkó… Ostoba fráter…

Mondom, apa már nem volt velünk, anya is útra készült, lelkének egyik fele a temetőben, apa sírjánál idő-

zött, a másik Bécsben, az áhított munkánál, amit egyetlen menekvésnek érzett, így igen nekivadultunk. Szűk volt nekünk a lakás, a Lipót körút, kevés a mozgási lehetőség, ezért kellett olyan játékokat kitalálnunk, amelyek felszabadították a bennünk rejlő rengeteg életerőt. Nem is nevezhetem játéknak például azt a céltalan rohanást, amit véghezvittünk a lakásban, s aminek ma is érzem hallatlan mámorát. Annyiból állt a játék, hogy a két utcai szobán, a fürdőszobán s az előszobán körbe száguldottunk, mindenkinek ki kellett nyitnia minden ajtót s azt becsapnia maga után. A következő ismét felrántotta az ajtót s bevágta a harmadik orra előtt -, így ment ez néha órákon át s nem volt sem csöndes, sem veszélytelen játéknak nevezhető.

Hosszú időn át kedves játékunk volt a kirándulás. Ebédről eltettünk maradék főtt tésztát, kukoricát, de ha más nem volt, levest vagy főzeléket. Böske csomagolt; a lábast, s a konyharuhába takargatott kenyérszeleteket gondosan egy szatyorba helyezte s pokrócokkal, labdával, elemózsiával felszerelve, jókora kerülővel megérkeztünk a szomszéd szobába. A földre telepedtünk s kicsomagoltunk. E kirándulásokon Lajos volt a házitanító s mi a növendékek. Lajos a díványon foglalt helyet, rangjának megfelelően s így kezdte, mondjuk Dezsőhöz fordulva:

- Felelt máma valamiből? És ha igen, hát miből?

Dezső makogott valamit, ő ugyanis soha nem felelt semmiből. Lajos ekkor megkezdte az oktatást s bárhol kezdte, a csillagoknál végezte. Járkált fel és alá, hévvel és ékesszólón magyarázott, olykor megállt a lábasnál, szájába csúsztatott egy adag tésztát, megette a főzeléket s mikor minden elfogyott, szedelőzködtünk, s kimerülten bandukoltunk az előszobát, konyhát és valamennyi mellékhelyiséget útba ejtve, a másik szobába.

Örökké játszottunk, reggeltől késő éjszakáig, mert este, a sötétben is voltak játékaink, magunk kitalálta furcsaságok. Egyikünk megszólalt: - Mit veszel Gabinak? – s máris indult a szokatlan játék.

Gabi mocskos és töredezett szobor volt a Ferdinánd-híd közepén, szánalmas figura a maga meztelenségében. Valamikor szökőkút is csörgedezett az előtte elterülő medencében, a mi időnkben azonban már piszkos papírok és hulladékok gyűjtőhelye. Eső, hó, fagy pusztította hitvány testét a gyűlölt ellenségnek, Gabinak. Egyikünk sem tudta, hogyan indult útjára a legenda, amely szerint Gabi egyszer megharapta Böske ujját s ezért bűnhődnie kell. Mondjuk Dezső elkezdte: - Mit veszel Gabinak? – s már mondta is szelíd, egykedvű hangján:

- Motorcsónak kirándulásra hívom. A tenger közepén megnyomok egy rugót, a csónak fenekén rés nyílik, Gabi a tengerbe zuhan… - Rövid töprengés után így folytatja Dezső: - Magányos szigetre vetődik, emberevők és vadállatok közé. Én megjelenek a sziget fölött repülőgépemmel. Gabi integet, könyörög, de én csak repülök tovább – mondja Dezső álmodozó hangon.

Gabi nemcsak gonosz, de ostoba is én hiszékeny. Csomagot küldünk neki, amelyben pokolgép van, felbontja, menekülni akar, revolverrel útját álljuk, választhat a két halálnem között – és így tovább, vég nélkül. Közbe kell iktatnom, hogyan lett vége ennek a játéknak. Böske volt az oka, szép nővérem.

Valami olyasfélét kezdett mesélni egy este, lámpagyújtás után, hogy elviszi Gabit palotájába, ahol minden selyem és bársony és pompás illatok. Volt ott kínzókamra és sok minden egyéb, de Gabi mindennek ellenére csupán egy csókért rimánkodott. – Uram, ön visszaél a helyzettel – folytatta Böske emelt hangon -, kidobatom a szolgáimmal… - A későbbiek folyamán Böske gyengülni kezdett, mi hüledezve hallgattuk, végül Dezső kimondta a lesújtó ítéletet:

- Böske beleszeretett Gabiba!

A Gabi-témát ezután kerültük s valamennyien úgy kezeltük, mint valami szégyenletes emléket.

Nappali játékaink sem voltak szelídebbek. Felkapaszkodtunk az utcai ablakok keresztfáira – harmadik eme-

leten laktunk – és hintáztunk ki az utcára és be a szobába, ki és be. A szemközti házban panzió volt, a panzió lakói az ablakokban álltak és kezüket összetéve imádkoztak életünkért, amely egy hajszálon függött ott a keresztfán.

Mit játszottunk még? Azt, hogy januári csípős hidegben kabát nélkül sétáltunk a Lipót körúton, minden kapualjba becsöngettünk és néhány házban, ahol házitelefon volt, felcsengettünk idegen lakásokba: valaki azonnal jöjjön le, nagy szerencsétlenség történt! Rémei voltunk a Lipót körútnak, az akkor még csöndes, meghitt pesti utcának, ahol óvatos lassúsággal közlekedtek a kis villamoskocsik s konflisok döcögtek a kockaköveken.

Nem is tudom pontosan, mi változott azóta – valahogy az utcanévvel együtt minden. Most hatalmas forgalmú, idegen és zajos világ nekem a Szent István körút, akkor családi fészek, valóságos falu. Velünk szemben nagynénám és annak a háznak csaknem valamennyi lakásában ismerősök, távoli rokonok. A Vígszínház melletti nagy épületben nagybátyám és felesége, Harmath Hedvig, híres, dédelgetett naivája a Lipót körúti színháznak. Mellettük Sarkadi Aladárék, a közeli házakban Varsányi Irén, Hegedűs Gyula, Szerényi Zoltán, Bárdi Ödön – mintha az egész utca a Vígszínház köré tömörülne. Az akkori Lipót körúton mindenki sétált, kis csoportokban beszélgetett, a járókelők köszöntötték egymást, átkiabáltak a túloldalra, az úttesten áthaladva újságot olvastak – kedélyes és nagyon ismerős világrész volt, felejthetetlen hangulatú. Mindenki összetalálkozott a Ruttkai Testvérek rövidáru-kereskedésében, a Pick-csemegeüzletben, a Schück-étteremben, a Club kávéházban és az Elit moziban.

A moziban F. néni, anyánk régi ismerőse zongorázta a kíséretet a némafilmekhez. Mi az utcai ajtónál lapultunk, számos környékbeli gyerek társaságában és némi közelharc után az ajtóhasadékon át néztük az előadást. Szünetben kinyíltak az ajtók, a bámészkodó gyerekeket

elzavarták, a nézőtérre friss levegőt bocsátottak, ugyanakkor F. néni suttyomban minket is bebocsátott a nézőtérre. így azután a fél előadást kényelmes ülőhelyről néztük végig, de olykor másfél, sőt két és fél előadást. F. néni a vászon alatt kuporgott, ha felnézett billentyűiről, elmosódott szürke foltokat látott, így nemegyszer a rászedett férj bosszúhadjárata közepette azt játszotta, hogy: „Lári-fári, nem kell várni, frissen jó a csók…”

De hogy mily sokat számított F. néni és társai zongorakísérete, azt láttam, amikor Zilahon egyszer megbetegedett a mozizongorista. Vagy egy hétig zene nélkül peregtek a filmek, kísérteties csendben. A vászonágáló, lótó-futó, szájukat tátogató színészek torz szellemalakokká váltak és a humoros képek úgy peregtek le, hogy a közönség el sem mosolyodott.

Különben a Lipót körúti mozi nézőterét is nap-nap után ugyanaz a közönség töltötte meg. Itt láttam életemben először és utoljára Jászai Marit, és a páholyokban híres írókat meg a Vígszínház művészeit kedélyes tereferében, búrmogyorót ropogtatva.

A Club kávéházat is jobbára ők látogatták. Tavasszal kiültették a járdára a „kertet” és mi is megkezdtük portyázásunkat a kávéház körül.

Minden délután a kávéházban feketézett anyánk fivére, Heltai Jenő, Molnár Ferenc és Miklós Andor társaságában. Én akkoriban Heltai Jenőre vetettem szemet - ha–éves volta. Naponta már fél háromkor fel és alá sétáltam kapujuk előtt. Heltai Jenő fél három és három óra között kilépett a házból, újságot olvasott – akkoriban még az úttesten áthaladó újságolvasót kikerülték a járművek. Én hozzá csatlakoztam, arcomon élénk meglepetés: mily különös, hogy így véletlenül összetalálkozzunk! A következő párbeszéd zajlott le közöttünk, hónapokon keresztül, változás nélkül:

- Kezét csókolom – mondtam én.
- Szervusz – felelte ő – hova mész?
- Vallásórára.

- Hányadikba jársz?
- Elsőbe.
- Anyád hogy van?
- Köszönöm jól.

Akkor ő visszafordult újságjához, kezemet fogta és bandukoltunk némán a kávéház felé. Már-már elértük a bejáratot, amikor megszólalt:

- Szereted a cukrot?
- Hogynepersze! – lelkendeztem én egyszuszra.

Ekkor elővett egy koronát, átnyújtotta és en odábbálltam, hogy lehetőleg azonnal, haladék nélkül túladjak a koronámon.

Nyári és tavaszi estéken, amikor négyesben sétáltunk a Lipót körúton, a kávéház minden asztalnál megálltunk.

- Bácsi kérem, szabad meginni a vizet? – kérdeztük. A bácsi szíves engedelmével azután kiittuk a tálcán sorakozó poharakból a friss vizet – bizony, ma már nem tudnám megmondani, miért okozott olyan élvezetet az egymás után lehajtott, nyolc-tíz pohár víz.

Délben, próba után a Vígszínház előtt sütkéreztek a színészek, vagy csoportokban álldogáltak, vitáztak. A csoportba mi is beálltunk, kissé oldalvást, de ezen nem ütközött meg senki. Azután elbúcsúztak egymástól, ki a 16-os szám felé indult, a másik átvágott az úttesten, ment a 7-es számú ház felé és így tovább, úgyszólván valamennyi Lipót körúti ház elnyelt egy-egy vígszínházi színészt és színésznőt.

Mindennek középpontjában, mint Zeusz a békebeli, idillikus Olimpuszon, Hegedűs Gyula.

Hát itt éltünk mi, közismert és rettegett figurái a vidéknek, mégis valamely védelmező, gyengéd és baráti légkörben – Thury Zoltán árvái voltunk. Elképzelhető, hogy nagymamának, aki Kolozsvárról jött szerény és magányos özvegyi hajlékából, meglehetősen idegen volt a mi világunk.

*

Alig ismertük nagymamát. Néha egy-két hetet töltött nálunk és apa időnként levelet küldött Kolozsvárra „édesanyám-lelkem” megszólítással. Ha nálunk volt, esténként preferánszot játszott apával és anyával és mi egyetlen rokonszenves tulajdonságának tartottuk, hogy kártyázik, még pedig jól. Mert mi már akkor szenvedélyesen tarokkoztunk, én a tarokkártyáról ismertem meg a római számokat –nem jártam még iskolába, amikor részt vettem az izgalmas mérkőzésekben. Nagymama néha Kolozsváron élő lányával és annak családjával érkezett és mi idegenkedve fogadtuk ezt a távol Erdélyben élő rokonságot. Nagy és izgalmas készülődés előzte meg színházba menetelüket – mindig színházba mentek és mi ezt helytelenítettük. Anyánk egy-egy félhangon elejtett, méltatlankodó szavából tudtuk, hogy a színházjegyeket apa vásárolja. Az erdélyi rokonok ugyanis magától értetődőnek tartották, hogy a fővárosi újságírónak csupán egy szavába kerül a minden esti páholy megszerzése. Apa meghagyta őket tévhitükben, nem mondta, hogy soha, sajátmagának sem kér „potyajegyet” – amúgysem hitték volna el s iszonyúan megbántódtak volna – apa tehát megvette a páholyjegyeket és elsején ismét nem tudott lakbért fizetni, mint máskor is, oly sokszor.

A vidéki rokonság indult a színházba színes gyöngyökkel kivarrt tarsolyokkal, látcsövekkel, esernyővel és minden egyéb szükséges felszereléssel. Az utcán mint riadt nyáj kapaszkodtak egymásba, átvészeltek valahogy a kocsiúton, soha nem tudták, merre forduljanak és mi mindezt Lipót körúti fölénnyel nevettük. Rengeteg elemózsiát hoztak magukkal, „disznóságot” és hazai különlegességeket, kürtőskalácsot és tordai pogácsát, még erdélyi rakottkáposztát is, fazékban. Nagymama ez idegen család tagja volt és mi nem örültünk jövetelének. Egy év! Mit kezdünk nagymamával e hosszú esztendőben Nagymama különben is kém, anya „spiclije”, és szabadságunk korlátozója, a bálványozott szabad életé a dunaparton és a Városliget mutatványos bódéi között.

Egyszerre ott volt fekete posztószoknyájában, fekete gyönggyel kivarrt fejkötőjében és kissé fejvesztetten állt a vad, ellenséges csapat közepette. Beköltözött a hálószobába imakönyvével, horgolt kézitáskájával, okulárájával és az első éjszakát csendben átsírta, szegény nagymama. Másnap azután összeszedte magát és munkához látott.

Mindenekelőtt felhívatott egy asztalost és falipolcot rendelt a szobában szanaszét heverő játékoknak. A polcot a mennyezet alá szereltette, elérhetetlen magasságba. Ócska gyerekjátékok, hajasbaba, hintaló, kard és puska kerültek a polcra, mert nagymama minden eredmény nélkül igyekezett rávenni minket, hogy „rendes" játékokkal foglalkozzunk. Amikor másnap délután a szobába lépett, a küszöbön belebotlott egy komoran tátongó puskacsőbe, a sarokból meg feléje szomorkodott az odalökött, megvetett és utált hajasbaba. Nagymama égnek emelte a szemét, a mennyezet irányába és dermedten kulcsolt össze a kezét.

- Dezsőkém, lelkem-Dezsőkém, jöjj le onnan, hiszen összetöröd magad!

Dezső a polcon gunnyasztott, egykedvűen lóbálta a lábát és foghegyről felelt. Nagyon jól ül, eszeágában sincs lejönni a polcról. Nagymama tovább kérlelte:

- Mit mondok anyádnak, lelkem, ha bajod esik? Leszakad az a vékony deszka, agyonütöd magad!

Dezső erre azt felelte:

- Mit bánja azt nagymama? Az én dolgom.

Nagymama leeresztette a két karját, csüggedten szétnézett, segítséget váróm. Lajos az asztalnál rajztábla fölé hajolt és mindössze egy elismerő dörmögéssel méltatta Dezső talpraesett válaszát, Böske elviharzott nagymama mellett és kezének egy erényes mozdulatával a szoba közepére lódította a díványt. Nagymama félénken érdeklődött, hogy mi készül, de választ nemigen kapott, csak nagysokára vetette oda Böske, hogy hurcolkodunk!

Minden bútort kimozdítottunk a helyéről. A székekbe szögeket vertünk, az asztal felfordítottuk, ide raktuk az apróbb tárgyakat, némi ágyneműt és főzőedényt, miközben Lajos befogta a lovakat Dezső kocsijába. Négy széket összekötözött, felkantározott, Dezső vészjóslóan pattogtatta az ostorát, azután elindult a menet az új lakás felé – a szoba túlsó sarkába. Itt rettenetes csatazajjal kezdetét vette a kirakodás, ismét bútordarabok fordultak ki helyükből, székek zuhantak, ágynemű repült és nagymama riadtan menekült a szobájába. Elmenőben még látta Dezső távoli alakját a mennyezet alatt, azután csöndesen betette maga után az ajtót. Odabent ül a kályha mellett, szeméből lassan potyogtak a könnyek – bizonyára Kolozsvárra gondolt, a sétatéri tóra, az úszkáló hattyúkra, magányos, békés, özvegyi életére.

Később visszatért a szobánkba. Egy ideig az ajtóban állt és növekvő érdeklődéssel figyelte a fejleményeket. Semmi kétség, új lakásba költöznek, most a Lajos által festett képeket szegezik a falra, nagyon érdekes játék – valahogy így gondolkozhatott nagymama, mert megkérdezte, hogy segíthet-e valamit. Mi kissé bambán néztünk rá – hát ez miféle csapda! – azután Böske felrántotta a vállát. Ha nagymama mindenáron segíteni akar, tisztítsa meg a kilincseket az új lakásban.

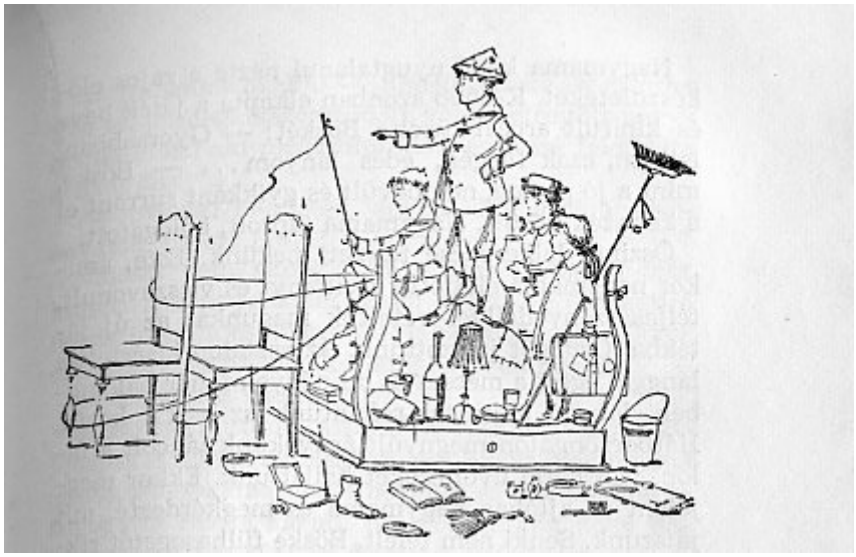

Nagymama előkeresett egy rongyot a felfordított asztal cókmókja közül és nagy igyekezettel dörzsölte a kilincseket.

Este az ágyban összesúgtunk. Lehetséges, hogy nagymama mégsem „spicli”? Lehet, hümmögött Lajos, azonban nem árt az óvatosság. Eddig is megvoltunk egyedül, mondta Böske. Dezső zsarnoknak nevezte nagymamát, és mindhármunknak helyeseltem. Másnap, ámbár kissé enyhült a hangulat nagymamával szemben, még mindig igen távolian ült közöttünk a gyerekszobában, amikor „vámost” kezdtünk játszani. A vámosjáték így festett?

Két széket szemközt állítottunk egymással, valamelyikünk a székekre állt, a többiek négykézláb elsomfordáltak alatta. Amikor valaki a székek alá érkezett, a vámos egyet ugorva, lecsapott áldozatára. Ha az illető elég fürge volt, elmenekült és akkor ő került a vámos helyére. Ha nem, akkor a vámos megtarthatta irigyelt és izgalmas helyzetét, egészen addig, míg lecsapása kudarcot nem vallott.

Nagymama kissé nyugtalanul nézte a zajos előkészületekkel. Később azonban elkapta a játék heve és kipirult arccal tüzelte Böskét: - Gyorsabban, lelem, csak fürgén, édes lányom… - Böske, mint a jó paripa, nekihevült és gyíkként surrant el a két szék között. Nagymama tapsolt, bólogatott.

Őszinte lelkesedése tetszett nekünk. Este, amikor nagymama eloltotta a villanyt és visszavonult, teljes szenvedéllyel vetettük magunkat az új játékba. Ördögöt játszottunk. Az asztalon kísérteties lánggal égett a mécses és mi négyen fehérhálóingben, lobogó hajzattal rohantunk az asztal körül. Hátborzongatón megnyúlt árnyékunk táncolt a falon, vad harci üvöltéseket hallattunk. Ekkor megjelent az ajtóban nagymama és megkérdezte, mit játszunk. Senki nem felelt, Böske fülhasogatót rikkantott, mire Dezső válasza érkezett. Nagymama előbbre merészkedett és érdeklődve fülelt. Csakhamar tisztába jött a játék lényegével, most már csak a

furcsa idegen szavak jelentését szerette volna megfejteni. Az idegen beszéd valahogy ilyenformán hangzott:

- Hajduska dorogacsin – mondta én vékony hangon.

- Bigara flaszter! – üvöltötte Dezső az asztal túlsó végéről.

- Tandira varasdin pelote – hangzott erre Lajos harci szózata és forogtak, peregtek a lábak, lobogtak a karok a mécses fényének kísérteties kis körzetében.

Nagymama könyörgően mondta:

- Drágaságaim, aludni szeretnék, késő van már.

- Habanka banka! – lihegte Böske és mintha ifjú ereje megkétszereződött volna, elrepült nagymama előtt, aki megtántorodott és kissé felemelte a hangját:

- Azonnal menjetek ágyba! Mit szólna édesanyátok, ha ezt látná?

Választ nem kapott. Állt, öreg szeméből már hullott a könny. Ismét szólni akart, de fülsiketítő lárma fogadta és megvadult lábak dobogása. Ekkor előrelépett és halkan, kérőn, kedvesen mondta:

- Doberato vatelin…

Kissé lassítottunk, azután megálltunk. Lajos kijelentette, hogy lefekszünk, késő van, nagymama álmos. Nagymama sírt és nevezett és félénken megsimogatta Böske karját. Amikor láttam, hogy nővérem szelíden tűri az érintést, önfeledten átöleltem nagymama térdét, nagy elragadtatásomban. Ettől kezdve minden megváltozott. Nagymama lassan megismerkedett játékainkkal és maga is részt vett mindenben. Szava döntő volt, akkor is, ha egy-egy régen bevált és kedvelt játékunkat elutasította, így például a „Sári ne köpködj, Jenő bácsi ne köpködj” elnevezésű szórakozásunkat, s azt sem helyeselte, hogy Dezső „Fekete kéz” aláírású leveleket küldözget az alattunk lakó ügyvédnek. Egyebekben pedig a költözködésnél ő volt a lakás bérlője, aki virággal fogadja az új lakókat. A vámosnál ő volt a bíró, minden vitás esetben ő döntött szigorúan, de igazságosan. Az ördögtáncban mint arkangyal vett részt, méltóságteljesen trónolva egymásra halmozott párnák és takarók tornyán, amely-

re Lajos segítette fel nagymamát, gyengéden és óvatosan. Nagymama odafönt elrendezte bő hálóköntöse ráncait és szakértő pillantással mindaddig követte a száguldást, míg pillái elnehezedtek. Ekkor egy, csupán számunkra érthető szóval véget vetett a mulatságnak és mindannyian aludni tértünk.

Szép napok voltak, a barátság és összetartozás érzése egyre mélyült közöttünk, amikor egy reggel sápadtan, fekete ruhában, szigorúan és váratlanul megérkezett anya.

*

Úgy nézett képtelenül elhanyagolt alkunkra, mint a vádló. Nagymamát meg sem hallgatta, azonnal hozzákezdett a rend megteremtéséhez. Hajunkat szoros fonatba fésülte, köténytadott ránk és könyv mellé kényszerítette a két fiút. Egyszer, amikor vámost játszottunk, éktelen haragra gerjedt. Még egyszer meg ne lássa, hogy ilyen oktalansággal töltjük az időt!

Nagymama visszavonult, sértődötten és bánatosan. Bizonyára ismét Kolozsvár járt az eszében, amelyről hűtlenül megfeledkezett az utóbbi hónapok mámorában. Nagymamának sehogysem tetszett új életünk rendje és egy alkalommal a maga szelíd módján össze is kapott anyával.

Lajos képeket rajzolt az új lakásrészére. Anya rajtakapta az „oktalan” foglalatosságon és összetépte a képeket. Nagymama hangja reszketett a méltatlankodástól.

- Már engedj meg, lelkem, a képekre szükség van az új lakásban, és…

Anya azonban erélyesen véget vetett a vitának, kiment és mi egyedül maradtunk. Lajos ügyetlen fiúmozdulattal megsimogatta nagymama kezét, én hangosan elsírtam magam, Böske meg égő arccal, mozdulatlanul ült a helyén, szorosra font hajával, amely máskor oly nyugtalanítóan lobogott válla körül. Nagymama odalépett hoz-

zá, végtelen gyengédséggel megsimogatta az arcát s vigasztalóan mondta:

- Habanka banka, lelkem.

Dezső furcsa, vékony hangon elsírta magát.

A STEFÁNIA GYERMEKKÓRHÁZBAN

Mi négyen testvérek nem voltunk valami kényes beteges gyermekek; sovány alkatunk ellenére duzzadt bennünk az életerő s az egészség. Az apánk halálát követő esztendőben, mikor kolozsvári nagymamánk volt nálunk az anyahelyettes, mégis gyakran mulasztottunk az iskolából. Nagymama oly súlyosnak érezte a felelősséget, hogy a legcsekélyebb panaszra otthon tartott minket. Mi sem természetesebb, minthogy visszaéltünk hiszékenységével és gyanútlanságával s olykor mind a négyen, napokon át, otthon maradtunk. Anyával nem volt ilyen egyszerű a helyzet: ha láztalanok voltunk, könyörtelenül iskolába kergetett.

Egyszer mégis megbetegedtünk s mivel egymás nélkül még egy jó, hosszadalmas betegségnek sem tudtunk örülni, Dezsővel úgyszólván órák alatt megkaptuk a kanyarót s szép sorjában beszállítottak minket a Stefánia gyerekkórházba: reggel Dezsőt, este Lajost, másnap Böskét és engem. Emlékszem, milyen öröm volt ott viszontlátni a két fiút! Az ember megérkezett egy félelmetesen nagy épületbe, barátságtalan folyosókon vezették fehérköpenyes idegenek s nemcsak az arcok, de a szagok, a világítás, a neszek, minden idegen volt. Akkor végre benyitottak velünk egy szobába s felénk vigyorgott Dezső kiütésekkel dúsan beborított arca.

Hatalmas szoba volt ez, három nagy ablakkal a kertre, *s* ha jól emlékszem, mindössze hat ágy volt benne. Ezek közül négyet elfoglaltunk mi, a másik kettő üres volt. November vége felé lehetett, én akkor éppen két hónapot jártam az első elemibe, szomorú őszi idő, odakint köd, korai alkonyatok, a teremben félhomályos világítás.

Az első napokban igen levertek voltunk, gyakran sírtunk és keservesen vágyódtunk vissza a Lipót körútra. A szobát nem hagyhattuk el, hozzánk sem jöhetett látogató s ezt a bezártságot is nehezen tűrtük.

Anyánk kislányokat tanított fehérneművarrására a Mester utcai ipariskolában. Onnan jövet mindennap ellátogatott a kórházba, az ablakunk alá. Ilyenkor bejött négy ápolónő, paplanostul kiemeltek az ágyból s az ablakhoz vittek. Anya lent állt, integetett, láttuk, hogy sír, mi meg egész arcukat az üveghez nyomtuk, meg a tenyerünket s alig lehetett visszahurcolni minket az ágyba. Azt hiszem egész nap azt a néhány percet vártuk, amikor megjelenik ott lent az kicsi, feketeruhás alakja – a kezét muffba dugta és nagy bársonykalapot viselt,

mindössze harmincéves volt és olyan magányos ott a nagy kertben.

Úgyszólván egész nap egyedül voltunk. A hajnali órákban behozták a reggelit, furcsa ízű kávét és két nagy vizeszsemlét, azután takarítottak, jött az orvosi vizit. megkaptuk az ebédet, a vacsorát, különben senki felénk sem nézett. Ez kellemes volt, ott folytattuk, ahol otthon abbahagytuk, iszonyú zajos helyiség volt a mi betegszobánk.

Az ápolónők s a kiszolgáló személyzet az egész emeleten teljesített szolgálatot s állítólag ők hozták be hozzánk a skárlátot. Mikor éppen úgy volt már, valamikor december közepe táján, hogy hazamegyünk, Lajosnál megállapították a skárlátfertőzést s minden különösebb teketória nélkül, ágyastul áttolták a folyosó túlsó végére, egy igen nagy kórterembe. Anyát értesítették az eseményről s ő délben már szaladgált egyik ablaktól a másikig, térdig süppedt a kertet borító mély hóba.

Másnap a kőkockákon fülsiketítőn nyikorogva elindult Dezső ágya s iszonyú rémületemre még aznap Böske is eltűnt a folyosó végén. Az üvegajtóhoz támaszkodva bámultam utána s úgy éreztem, a rámszakadt magányt nem tudom elviselni.

Nagyon kicsi voltam, mindez régen történt, mégis élénk emlékezetemben van, mily hosszúak voltak a napok, a végtelen lassúsággal cammogó órák. Hevertem az ágyon, felkeltem, lézengtem ide-oda, anyát vártam s a híreket testvéreimtől. Mert az ápolónők jöttekmentek a két kórterem között s közvetítették az üzeneteket. Én sokat sírtam s panaszkodtam> mondják meg a testvéreimnek, hogy még mindig nem kaptam meg a skárlátot! Meddig kell várnom? Mi lesz velem? Elképzeltem, milyen pompásan érzik magukat ők hárman, az én hiányomat észre sem veszik s ez fájt, keservesen. Azt is féltékenyen figyeltem, mennyi időt tölt anya az én ablakom alatt s mennyit náluk, ha kissé bukdácsolva indult át a havon a túlsó ablak felé, jajveszékelve igyekeztem kézzel-lábbal visszatartani, szegény, egészen

tanácstalanul topogott ott lent, nem tudta, mihez kezdjen.

Ily szomorú magányban köszöntött rám a karácsony. Valamikor késő délután az üvegajtón át észleltem, hogy hosszú menet közeledik a folyosón s szorongva azt is láttam, hogy egyik ápolónő kezében karácsonyfa van. Egyenesen az én szobám felé tartottak, elöl az igazgató, azután a főorvos, alorvos, ápolónők, voltak talán nyolcan is. Kaptam labdát, képeskönyvet, egy babát és főzőedényt s enyém volt a karácsonyfa is!

Az ünnep másodnapja újabb meglepetéssel szolgált: reggel az ápolónő egy csecsemőt tett az egyik üres ágyra. Egészen csöpp kislány volt, beszélni sem tudott, csak sírdogált gyönge hangocskáján, de többnyire aludt. A nap folyamán az ápolónő néhányszor megetette, kis kanállal valami folyadékot öntögetett a szájába, talán tejet vagy tejbegrízt, tisztába tette s mindez kellemes változatosságot jelentett sivár magányomban.

Délután csönd volt, aludt a baba s aludtam én is, amikor valami szokatlan neszre riadtam, mintha valaki kapirgálna az ajtó üvegén.

Apró termetű asszonyka állt a folyosón s nézett merőn a baba ágyára. Én közeledtem; ő élénk kéz és arcmozdulatokkal mindenféle érthetetlen jelzést küldött felém, én is mutogattam, hogy a baba alszik, ő ágaskodott, izgatottan hadonászva beszélt valamit. Akkor jött az ápolónő, karjánál fogva elvonszolta a kicsi asszonyt. Láttam, hogy igen erélyesen magyaráz neki s a baba mamája lehorgasztott fejjel kullog mellette.

Az én szobatársam jó betegnek bizonyult. Olykor az ujjait nézegette, máskor a mennyezetet, sírdogált egy sort, egyéb baj nem volt vele. Az ápolónő, látva nagy érdeklődésemet, másnap megengedte, hogy én etessem a beteget, kiskanállal, a pépszerű folyadékból s a továbbiakban az ő tevékenységes csupán a baba testi ápolására szorítkozott. Most már gyakran a karomra vettem, sétáltam vele fel és alá, dúdolgattam neki, élő játékszer volt pici, fonnyadt, szelíd arcával.

Délutánonként pedig, minden tilalom, ápolónői éberség ellenére megjelent az üvegajtó mögött, az idegen fiatal nő. Halkan kocogott, ágaskodva suttogott, egész arca, teste mozgásban volt. Velem jeleket váltott, én hevesen bólogattam: a baba jól van, alszik… S mint a végzet, néhány pillanat múlva ott volt az ápolónő zord alakja s a babamamája riadtan menekült.

Nem tudom, mennyi idő telhetett el, azt hiszem mindössze néhány nap, amikor egy reggel sehogy sem sikerült megetetnem a gyermeket. Egy tenyerestalpas leányzó behozta a reggelinket s máris viharzott tovább tálcájával, én meg a baba ágyának szélére ülve ügyesen, szakszerűen, ahogy az ápolónőtől tanultam, etetni kezdte őt. Máskor oly engedelmesen megnyíló szája makacsul zárva volt s a pépes folyadék lecsorgott kiskötött kabátkájára. Megkíséreltem szétfeszíteni a száját s szóltam is hozzá, de a kicsi furcsán mozdulatlan volt.

Az érkező ápolónőnek jelentettem:

- Nem akarja kinyitni a száját, tessék nézni, akármit csinálok, nem eszik!

Az ápolónő éppen csak egy pillantást vetett a kislányra, behívta egy társnőjét, suttogtak, majd jött az orvos is s mindez különös volt, kissé félelmetes, valamint az is, hogy végül egy lepedőbe csavarva kivitték az én szobatársnőmet.

Ismét egyedül ténferegtem a szobában. Hevertem az ágyon, forgattam a képeskönyvet, labdáztam s unatkoztam nagyon. Délutáni alvásomból valami iszonyú csattanás rezzentett fel. Kicsapódott az üvegajtó s ezúttal a szobába toppant az ismeretlen asszony.

- Hol van? – követelte sikoltó hangon.

Én ijedten hebegtem:

- Nem tudom… Reggel betették egy lepedőbe és elvitték… nem tudom…

Akkor már ordított s vonaglott egész testében, öklével a homlokát verdeste, iszonyat volt hallgatni. Az ágyat rázta, a falnak tántorodott s kiáltozott szünet nélkül éles, magas, nem emberi hangon. Nagy nehezen sike-

rült elvonszolni onnan s még a lépcsőházból is hallatszottak távolodó sikolyai.

*

Egy mámorítóan boldog reggelen közölték velem, hogy „próbaidőre” hazamegyek. Ha belázasodnék, visszahoznak a kórházba. Ha belázasodnék, visszahoznak a kórházba. Megkaptam ruhámat, télikabátomat, de mint kiderült, karácsonyi ajándékaimat nem vihetem magammal, lévén azok telítve bacilussal.

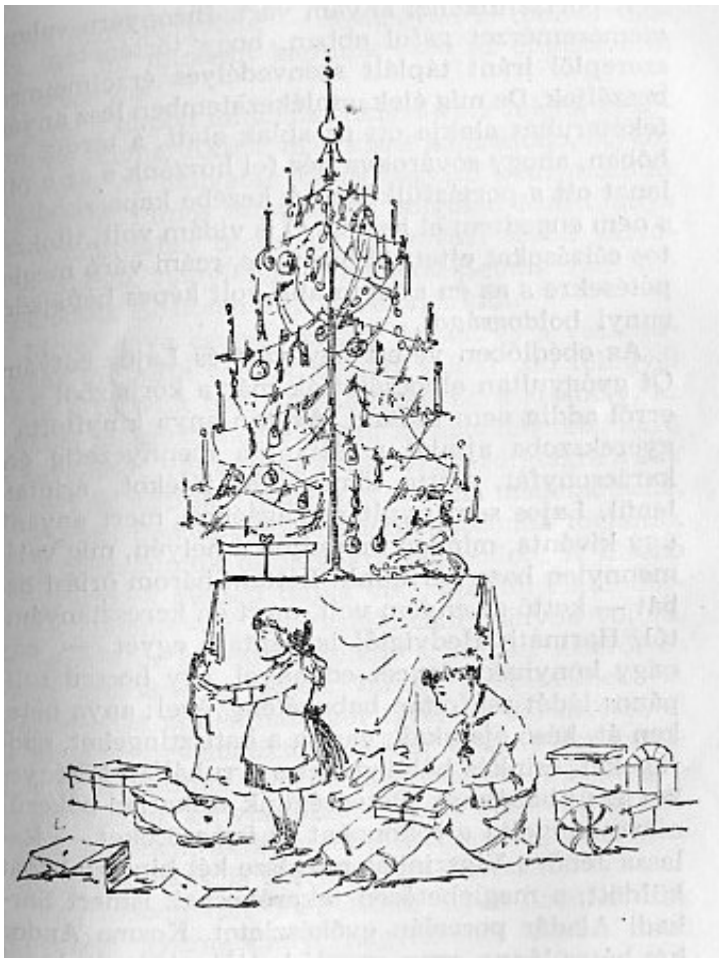

A portásfülkémén anyám várt. Bizonyára valami szeméremérzet gátol abban, hogy történetem élő szereplői iránt táplált szenvedélyes érzelmeimről beszéljek, De míg élek, emlékezetemben lesz anyám feketeruhás alakja ott az ablak alatt, a térdig érő hóban, ahogy sóvá-

rogva néz fel hozzánk s az a pillanat ott a portásfülkénél. A kezébe kapaszkodtam s nem engedtem el hazáig. Ő is vidám volt, titokzatos célzásokat ejtett el bizonyos, reám váró meglepetésekre s az én szívem alig volt képes befogadni ennyi boldogságot.

Az ebédlőben vetett ágy várt és Lajos bátyám! Őt gyógyultan elbocsátották már a kórházból s én erről addig nem tudtam. Azután anya kinyitotta a gyerekszoba ajtaját s láttam a mennyezetig érő karácsonyfát, alatta töméntelen játékot, érintetlenül. Lajos sem nyúlt a magáéhoz, mert anyánk úgy kívánta, minden maradjon a helyén, míg valamennyien haza kerülünk. Láttam három óriási babát – kettő az enyém volt, mert én keresztanyámtól, Harmath Hedvigtől is kaptam egyet – egy nagy konyhakredencet edénnyel, egy hosszú tulipános ládát zsúfoltan babakelengyével; anya heteken át, késő éjszakáig varrta a batiszt ingeket, nadrágokat, csipkéshálóingeket s a ruhákat, kötényeket az új babáknak. Betegségünk szokatlan bőkezűségre hangolta a rokonok és ismerősöket – Balassa Jenő, a Vígszínház művésze két hintázó babát küldött, a meglehetősen takarékosnak ismert Sarkadi Aladár porcelán evőkészletet, Kozma Andor két bájos lánya, anya varróiskolájának tanítványai kis tűzhelyet, csak úgy csillogott alumínium főzőedényeivel – de hogyan is tudnám felsorolni, mi mindent kaptunk ezen az emlékezetes karácsonyon!

Ezen a napon mindenki elnéző volt velem, gyengéd és szíves. Akkor már kissé kamaszodó, olykor mogorva és hallgatag Lajos bátyám nem mozdult mellőlem, Pupos Róza finom dolgokat főzött, anya is minduntalan beszaladt az udvari szoba varróiskolájából, hogylétem s hőmérsékletem iránt érdeklődött B. Ilonától, a nevelőnőnktől.

Mivel anya csupán az esti órákat és a vasárnapokat tölthette velünk, kellett valaki, aki felügyel ránk s törődik testi jólétünkkel. Ez a személy, az akkori időknek megfelelően, ki más lehetett, mint a nevelőnő? Valósággal áradt Magyarországra a sok német és osztrák

Fraulein és francia mademoiselle, a sétatéri padokat e gyermekgondozónők foglalták el s társadalmuk osztályokra tagozódott. A kisebb úrigyerekek mellett dajka volt, ezektől elkülönültek a „bonne”-ok, akik afféle csitri lányok voltak, mindenfajta képesítés nélkül s csupán kísérői és testi gondozói a tájuk bízott gyerekeknek. A bonne-okat áthidalhatatlan távolság választotta el a magyar nevelőnőktől, ezeken viszont keresztülnéztek a külföldi gyerekkertésznők. A legmagasabb kasztot képviselték az angol miss-ek, ez előkelő idegenek, akik legtöbb esetben saját kenyéradó gazdájukat is mélységesen lenézték.

Egy időben volt mellettünk ilyen „bonne”-nak nevezett gyermeklány, nagynénénk Terka nevű mosónőjének Mariska lánya. Úgy tizenötéves korában került hozzánk s vagy két év után eszmélt rá anyánk, mi mindenre oktat bennünket Mariska, ez a kis züllött óbudai csemete. Csinos volt, hangos, hízelkedő természet, s ha anyánk hallótávolon túl volt, szabadszájú és közlékeny csiklandós históriák részletezésében.

Otthonunkban később sűrűn váltották egymást a nevelőnők. Egy gránátos termetű német nő teljes hetet töltött nálunk. Őt követően fiatal magyar tanítónő kísérletezett velünk. Anya figyelmeztette, hogy a négy gyerek rossz, fékezhetetlen s kérte, hogy csakis akkor vállalja el az állást, ha képesnek érzi magát megbirkózni a nehéz feladattal. A kis tanítónő lelkendezett: hiszen épp erre van szüksége! Ha egyszer megkapja kinevezését valamelyik iskolába, egész csomó haszontalan gyerekkel lesz dolga, fontos, hogy némi gyakorlatot szerezzen – s ahogy végignézett rajtunk, egészen elragadtatottnak látszott.

Reggel beállított szerény felszerelésével s pedagógiai elveivel, bájos volt, kedves, és anyánk megnyugodva indult a Mester utcai iskolába. A mi tanítónőnk nevelési elvei között elsőrendű fontosságú volt, hogy szelídséggel, s türelemmel többre megy az ember, mint szigorral, a jó pajtási viszonymegteremtése kívánatosabb, mint a

tekintélyszerzés. S így látott munkához, telítve jószándékkal.

Mi a magunk külön nyelvén társalogtunk, amelyből egy szót sem értettünk, de ő még kevésbé. Választ egyetlen kérdésére sem kapott s képtelen volt bennünket összeterelni a gyerekszobába. Jártkelt a lakásban s hol egy sötét zugból rontott rá valaki, hol egy ajtó mögül, indiánüvöltéssel s ő erre is csak mosolygott, kissé kényszeredetten. Dezső több ízben elgáncsolta, s míg udvariasan felsegítette a földről a vékony kis teremtést, teletűzdelte a hátát, a szoknyája szegélyét cédulákkal: „L. Juliska egy nagy szamár!” Különösen akkor voltelégedett, mikor L. Juliska háta közepénél valamivé lejjebb sikerült elhelyeznie egy hasonló szövegű írásművet. Azután itt-ott papírszeleteket találtelszórtan a mi új nevelőnőnk, rendszeretően felemelte azokat s olvasta a szöveget: „L. Juliska nagy szamár”! Elpirult, igyekezett nem tudomásul venni a cédulákat, de megkínzott tekintete tele volt könnyel.

Délután száguldva tette meg az utat a Mester utcáig s az iskola folyosóján várakozott anyánkra. Restelkedve, sírva mondta:

- Ne tessék haragudni… a gyerekek igazán bájosak… de nem bírom tovább!

Anyánkra a közlés nem hatott úgy, mint derült égből a villámcsapás, megadóan bólintott s feltűnés nélkül leszedett a kis tanítónő hátáról egy odatűzött cédulát Dezső macskakaparásával.

E sok kísérlet után került hozzánk B. Ilona. Igen csinos fiatal nő volt, repkedő göndör szőke hajjal, kék szemű, erélyes, őrmester és rabszolgahajcsár szerencsés vegyüléke, amellett fegyverszünetben jó pajtás és gyerekes kedély. B. Ilona csodával határos módon két teljes esztendőt töltött nálunk, ott volt abban az időszakban is, amelyről beszélek.

Tehát B. Ilona is körülöttem tett-vett s huszárosan pattogtatta vezérszavait: most lefekszünk egy órára, most felkelünk! A levest utolsó cseppig meg kell enni, tessék

meginni a tejet – én pedig ellágyult hangulatomban engedelmeskedtem. B. Ilona azzal is közel férkőzött hozzánk, hogy nem idegenkedett a mi furcsa játékainktól, ha nem is vett tevékeny részt azokban, bizonyos szókincset sajátított el tolvajnyelvünkből s olvasmányainkban is velünk tartott – akkoriban épp Göre Gábor és Durbints sógor kalandjaira vetettük magunkat szenvedéllyel.

- Most láza mérünk! – jelentette ki B. Ilona estefelé, míg anya odakint búcsúzkodott tanítványaitól.

A hőmérő harmincnyolc fokon felül szökött, közel harminckilenc fokos lázam volt. Rámszakadt a mennybolt valamennyi csillagával, keserves sírásra fakadtam. B Ilona hívta anyát, Lajost máris menesztették Sándor bácsihoz, majd később konflisért s indult a menet lefelé a lépcsőn: elöl Sándor bácsi Lajossal, utánuk Pupos Róza az én alighogy kicsomagolt kis motyómmal, majd anya s leghátul B. Ilona, ő e hideg téli estén pokrócba bugyolálva, az ölében vitt engem. Szőke, bodros haja az arcomat csiklandozta, mikor hozzám hajolt s a fülembe pusmogta Göre Gábor szavaival:

- Nem baj, Zsuzsa, ögye mög a föne!...

Így azután ismét bevonultam a Stefánia gyermekkórházba, ezúttal egyenesen a folyosóvégi nagy kórterembe, ahol immár őslakónak számított Böske nővérem és Dezső.

*

Erről a kórteremről jóval kevesebb az emlékem, néhány halvány színfolt – elhelyezkedésünk Böskével két egymás melletti ágyban s a túlsó oldalon Dezső, a betegek között egy nagyobbacska lány, talán tízéves, az arcát nem látom, csak egy nagytábla csokoládét az éjjeliszekrényén. Ő maga nem nyúlt a csokoládéhoz, minket sem kínált, de azt hangoztatta, hogy nemsokára elhagyja a kórházat s akkor örökségképpen ránkhagyja a csokoládét. Szívszorongva vártuk távozását, de csak teltek,

múltak a napok… Böske végül is fellázadt. Egy óvatlan pillanatban beleharapott a csokoládéba s átnyújtotta nekem is. Mivel cselekedete nem járt semmiféle következménnyel, lassan körülharapdáltuk az óriás-táblát, s mire a nagyobbacska lány távozott, örökségünk nagy részét elherdáltuk már.

Én szenvedélyesen szerettem T. Sára orvosnőt, Böskét valóságos rajongással vette körül K. Orvos. T. Sára éjszaka is körüljárta a kórtermeket, én az ágyban ülve vártam rá. Tulajdonképpen egész napom azzal telt, hogy lestem az ajtóban feltűnő fehérköpenyes alakját s a pillanatot, mikor ágyamhoz ér, kérdéseket intéz hozzám, megsimogat, s olykor csókkal búcsúzik. Sára szabályos időközökben látogatta a kórtermet, míg a doktor váratlanul jött, sebbel-lobbal, ha csak egy percre is, de legtöbb szabad idejét Böske ágya mellett töltötte. Nyolcéves nővérem egykedvűen fogadta a hódolatot s én csodáltam őt ezért.

Egyik reggeli vizitnél közölte a főorvos Böskével, hogy délben anya érte jön, hazamehet. Nővérem vad csatakiáltással kiugrott az ágyból s amint földet ért, összecsuklott s fekve maradt a kövön. Mindenki körülötte tolongott. A doktor az ágyára fektette, a főorvos vigasztalta zokogó nővéremet: semmiség az egész, a kéthónapi fekvés elgyengítette, most majd felöltözik, sétálgat a folyosón, délre kutya baja! Böske önfeledt, hangos sírása nem csillapodott. A doktor egészen kétségbeesett s végül azt kiáltotta:

- Ne sírj, Bözsikém, mert én is sírok!

A nagy, erőteljes fiatalember hangja egészen elvékonyodott, nővérem nevetni kezdett s köröskörül mindenki, legjobban a báránynszelíd doktor. Délben Böske hazament anyával.

Én Dezsővel együtt távoztam valamikor január végén. A gyerekszobában állt még a karácsonyfa, kopaszodó, búsan lefelé kókadó ágaival. Dezső nézte, zsebre dugott kézzel és azt mondta:

- Ez nem karácsonyfa, hanem szomorúfűzfa… inkább szomorúfűzfa…

SZERELMEM, VIKTOR

Nem tudom, más hogy van ezzel, és szerelmes természetű kislány voltam. Míg testvéreimről effajta vonatkozásban néhány rövid mondat elegendő, az én múltam, úgy az eszmélésemtől tizennégy esztendős koromig, tarka, változatos és igen gazdag viszonzatlan szerelmekben.

Idősebbik bátyám zárkózott természet volt, „titkait" nem fecsegte világgá, mint teszem én, magánéletét csupán a gyerekszobában tudtuk követni, de onnan kilépve titokzatos kis ember volt ő: nagy ritkán beszédes és vidám, többnyire azonban lehorgasztotta a fejét s hallgatott, mélységesen. Mint jóval később kiderült, rövidnadrágos kisfiú korában szerelmes lett egy szép, szőke nőbe, ez a szenvedélyes érzelem évekig tartott, a szép, szőke nő nem természetes haláláig. Öngyilkosságának oka nem Lajos bátyám volt, hanem egy K. u. K. Főhadnagy.

Dezső bátyám csakis anyánkat szerette gyengéden, odaadóan húséggel. Mi többiek olykor lázadoztunk anya ellen, mert szigorú volt, rendet akart és csöndet maga körül, fáradt volt és gyakran ideges. Az apánk halálát követő időben naponta többször is hallottuk heves és hangos zokogását s rémülten siettünk hozzá a másik szobába. Teltek az évek, az ő fájdalma nem enyhült és mi lassanként fásultan, ennyit mondtunk csak: - Anya megint sír… - Csupán Dezső részvéte és gyengédsége volt változatlan. Az első hangra megjelent a szomszéd szobában, állt zsebre dugott kézzel a dívány mellett s ismételte egyhangúan mondókáját:

- Ne sírj, anya… Ne sírj, anya…

Mi rossznéven vettük azt is, hogy anyánk örökké fekete ruhát visel. Harmincéves korában maradt özvegyen és soha többé nem vetette le a gyászt. Ezért mi öregnek láttuk – nem úgy Dezső.

Említettem már, hogy a mi gyerekszobánkban lámpaoltás után sem fejeződött be a nap. Az ördögjáték egy korábbi időszak vad mulatsága volt, később anyánk egyszersmindenkorra betiltotta s mi fanyar belenyugvással szelídebb, helyhez kötöttebb szórakozásokat eszeltünk ki a magunk számára. E játékok egyike volt a „Mit veszel Gabinak?" címet viselő, s volt egy másik, amelynek nem adtunk nevet, csupán egyikünk elkezdte: - Kit szeretsz jobban, I-t vagy P-t? – Azaz Ilonát, bodros szőke hajú, rabszolgahajcsár természetű nevelőnőnket vagy Paula nénit. A kérdést, magától értetődik, nem tettük fel ilyen kezdetleges formában, hanem ravaszul, mondjuk így fogalmazva: - A válasz ekkor már nem volt kézenfekvő, mert Bé boszorkányt jelentett és a Té anya testvérét. A gyakorlat azonban mesterré nevelt bennünket s a legrafináltabban feltett kérdésre is megtaláltuk a helyes választ. Ha mégis valami furcsaság kerekedett ki a dologból, például Böske határozottan kijelentette, hogy jobban kedveli a kövér viceházmester, mint Dezsőt, akkor iszony ú nevetgélés, csúfolódás kezdődött s anyánk panaszosan átszólt a másik szobából, hogy legyünk csendben végre!

Ezt a játékot, amit rövid ideig és éppen csak jobb híján űztünk, Dezső miatt említem. Egy este is, sötétben, valamelyikünk megszólalt? Kit szeretsz jobban… Hamarosan sorra vettük valamennyi ismerősünket, a gunyoros és többnyire igen jellemző torz meghatározásokon éktelenül nevettünk s vártuk egyre odaátról a méltatlankodó rimánkodást: Legyetek csendben!

Semmi nesz a másik szobában, anyánk nem mozdult, nem szólt s így lassan mi is elhallgattunk. E nagy csöndességben egyszerre mormolva kérdezte Dezső: - És ki szeret egy gyönyörű asszonyt, aki egész nap varr és négy rossz gyereke van?

Meghökkent némaságban vártunk egy ideig. Szégyelltük mi ar érzelmes jeleneteket, a nagy szavakat s ezeknek is csak azért nem volt hamis csengésük, mert Dezső mondta a maga szerény, egyszerű és olyannyira természetes módján. Várakoztunk tehát s úgy látszik ezt a csöndet figyelte a másik szobában anya, lélegzetfojtva. Azután egymásután mondtuk lelkesen: Én! Én! Míg elaludtunk, hallottuk a másik szobából anyánk halk sírását.

Sorrendben harmadik az én Böske nővérem. Ő tudomásom szerint nem volt szerelmes senkibe, de már zsenge ifjúságában, az első elemibe akadtak hódolói: osztálytársai s a rokon ismerős fiúk, de még a felnőtt férfiak is bámulták szép külsejű, tűrték szeszélyeit, hetyke szókimondását, vadságát és közönyét. Mert Böske cseppet sem volt hálás a hódolatért, elkönyvelte és nyugtázta azt, mint az őt illető adó lefizetését.

Mérhetetlenül bámultam őt ezért s különösen az Elemér-est lett maradandó emlékem.

Elemér gazdag lipótvárosi szülők gyermeke volt, kissé ütődött, hiszékeny, nyápic fiúcska. Örökké becsaptuk, gúnyoltuk, nyers tréfáinktól olykor sírva fakadt, ennek ellenére követett volna bennünket a világ végére is, oly hőn imádta Böske nővéremet. Összeköttetésünk onnan származott, hogy jólnevelt unokatestvéreink nevelőnője és Elemér nevelőnője testvérek voltak s olykor mi is rokonainkkal vonultunk a Szabadság térre vagy a Margitszigetre. A sétákon Elemér tűnő percig, mint nővérem kísérője szerepelhetett, mert Böske hamarosan taszított egyet a nyápic kisfiún s otthagyta faképnél. Elemér vigyorgott, bárgyúan és bódultan, egyszer pedig könynyelműségre ragadtatta magát.

A pesti Margithídfőnél gesztenyesütő tanyázott. Elemér némi lelki tusakodás után a kendőkbe bugyolált asszonysághoz lépett s egy húszfilléresért gesztenyét vásárolt tőle. Hatalmas zacskó volt ez, nem afféle háromszögletű, hanem amilyenbe a lisztet mérik s micsoda

észvesztő illat, gyönyörűséges képzetek – talán csak nem akarja egyedül felfalni az egészet?

Nem. Nővéremhez lépett s gáláns kis meghajlással átnyújtotta zacskót. Böske roppant magasságból nézett le a vézna gyerekre – mellesleg csúf kis kölyök volt, kínosan ápolt, kikent és kifent – majd a zacskót tartalmával együtt lendületesen a Dunába hajította.

Valamennyien megálltunk s bambán néztünk a tűnő zacskó után. Kilencen voltunk – Elemér és öccse, három jólnevelt unokatestvérem és mi négyen – néztük az elsüllyedt gesztenyét, majd a büszke Böskét s megálltak a nevelőnők is, akik mindeddig mögöttünk haladtak, asszonyaikat szapulták, kiöntve egymásnak érzelmes német szívük minden bánatát.

- Mi az? Mi az? – kiáltozták.

Elemér sírt. Kegyetlenül visszautasított szerelme fakasztotta könnyekre? Vagy a könnyelműen elherdált húszfilléres? Ki tudja…

Ennyit mondhatok mindössze testvéreim kora gyermekségének szerelmi élményeiről. A legkisebb voltam közöttük, bizonyára akadt sok minden, amit nem kötöttek az orromra. Én nem is firtattam, olyannyira el voltam foglalva önmagammal.

Azt mondják, az első szerelemre még a lomha öreg szív is hevesebben dobban. Leírom Tibor nevét s szívemben nem észlelek semminemű változást. Nem emlékszem Tibor arcára, sem a vezetéknevére, csupán arra, hogy osztálytársam volt az első elemiben s neve Tibor volt. Van még, ugyancsak hat esztendős koromból két egészen elmosódott gyermekarc: P. Pista és E. Jóska. E három fiú egy időben s egyenlő arányban foglalkoztatta a gondolataimat. Egyre reménykedtem, hogy e kétes helyzetből végül is tragikus bonyodalom származik: lovagi tornak a gyűlölködő vetélytársak között, ketten elhullanak s a harmadik, a győztes… Ugyan ki legyen a győztes? Tibor? Pista vagy Jóska?

Ádáz tusára nem került sor, a fiúk között tökéletes volt az összhang, reám ügyet sem vetettek s nem is volt ez

fontos; a szép elképzelések és tarka ábrándok légüres terében éltem én boldogan, a viszonzott szerelem ugyancsak megzavart volna.

A rideg valóság később a földre kényszerített s itt mi egyéb várhatott rám, mint szenvedés?

Úgy hétéves lehettem, amikor heves szerelmet ébresztett bennem Viktor, egy tizenkét esztendős fiatalember. Restelkedve írom le, milyen is volt. Sovány kamasz, két pipaszár láb, szeplős, ványadt arc, vastag szemüveg mögött fakó szempár, fölfelé fésült ritkás haj – nem lehetetlen, hogy akkor már kissé kopaszodott – kimért és fölényes modor – így festett szerelmem, Viktor. Hiába is kutatnám ma már, mi vonzott hozzá. Mit tudom én, talán a vastag szemüveg, talán vékony, kissé rikácsoló és parancsoló hangja hatott rám oly elemi erővel, hogy érzéseimet képtelen voltam titkolni. Családi körben állandó gúny tárgya voltam Viktor miatt, tudtak szerelmemről anya tanítványai, Pupos Róza, a házmesterünk Dezső nevű fia, tudtak unokatestvéreim és Paula néni s a Kaposváron élő rokonok is, valamint maga Viktor.

Hetedik születésnapomra anya vendégeket hívott, unokatestvéreimet, néhány osztálytársamat és Viktort. Nyugtalanságom határtalan volt. Megszállottan száguldoztam a lakásban, egész betöltött személyem és szerepem fontosságának tudata, boldog voltam nagyon.

Mindenkitől ajándékot kaptam, Viktor is hozott csokoládét s mellettem ült uzsonnánál. Mi ketten szolgáltunk testvéreim élcelődésének céltáblájául s ők nem végeztek soha félmunkát, a helyzet teremtette lehetőségeket alaposan kihasználták. Dezső, utálkozva bár, szívélyesen sürgölődött a fontos vendég körül.

- Foglalj helyet – mondta s a méltósággal lefelé ereszkedő Viktor alól kihúzta a széket. Az ügyetlenül tápászkodó fiúnak sűrű bocsánatkérések között sietett segítségére és a nadrágtisztogatás örve alatt akkorákat húzott keskeny fenekére, hogy csak úgy csattant. Böske hangos elragadtatással buzdította Dezsőt újabb szellemes ötletekre s kisebbik bátyámnak egyéb sem kellett!

Elegáns társalgásba kezdett Lajossal azon a nyelven, amit senki sem értett s mi magunk legkevésbé. Egyre hevesebben vitatkoztak. Szúrós tekintetüket nem vették le Viktorról s ujjal mutogattak rá.

- Mit beszélnek ezek? – fordult hozzám idegesen rikácsolva Viktor. – Mit akarnak tőlem?

- Semmit – motyogtam én.

Dezső egy fél csésze kakaót öntött vendégünk nyersselyem ruhájára, roppantul restelkedett ügyetlensége miatt, karonfogva vezette a dühöngő fiút a fürdőszobába, majd kívülről rázárta az ajtót. Viktor olyan közutálatnak örvendett nálunk, hogy Pupos Róza és szép, bodros hajú nevelőnőnk, egymást támogatva hahotáztak az előszobában, a vendégsereg indiántáncot járt, a bezárt fiú dörömbölt és rikácsolt, én sírtam és ki akartam nyitni az ajtót, Dezső azonban elgáncsolt és én hasra estem.

Végül is idősebbik jólnevelt unokanővérem szabadította ki a foglyot, mi pedig, a szemrehányásokat elkerülendő, szaladtunk vissza a gyerekszobába.

Telt-múlt az idő s ők ketten nem jelentkeztek. Egy óvatlan pillanatban az ajtóhoz sompolyogtam s kinéztem az előszobába.

Ott állt Viktor és éppen arcon csókolta idősebbik, jólnevelt unokanővéremet. Ritkás haja kuszált volt, nyersselyem ruhája ázott és kakaófoltos, ha így visszaidézem alakját, undorító kis jelenség lehetett, és mégis, az én szívem készült meghasadni.

E szomorú akkord zárta le regényemet Viktorral, mert ez emlékezetes születésnapi uzsonna után ő messze ívben elkerülte a Lipót körutat. Dezső olykor elgondolkozva mondta:

- Kár… Egy jó mozdulattal a fogát is kiüthettem volna… Tulajdonképpen a fogát is kiüthettem volna…

A PÉNZ

Szegények voltunk, krajcáros gondok között éltünk – s ennek ellenére háromszobás lakásunk volt a Lipót körúton, mindeneslányunk, olykor nevelőnőnk, még külföldi utazásra is telt. Látszólag sok ebben az ellentmondás s az érthetetlen elem, tehát megkísérlem pontosabban körvonalazni elhelyezkedésünket a világban s anyagi létünket.

Említettem már, hogy apánk életében rendezetlenek voltak anyagi viszonyaink – lakbérhátralék miatt egyik lakásból vándoroltunk a másikba és állandó vendég volt nálunk a végrehajtó. Apánk, hogy nekünk négy falánk gyermekének megszerezze az ennivalót, írt éjjel és nappal, tehetségét eltékozolta a napilapok tárcarovatában; életének harminchat esztendejéből nem futotta hosszabb lélegzetű munkára, mert mindig sürgősen kellett a pénz, betömni vele itt-ott egy rést, hogy valamiféle áradat el ne sodorja egész létünket.

A máról holnapra élés bizonytalanságát anyánk zokszó nélkül, tizenegy éven át megosztotta apával s amint meséli, soha nem volt közöttük vita vagy perlekedés a pénz miatt. A közösen vállalt bizonytalan életmódnak nem is érezte terhét, de amikor egyedül maradt, egyszerre mázsányi súllyal nehezedett rá. S mert egymagában nem lett volna képese megbirkózni lakbérünket követelő háziurakkal, s a lakásban otthonosan tevékenykedő végrehatókkal, minden erejét arra összpontosította, hogy rendet teremtsen az életünkben.

A kezdeti idő nehézségein átsegítette a közösség, amelyből származott – a jómódú polgári rokonság. Egy esztendőt töltött Bécsben, ahol fehérneművarrást tanult, ez idő alatt kolozsvári nagyanyánk s a rokonok gondoskodtak rólunk. Bécsből visszatérve anyánkat fel-

vették a Mester utcai női ipariskola tantestületébe; fizetése havi 120 korona volt, évi 800 korona lakbérpótlékkal. Ugyanakkor megnyitotta varróiskoláját a Lipót körút 8. szám alatt bérelt új, háromszobás lakásunkban.

Az „iskola” a nagy udvari szobában volt: nyolc szürke asztal és szék, egy nagy szürke szekrény, fiókos szekrény s egy fekete tábla, óriási fa-körző, centiméterek és kréták, szabásminták. A lakokban hirdetés jelent meg az újonnan megnyílt varróiskoláról s máris jelentkezett apa néhány jó embere, Kozma Andor író két lányával, Ambrus Zoltán Giza nevű lányával és mások, akiknek sokat jelentett a neve. A jelentkezők egy részét az első tanévben el kellett utasítani. Nyolc tanítvány helyezkedett el a nyolc szürke asztal mellett; a tandíj havonta 30 korona volt.

Fiatal úrilánykák jártak anyához, igen jómódúak s csupán kedvtelésből, időtöltésből tanultak szabást-varrást. De anya komolyan vette a hivatását. Akkoriban mindig szomorú volt, ideges és túlérzékeny, fájdalmával a munkába menekült s mindenek fölött vágyódott rend, biztonság és nyugalom után.

Ezek a fiatal lányok az ő keze alatt kénytelen-kelletlen megtanultak varrni, mert anya szigorú polgári erkölcse tiltakozott olyan kereset ellen, amelyért nem ad megfelelő ellenértéket. Pontosan beosztotta jövedelmét, ez a tanítónői fizetéséből s a varróiskola tandíjaiból az első időben mintegy 450 koronát jelentett havonta.

Már most hogyan oszlott meg ez a kereset?

A lakbérünk havi 100 korona volt s körülbelül ugyanannyit költöttünk háztartásra. Pupos Róza fizetése havi huszonnégy korona volt s ennyit kapott a nevelőnő, vagyis B. Ilona, az egyetlen, aki teljes két esztendőt töltött nálunk. A ruhánkat, fehérneműnket anya varrta, a sajátját is. Jómódú bécsi kereskedő nagybátyja olykor egész kis láda maradékanyagot küldött nekünk, szövet, vászon, néha selyemdarabokat. Ugyanez a kedves, szeszélyes – hol könnyelmű, hol meg garasoskodó – nagybácsi, ha Pestre látogatott, fiákerrel megállt a Lipót

körúti ház előtt, felküldte értünk a kocsist s a „Tulipán Gyermekotthon”-ban tetőtől talpig felöltöztetett engem és Böskét – sajnos, azonban ez ritkán fordult elő s nagy eseménynek számított nálunk. A havi kiadásokhoz járult még a gázszámla, a tüzelő, a közlekedés, házmester és viceházmester pénz; ha ezeket összeadjuk, s hozzátesszük mindazt a kiadást, ami még adódik egy négy gyerekes háztartásban, kiderül, hogy biztosítva volt a tisztességes, de korántsem fényező megélhetésünk.

Nem ismertük a valódi szegénységet, a munkanélküliek, ágyrajárók és kapuk alatt meghúzódó hajléktalanok nyomorát, de megváltozott környezetünkben mi a legszegényebbnek számítottunk. Apa életében a hozzá hasonló sorsú írókból tevődött össze a baráti kör. Nem az én apám volt az egyetlen tehetséges magyar író, aki fiatalon pusztult el, anyagi gondoktól elgyötörten. Éppen a legkülönbek talán. Könyvkiadók és laptulajdonosok fanyalogva kezelték s olcsó pénzzel fizették ki azt az írót, aki nem szépíti kedvükre a valóságot, az ő közönségük szájaíze szerint, Az én apám meg azt írta egyszer: „Világbolondítás egyebet beszélni bele a publikumba, mint az igazságot, a rút – rút, a nyomorúság – nyomorúság, a bűn – bűn… szóval mindennek megvan a maga neve.” Tehát azok az emberek, akikkel szüleink érintkeztek, épp olyan közelről ismerték a lakbérgondokat és a végrehajtót, mint ők s így életmódjukban nem volt semmi kirívó vagy szokatlan.

Apa halála után azonban teljességgel megváltozott minden s mi beleolvadtunk, törvényszerűen, anyánk polgári környezetébe. Ezeknek az embereknek mindegyike jó, sőt igen jó és rendezett anyagi viszonyok között élt, nagy lakásban, nemegyszer saját villában, háromtagú személyzettel. A lakásban volt „vitrin” ezüst és porcelántárgyakkal, eredeti festmények s perzsaszőnyegek, meisseni étkészlet s nagy fekete kazettában tizenkét vagy huszonnégy személyes ezüst evőkészlet, „zsúr”-okat és estélyeket rendeztek, színházi bemutatókra és nagy hangversenyekre jártak. E megváltozott

környezetben anya volt az egyetlen dolgozó asszony, a többi csupán a háztartás irányításával s a gyerekek nevelésével foglalkozott.

Nekünk a szükséges bútordarabokon kívül úgyszólván semmink sem volt, se kép, se szőnyeg, s a legkevésbé vitrin, mert ugyan mit tettünk volna bele? Nálunk kockázatos dolog volt leülni egy székre, mert egyik lába vagy hiányzott, vagy törött volt, a díványból kiugrott a rugózat vagy olyan laposra összepréselődött, hogy valóságos teknőben feküdt az ember, repedt tányérokkal s kicsorbult evőeszközzel terítettünk, s ha visszagondolok régi lakásainkra, anyám kézimunkáin kívül nem volt azokban semmi értékes vagy szemet gyönyörködtető darab. Mégis – volt egy Hollósy Simon-képünk, két részeg embert ábrázolt, apánknak ajándéknak ajándékozta a Münchenben együtt töltött évek emlékére. De ez a festmény sem volt sokáig a birtokunkban: mikor nővérem menyasszony lett, anya eladta s az árából kelengyét készített Böskének.

Rokonok és befolyásos ismerősök vették kézbe iskoláztatásunk és nevelésünk ügyét; hogy ennek ellenére nem ők voltak szellemi vezetőink, csupán annak tulajdonítható, hogy anyánk soha, egyetlen pillanatra sem szűnt meg ébren tartani bennünk apa emlékét. De a múlt tapasztalatain okulva, anyagi vonatkozásban kérlelhetetlen volt. Úgy tudta beosztani keresetét, hogy soha, a későbbi nehezebb évek során sem szorult anyagi támogatásra – a rokoni segítség csupán „protekció" formájában nyilvánult meg. Befolyásos nagybátyánk több ízben szerzett anyának ingyenes vasút- és hajójegyet s lehetővé tett számára egy berlini s egy párizsi nyári tanulmányutat.

Minden fillér számított nálunk. Mindig volt fedél a fejünk fölött, ruhánk és ennivalónk, mi mégis keservesnek éreztünk létünk egészen szűk korlátait, a szabályokat, amelyektől soha nem volt eltérés. Élénken emlékeztünk még fiatal, könnyelmű apánkra. Könnyelműségének mi voltunk a haszonélvezői s anya a szenvedő fél. Most az-

után szilárdan keresztülvitte az akaratát, s ha szerény keretek között is, mindazt előteremtette nekünk, amire nézete szerint szükségünk volt. Ha e nevelés eredménye nem volt kielégítő, semmiesetre sem az ő hibája. A rendezett életet mi sivárnak találtuk s a földi javak közül arra vágyódtunk, ami fölösleges.

Napjaink egyhangúságában némi szenzációt jelentett a varróiskola, egyetlen alkalmat sem mulasztottunk el, hogy belopakodjunk oda. A jómódú tanítványok csokoládéval tömtek bennünket, játékkal és babaruhával, s amiért anyától szidást kaptunk, azt ők elragadtatott nevetéssel jutalmazták. Beszélgetésük is rendkívül érdekes volt meg a világ, amelyhez tartoztak, s amit magukkal hoztak jólszabott ruhájukon, hajviseletükben, fesztelen magatartásukban. Különösen lelkesedtek Király Rózsikáért.

Szép volt, feketehajú és ragyogó fekete szemű, élénk, kedves, egészen mesebeli jelenség. Hatalmas fekete autón érkezett naphegyi villájukból s estefelé egyenruhás sofőr csengetett be érte, amikor összesen vagy tízhúsz gépkocsi járta nagy puffogtatások közepette Budapest utcáit. Király Rózsika időnként felpakolt négyünket a nagy, fekete bárkára s repültünk húsz kilométeres sebességgel a távoli Naphegyre. A villában is minden álmélkodásra késztetett: a berendezés gazdagsága, a képek, szőnyegek és dísznövények, a számtalan helyiség, Pazar fény és dús uzsonna!

A tanítványok felszabadultak, férjhezmentek s a következő tanévek elején már nem volt olyan nagy a tolongás, mint első alkalommal, a kereset azonban – egy ideig – elegendő ahhoz, hogy megéljünk. Zsebpénzünk természetesen nem volt s örökké pénz után sóvárogtunk. Ha hozzájutottunk, abban a minutumban elköltöttük. Nagyobb pénzösszeg, mondjuk egy ezüstkoronás, nálam valósággal önkívületi állapotot idézett elő.

Egyszer keresztapám, az akkori Budapest elegáns, népszerű tűzoltó-főparancsnoka suttyomban egy koronát dugott a markomba; anya nem tűrte, hogy a roko-

noktól és ismerősöktől pénzt fogadjunk el. Ötéves voltam, iskolába nem jártam még. A pénzdarab égette tenyeremet, úgy éreztem elpusztulok, ha azonnal nem adhatok túl rajta. Egy óvatlan pillanatban kiszöktem a lakásból, le a Lipót körútra s vad összevisszaságban kavarogtak bennem a tervek, mi mindent vásárolok a koronámért. Az idő sürgetett, rettegnem kellett, hogy felfedezik szökésemet s én egészen megzavarodtam. Bódultságomban a sarki újságárusnál az egész hatalmas összegért képes- és napilapokat vásároltam s hónom alatt a nagy paksamétával tértem haza. Anya hüledezett, bűnös voltomtól is megfeledkezve faggatott:

- Minek neked az újság? Hiszen olvasni sem tudsz!

- Nem tudom – feleltem lelohadt kedvvel, mert már tudtam, mint később is oly sokszor az életben, hogy elmulasztottam valami nagy lehetőséget – árulták, hát megvettem…

A pénzszerzésben hallatlan ügyességre tettünk szert s ismerőseinket két csoportra osztottuk aszerint, hogy szoktak-e nekünk pénzt adni vagy nem. Nővérem keresztapja az első csoportba tartozott, szeretetre méltó könnyedséggel osztogatta nekünk a koronákat. Ha megfeledkezett róla, mi eszébe juttattuk, ilyenformán:

Az ebédlőben nagy vitába merültek ők ketten anyával. A szomszédod gyerekszobában egy ideig türelmesen vártuk az érdektelen beszélgetés végét, majd meguntuk a dolgot, bevonultunk négyen az ebédlőbe s megkérdeztük:

- Anya, mehetünk moziba?

- Szó sincs róla! Tanuljatok! – hangzott a szigorú válasz.

De nővérem keresztapja máris elővette a koronát s anya tiltakozása ellenére átadta nekünk.

Pénzzel a zsebünkben semmiféle hatalom nem tudott minket otthon tartani, Lajos vezetésével indultunk bevásárolni.

Akkoriban a pesti Margithídfő környékének egészen külvárosi jellege volt még. a mai Palatinus-házak helyén

üres telkek, egyetlen épület a túloldalon a Silos néven ismert hosszú, földszintes gabonaraktár, a Pozsonyi út végén, egészen a Dráva utcánál pedig egy nagy gőzmalom. A dunapart hosszában ócskavastelepek, faraktárak, szemétre hajigált lyukas bádoglavórok és talp nélküli bakancsok, pompásabb játszóhelyet elképzelni sem lehetett. A hídfő körül különböző bódék sorakoztak; egyikben málnaszörpöt árultak és limonádét, a másikban kis, kétkrajcáros halmokba rendezett gyümölcsöt, amerikai mogyorót és szentjánoskenyeret, zsákokban a diákcsemegének nevezett dió, mandula mazsola- és fügekeveréket - legvonzóbb mégis a cukrosbódé volt. Kapható volt itt a szivárvány valamennyi színében pompázó krumplicukor, egykrajcáros gyűrűscukor, egyfajta kerek édesség, ami különböző színű karikákból tevődött össze, s oly nagy volt, hogy alig fért a szánkba, nápolyi szelet és szultánkenyér, savanyú-, erős- és selyemcukor bőséges választéka, s az egységár általában egy kétfilléres pénzdarab volt. Elképzelhető, hogy mint nyújtottak a Margithíd környéki bódék egy teljes koronáért.

Bevásárlásainkat hosszú megbeszélés előzte meg. Volt úgy, hogy elosztottuk a pénzt és ki-ki saját kedvtelésére költötte el, olykor együtt vásároltunk nagy körültekintéssel s m agát az árut osztottuk el. Mászkáltunk a farakásokon vagy az alsó rakpart lépcsőin üldögéltünk, közvetlenül a víz mellett s addig nem tértünk haza, míg tartott a pénzünk.

Talán nem tűnik szerénytelenségnek, ha felemlítem, hogy a pénzszerzésben én bizonyultam a legtehetségesebbnek. Ez volt az a terület, ahol kitartásom határtalan volt, türelmem végtelen. Ha keresztapám magán érezte hosszú, beszédes pillantásomat, máris sietősen, feledékenységéért kissé restelkedve nyújtotta nekem a koronát. Ahhoz is értettem, hogy mesterkedéseim lekerüljék anya figyelmét. A látogatókat buzgón kísértem egészen a lépcsőházig s a vél érdekében olykor a kapuig. Testvéreim jóval tartózkodóbbak voltak, noha a kunyerálásra én sem vetemedtem.

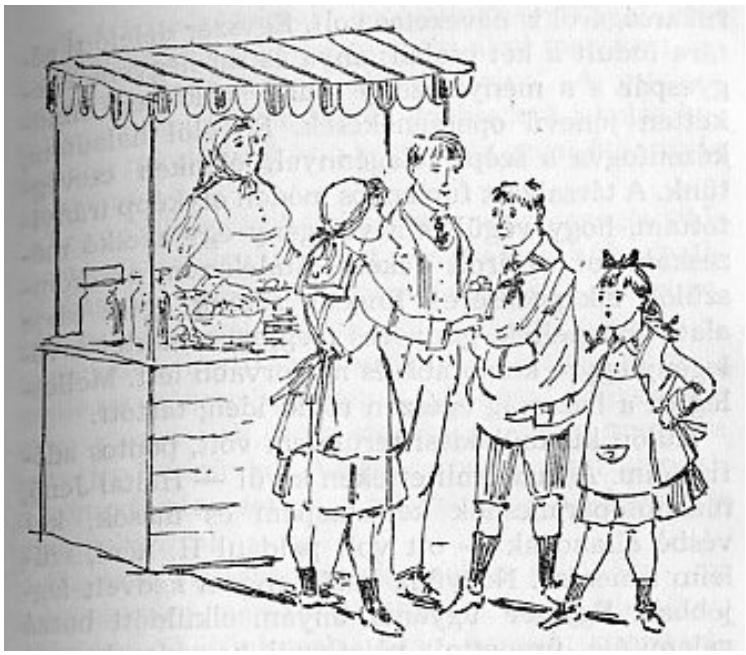

Egyik unokanővérem – későbbi Reinhardt-színésznő, egész pályafutása alatt Németországban működött – tizenöt éves korában eljegyezte magát egy igen jó külsejű pesti operaénekessel. Az új rokon nemcsak szép baritonhangjáról, de képtelen fukarságáról is nevezetes volt. Egyszer délelőtti sétára indult a két család: anya és mi négyen, a jegyespár s a menyasszony szülei, különben mindketten jónevű operaénekesek. Én elöl haladtam, kézenfogva a szép vőlegénnyel, élénken csevegtünk. A társalgást furfangos módon olyképp irányítottam, hogy végül is a vőlegény egy zacskó mézeskalácsot vásárolt nekem. Emlékszem az örömszülők elképedésére! Engem sétánk egész ideje alatt ünnepeltek, gunyoros megjegyzéseiktől a vőlegény egyre komorabb és mogorvább lett. Mellesleg ez a házasság egészen rövid ideig tartott.

Külön kis működési területem volt, pontos adófizetőim. A már említetteken kívül – Heltai Jenő, tűzoltófőparancsnok keresztapám és mások, kevésbé állandóak – ott volt például H. néni, szüleim ismerőse. Négyünk közül engem kedvelt legjobban. Egyszer ugyanis anyám elküldött hozzá valamiféle üzenettel;

véletlenül beszédes hangulatban voltam, ő sokat nevetett, álmélkodott rajtam, majd megajándékozott egy koronával. Utóbb azt mondta anyának, saját fülemmel hallottam!, hogy én „mélyérzésű” gyerek vagyok s „bizarr” ötleteim vannak.

Az általam akkor űzött mesterséghez feltétlenül jó emberismerőnek kell lenni s én bízvást állíthatom, hogy az voltam. Hamarosan tisztáztam, mit tart bennem „bizarr”-nak a kedves, kissé sznob, fellengzős természetű és irodalmi hajlandóságú H. néni s készséggel megfeleltem óhajának. Időnként megjelentem nála, mert „éppen arra jártam” a város túlsó végén s olykor már előre megfogalmazott „mélyértelműségekkel” szolgáltam – világfájdalommal, életbölcselettel és senki által meg nem értett, magányos lelkem tépelődéseivel. A jutalom soha nem maradt le, később, debreceni iskolás korombban minden vakáció végén egy ezüst ötkoronás alakjában.

Anyánk bátyjától is kaptunk pénzt, meglehetősen rendszertelenül, és ezt nem helyeseltük, de általában a legtöbb rokontól és ismerőstől. Mondom, volt bennünk valami iszonyú sóvárgás pénz után, talán azért, mert anya erejét megfeszítve küzdött esetleges könnyelműségünk, „bohém” hajlamink ellen s azon volt, hogy munkára, csakis munkára neveljen bennünket. Végső soron ez sikerült neki, a könnyű pénzszerzés a mi számunkra végetért a gyermekkorral.

Ha most visszagondolok ezekre az időkre, mi soha egyebet nem vásároltunk, mint édességet, akár két fillérünk volt, akár koronás pénzdarabunk. A kapott pénzt nem becsültük, nem gyűjtöttük össze perselybe, tulajdonképpeni értékét nem ismertük s fikarcnyi gyakorlati érzék nem volt bennünk. S ha volt, hogyan nyilvánult az meg? Ott volt például a tárgysorsjáték esete.

Valakitől sorsjegyeket kaptunk, tombolaszerű tárgysorsjátékra. Anya eltette cédulákat s el is feledkezett róla. Hónapok múlva egy reggel arra ébredt, hogy Dezső áll az ágya mellett s várakozik a maga türelmes, csöndes

módján. Amint anya, úgy fél hét tájban, kinyitott a szemét, Dezső megkérdezte:

- Anya, elmehetek a nyereményekért?

- Miféle nyereményekért?

- Ma van a húzás.

Anya nevetett is, bosszankodott is és legyintett álmosan:

- Csinálj, amit akarsz, én szeretnék még egy félórát aludni:

Dezső hátizsákkal felszerelve elindult a nyereményekért. Hol mindenütt járt, jelen volt-e a húzásnál, mi minden történt vele, nem tudom. Késő délután jött haza, igen csapzottan, fáradtam és kedvetlenül. A faggatásokra csupán ennyit felelt:

- Nem nyertünk semmit.

--- Amink volt, elherdáltuk, ruhára, játékra nem vigyáztunk, tönkretettük a berendezést. Amíg futotta a keresetből, anya pótolta a hiányokat: rendbehozatta a díványt, amelyből kitapostuk a lószőrt, megjavíttatta a törött széklábakat s a lefarigcsált asztallapját, megcsináltatatta a vad száguldásaink közepette kezünkben maradt kilincseket, s redőnyöket. Azután nehezebb esztendők következtek, jött a háború, a varróiskola tönkrement s kisebb lakásba költöztünk a Pozsonyi útra, két kicsi, sötét, hideg szobába. Ekkor már nem volt nálunk Pupos Róza s természetesen nem voltnevelőnőnk. Egy ideig volt egy kis falusi lányunk, azután bejárónő s végül arra sem telt anya tanítónői fizetéséből.

Sok évet töltöttünk a Pozsonyi úti lakásban, ahová soha, egyetlen másodpercre sem sütött be a nap. A két szobában kér rossz fűthetetlen kályha állt, kegyetlenül fáztunk, a háború évei alatt tüzelőnk sem volt, kezünk, lábunk tele volt fagyási sebbel, rosszul táplálkoztunk. Anya elfáradt már, lemondott a további küzdelemről s pusztult körülöttünk minden. Nem volt egy ép bútordarabunk s olykor nem tudtam az utcára menni, mert vagy a cipőm, vagy a harisnyám rongyolódott használhatatlanná. A szobánkban leszakadozott a füstös tapéta, ha

elromlott egy kilincs vagy ablakredőny, az úgy maradt az idők végtelenségéig. Én összecsukható vaságyon aludtam, nővérem meg székekre helyezett két vasaló-deszkán.

Alkalmatlanok voltunk a polgári életre. Vadak voltunk, fékezhetetlenek s mivel csak egymás társaságában éreztük jól magunkat, némileg emberkerülők is. S mint egykor kolozsvári nagyanyánk, az idők múlásával, otthonról hozott polgári nevelése ellenére, hozzánk idomult anya is, csupán egyhez ragaszkodott szívósan, körömszakadtáig: a lakbérnek pontos, elsején történő kifizetéséhez!

A GYEREKEK HATÁROZNAK

Kátay Béla, anya kérője, egy alkalommal autón vitt fel bennünket a Jánoshegyre.

Az indulás nem sok jóval biztatott. Kátay Bélát ismertük már, nem is találtuk ellenszenvesnek a nyírott fekete bajuszú, csöndes embert, csupán a legutolsó időben fordultunk ellene. Volt valami a levegőben, ami felkeltette gyanúnkat. Pupos Róza, a régi mindeneslány is megtette a magáét elejtett célzások, fenyegetések formájában:

- Várjanak csak, majd lesz, aki ellátja a bajukat! Megálljanak, majd ha férfi lesz a háznál, nem lesz olyan nagy hangjuk! – Azután ott volt Paula néni, anya nővére, s ha ők ketten esténként a szomszéd szobában suttogtak, egy-egy szó áthatolt hozzánk is.

- Nincs olyan hatalom – mondta anya -, hogy megváljak a nevemtől. Két év óta ápolom bennük az apjuk emlékét… Elveszíteném a szeretetüket, örök időkre…

Paula nénit az ilyen beszéd felmérgesítette. Olyasmit mondott, eljöhet az idő, mikor éppen az ellenkezőjét vetjük majd a szemére; hogy amikor a legnagyobb szükségük lett volna t., nem volt anyánk, mert anya reggel hétkor már úton van a Mester utca felé, ahol kislányokat tanít fehérneművarrásra, délután meg otthon magyarázza a felsőruhavarrást csínját-bínját atz unatkozó úrilányoknak.

Mi hallgattunk, egymás között sem tettünk megjegyzést a dologra, mintha szégyenkeznénk valamiért, de nőtt, növekedett bennünk az ellenérzés Kátay Béla iránt. A kirándulás napján anya sietett haza a Mester utcai iskolából s azzal toppant a szobába:

- Készen vagytok?

- Hogyne – feleltük mi buzgón.

Dezső sötétkék, buggyos lüszterblúztviselt, régen kinőtt, foltos ruhadarabot s a blúz, ahol a gumi leszorította, ki volt tömve mindenféle, a kiránduláshoz elengedhetetlen tárggyal: labdával és színes golyókkal, különböző fadarabokkal és szerszámokkal. A keze mocskos volt, tele szúrt és vágott sebbel. Böske nyitott haja lobogott, mint valami megvadult paripáé. Én ócska szandált húztam az ünnepi alkalomra. Lajoson viharvert zeke volt.

Anya eltakarta a szemét, nyöszörgött, becsapta maga után az ajtót s hallottuk, hogy a másik szobában sír, majd Pupos Róza hangját:

- Ugyan már… hiszen nem rosszaságból teszik!

Mert anyánk ellenében Pupos Róza mindig védelmébe vett minket. Akkor már csöngettek, jött Kátay Béla s jelentette, hogy lent vár a gépkocsi. Indultunk, oly zord csöndben, mint valami temetési menet, Kátay Béla megnyugtatón mormolta anya fülébe:

- Olyan bájosak! Böske kis rendetlen angyal és hát Dezsőke… édes gyermek…

Dezső a vezető mellett ült és maszatos kezével a bokrok ágait súrolta, én Lajos mellett a kisülésen, Böske anya és Kátay Béla között magasra feszített nyakkal, méltóságteljes némaságban s mikor vendéglátónk megkérdezte, kényelmesen ül-e, egyszerűen nem felelt.

A jánoshegyi nagyvendéglőnél kiszálltunk. Kátay Béla szalámit és vajat rendelt, meg kis pohár söröket. Dezső egyszerre lehajtotta a magáét, másikat kért. Anya szigorúan rászólt, Kátay máris megrendelte az újabb italt. Böske kurtán kijelentette, hogy éhes, a szalámi vacak étel ilyen vékonyan felszeletelve.

Most már hatalmas tálcán érkezett az újabb szalámiadag, csinosan elrendezve és feldíszítve; egyszerre négy kéz nyúlt a tál felé. A kosárból elfogyott a kenyér, Dezső a szomszéd asztaltól másikat hozott, s míg elénk tette, feldöntött egy pohár sört, az ital barna sugárban terjengett Böske felé a terítőn.

- Gratulálok – mondta komoran és gúnyosan Lajos, én meg utána, sikítva: - Gratulálok!

A szomszéd asztaloknál nevettek, anya idegesen csendet kért, de mi ezzel nemigen törődtünk. Dezső kedvelt dalába kezdett: „Bécsi várában ül a német, fáj a feje a szegénynek… „Dezső gyűlölte az osztrákokat. Otthon az udvari szobában, a „varróiskolának" minden asztalára naponta elhelyezett egy-egy maszatos papírszeletet sajátkezűleg rajzolt torzképeivel, amelyeknek mindegyike potrohos osztrák őrmestert ábrázolt sovány gebén lovagolva, pöffeszkedő osztrák generálist, vagy rogygyant térdű bakát. Minden nótát tudott. amely az osztrák zsarnokságról szólt s egy-két irkalapra írt ötfelvonásos drámái, amelyeket szintén a varróiskola tanítványai között osztott szét, az osztrák elnyomók által előidézett valamely tragikus magyar történelmi eseményt tárgyalták.

Énekelni kezdte tehát, dünnyögő hangján, hogy „Bécs várában ül a német,,," s mi vele. Én felálltam, elindultam az asztalok között s mintegy vezényszóra lépegetve, vörösre gyúlt arccal harsogtam a dallamot. Dezső ballagva indult utánam s buggyos blúzából minduntalan elpotyogtatott valamit – egy kalapácsot, néhány görbe szöget, fadarabot, s ahogy hallottam magam mögött biztató lépteit, egyre jobban belejöttem a dalolásba. Végül ismét kikötöttünk az asztalnál.

- Éhesek vagyunk! – jelentettük a kelleténél talán kissé hangosabban.

Kátay Béla némileg megfélemlítve, sietősen rendelt újabb adagokat, s kis pohár söröket.

- Egészségére drága Kátay bácsi – mondta Böske sunyin és gunyorosan s mi üvöltöttünk: - Éljen Kátay bácsi, éljen a kedves jó Kátay bácsi!

Dezső kikerekítette a mondatot:

- Isten éltesse Kátay Béla bútorgyárost.

A jánoshegyi nagyvendéglő egész díszes közönsége most már a mi asztalunkra figyelt, folytonos nevetés

hangzott. Kátay Béla gyorsan megához intette a pincért s kissé dúlt arccal kérte a számlát.

- Negyvenegy kenyér volt – mondta a pincér.

Anya ekkor sírni kezdett, ideges nyögdécseléssel, amely időnként nevetésnek hangzott. Egyik közeli asztaltól felállt egy férfi, barátságosan üdvözölte anyát és nagy gyönyörűséggel nézett Böskére.

- Ne nézz olyan haragosan, kislány – mondta – jó barátom volt az apád.

Gondolkodás nélkül érkezett a válasz:

- A mi apánknak nem volt barátja. Csak mi voltunk…

Azzal hátat fordított az idegennek s hihetetlenül egyenes tartással indult a várakozó gépkocsi felé s mi mögötte, diadalmas sereg.

Alkonyodott, ahogy haladtunk lefelé a kanyargós úton, nagy és ellenséges volt a csönd. A kapuban Kátay Béla kezet csókolt anyának, majd tétován álldogált előttünk, végül gyáván kérdezte tőlem:

- Szeretsz egy kicsit?

- Eszem ágában sincs – feleltem.

Dezső kelletlenül tette mocskos kezét a férfitenyérbe, és végül is behajlítottam csupasz térdemet, mint aki valamikor régen tanítottak hasonló mozdulatra, Lajos azonban egykedvűen fordult a kapu felé s nem látszott észrevenni a feléje nyújtott kezet. Anya sírva botorkált mögöttünk a sötét kapualjban.

Végül mind a négyen ágyban voltunk s anya benyitott hozzánk. Fáradtan egy székre ereszkedett, kezével eltakarta a szemét, de érezni kellett, hogy a négy furcsa, idegen és mégis oly ismerős szempár reá szegeződik. Heves sírásra fakadt, kínlódva, panaszosan zokogott. Egyszerre megszólalt mellette egy dünnyögő gyermekhang és Dezső apró, piszkos keze furakodott a tenyere mögé.

- Miért sírsz, anya? – És szokása szerint megismételte a mondatot: Miért sírsz, anya?

Kinőtt hálóingében akkor már mellette kuporgott Böske is s én is feléje botorkáltam a sötétben. Lajos megszólalt távoli ágyában:

- Nincs szükségünk idegenekre.

Böske kissé szigorúan hozzátette:

- Ne félj semmitől, anya!

Lajos is ott volt már, hosszúra nőtt, sovány kamasz. Anya egyszerre ölelt magához mind a négyünket s ünnepélyesen suttogta:

- Együtt maradunk. Örökre.

Csönd volt, meghatott és kissé zavarodott, mert mi ritkán s akkor is meglehetősen restelkedve használtunk ily nagy szavakat. Akkor megszólalt Dezső:

- Anya – mondta – megengeded, hogy tejeskocsis legyek? – S már ismételte is: - megengeded, hogy tejeskocsis legyek?

Anya nyöszörögve, majd vidáman nevetett, azután felpattant a helyéről s a rendes, friss hangján mondta:

- Menjetek aludni.

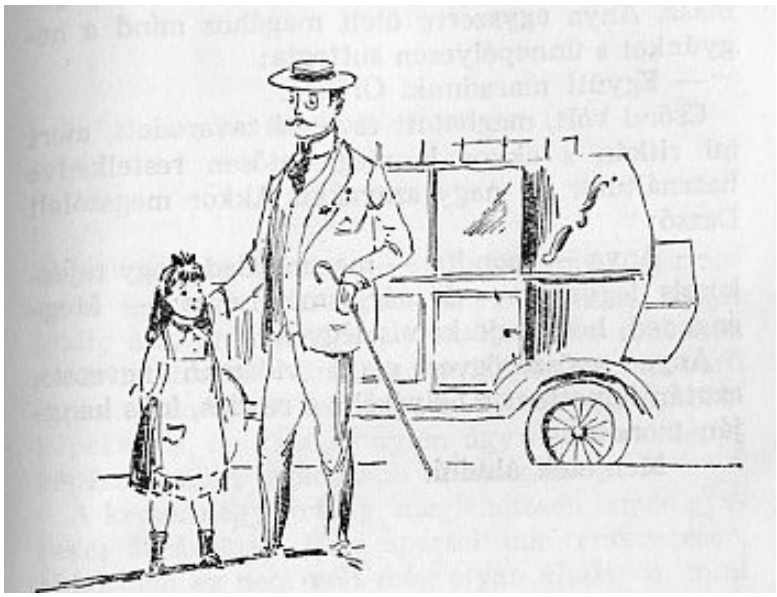

A HINDU HERCEG

A muszka cár kocsisa – ez Lajos volt s apa nevezte így, egy gyerekkori fényképe után. Szinte földig érő, prémgalléros, öves, hátul bő ráncokba szedett télikabát van Lajoson, fején kucsmaszerű sapka. Rendkívül komoly a tekintete a későbbi képeken is, de valamennyien úgy nézünk a fényképészre, mint legádázabb ellenségünkre.

A képek négy sovány, meglehetősen izmos gyereket ábrázolnak. Nem sportolunk rendszeresen, akkoriban ez nem volt még olyan általános, mint ma. A tanuló ifjúság edzése heti két tornaórán történt, azonkívül néhány iskola udvarát télen felöntötték, a többség részére ez volt a korcsolyapálya, a jobbmódúak a városligeti, állatkerti és margitszigeti jégpályára jártak. A cipő, a korcsolya, a meleg szvetter, a kötött kesztyű meglehetősen sokba került, ezért még az iskolai pályát is kevesen látogatták. A ródlizást a budai hegyekben csak tehetősebb családok engedhették meg maguknak – sokba került maga a ródli és a szórakozást megdrágította a közlekedés.

Mi verekedésben, gyaloglásban edződtünk. A Duna partján s a Balaton mellett töltött nyarak során megtanultunk úgy-ahogy úszni is. az úszólecke is fényűzés volt és bizonyos rangot jelentett. Az iskolaévkezdetén előkelő osztálytársnőim megbeszélték egymás között, hogy a Keleti-tenger partján, vagy a Wörthi-tónál ki volt az úszómesterük, hány lecke után szabadultak, télen pedig, hogy a városligeti korcsolyapályán ki a trénerük. Efféle megbeszélésekben én nem vettem részt – egyéb körülményektől eltekintve, nem voltam szenvedélyes sportoló, a rendszeres tanuláshoz nem volt bennem elég türelem és kitartás.

De teljesítményem, ami a fáramászást, magasugrást és futballt illeti, elsőrendű volt. Csupán egyszer bizonyultam ügyetlennek, amikor egy almafáról beleestem az esővízgyűjtő hordóba. A baleset Fonyódon, egy idős házaspárnál ért, a háznál nem volt semmiféle gyermekruha s nekem ázott madárijesztőként kellett végigvonulnom a falu főutcáján, rohamlépésben.

Futballpályánk a Lipót körúti lakás hosszú, keskeny előszobája volt. A labdát a szemközti házban lakó unokatestvérünk hozta magával s mérkőzés után el is vitte. Egyszer oly erőteljes ütést kaptam a gyomromba, hogy hosszú másodpercekbe telt, míg életre keltettek. Az előszobával szomszédos „varróiskolában" folyt az oktatás. Valahányszor a labda döngve az ajtóhoz csapódott, a tanítványok sikoltoztak, megjelent anya, rimánkodott, fenyegetőzött és igyekezett hatalmába keríteni a labdát, mi azonban fürgébbek voltunk s nem is volt tanácsos a rohanó, önfeledten rugdalózó lábak közé vegyülni. Csapatunk egyik fontos tagja volt a nagy Dezső, házfelügyelőnk fia, mivel ő egyensúlyozott félelmetes apja és közöttünk. Játékaink egyike sem volt csöndes foglalatosságnak nevezhető, valamennyi kivívta a lakók roszszallását, futballszenvedélyünk azonban betetőzött mindent. Az állandóan pufogó s remegő ajtók, a padlón döngő léptek valóságos idegrohamokat eredményeztek az alattunk lakó háziúr tisztes családjában, de méltatlankodott az egész ház s az udvaron minduntalan felhangzott a házmester dörgedelmes szózata:

- Thuryék! Csönd legyen, mert felmegyek!

Elemista koromban a Szemere utcai iskola jégpályáját látogattam, szórványosan. Sötét, barátságtalan négyszögű terület volt ez, bukdácsoló elemistákkal, nem volt sem melegedő, sem büfé, sem katonazene, s mint e hiányok miatt kevéssé vonzott engem.

Kezdetben Dezsővel jártam a Szemere utcai jégpályára -, Lajos egyáltalán nem űzte ezt a sportot, Böske pedig, akkor már az Andrássy úti felsőbb leányiskola növendéke, a Margitszigetre járt barátnőivel.

Dezsővel az volt a helyzet, hogy nagy keservesen becsoszogott a pálya közepéig, ott megállt és fázott, egyre jobban fázott. A sapkáját húzogatta a fülére, örökké sebekkel borított keze kékre fagyott, remegett a szájaszéle s végül csöndesen sírni kezdett. Állt és várakozott mindaddig, míg én száguldásomban megállapodtam nála s kivonszoltam a pályáról. Néhány kísérlet után végleg lemondott a korcsolyázásról, következő évben meg anya nekem is vett tanulóbérletet a Margitszigetre.

A Lipót körút 10-es számú ház sarkán volt kifüggesztve a sárga tábla, amely reggelenként, iskolába menet tudatta velünk, hogy nyitva vagy zárva van-e aznap a pálya. Alighogy bekaptuk az ebédet, átöltöztünk „korcsolya-dresszünkbe". Levetettük a sötétkék matrózblúzt, helyébe két vastag kötött szvettert húztunk, a berakott szoknya alá még egy meleg nadrág került, a fejünkre úgynevezett hósapka, a kezünkre kötött kesztyű – mindez otthoni gyártmány – s azután a télikabát. Az indulás nem volt zökkenőmentes, anyával való hosszú alkudozás előzte meg. Hídpénzt kellett fizetni, erre anya nem tehetett ellenvetést. Akkor előálltunk, hogy egy-egy húszfilléresre van szükségünk, a korcsolyacsatoló részére. Anya úgy vélekedett, hogy csatoljuk fel egyedül a korcsolyánkat. Igen ám, de minduntalan leesik, mondtuk mi. S ha végül is megkaptuk a húszfilléreseket, kunyeráltunk vízre, kiflire, ruhatárra, de anya szilárdan ellenállt. Így azután valóban egyedül csatoltuk fel a korcsolyánkat, le is esett legvadabb száguldás közben, ha bárhogy kimelegedtünk, nem vethettük le a télikabátunkat, mert a ruhatári díj is húsz fillér volt s mi a csatolással megtakarított húsz fillérünket a büfében költöttük el, olykor meggondolatlanul egy összegben az egészet.

Többnyire együtt mentünk s együtt tölt9ttük az időt barátnőinkkel, Bözsivel és Micivel, párokra oszolva. Böske hamarosan megtanult körözni s talán a lebegő, szép és szabályos mozdulatok következtében egész ma-

gatartása megváltozott – egyszerűen és könnyedén átlépte a gyerekkor küszöbét és maga mögött hagyta a kamaszlány minden félszegségét. Barátnőjével összefogózva bájosan és lengén köröztek, mögöttük egész raj fiú csörtetett s mellettük időnként, a villám sebességével, elvágtattam én, Micivel.

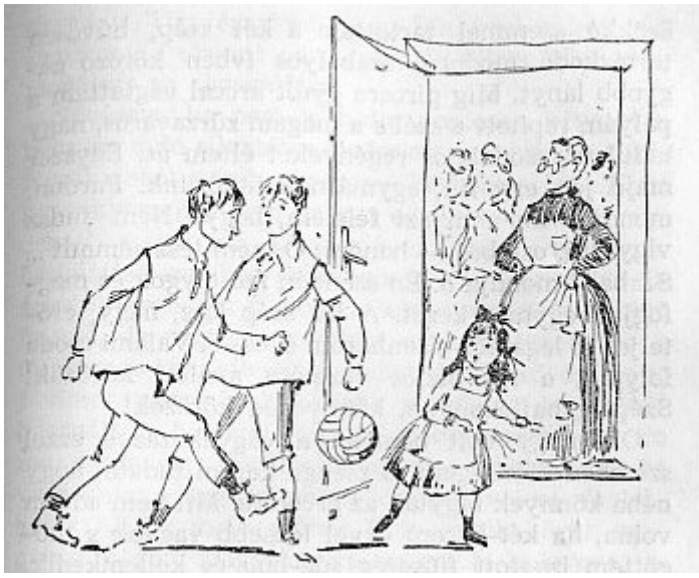

Körözni soha nem tanultam meg, de olyan vad száguldást vittem véghez, hogy snek8i nem vehette fel velem a versenyt. Szólt a katonazene, villanyfény világította be a pályát s engem valami v ad, bús és mámoros érzés űzött előre. Se engem, se Micit nem néztek meg a fiúk, csak a két Böskét. Ha nővérem nélkül láttak, meg sem ismertek. Ez fájt, keservesen s valamely belső kényszer hatására örökké szemmel tartottam a két szép, hűvösen tartózkodó modorú, szabályos ívben köröző nagyobb lányt. Míg pirosra gyúlt arccal vágtattam a pályán, repített a szél s a magam zűrzavaros, nagy indulata, csodálatos regényeket értem át. Egyszer majd jön egy fiú. egymásnak ütközünk. Pardon, mondja. Én nem azt felelem, hogy: Nem tudsz vigyázni, ostoba! – hanem: Ő, nem tesz semmit… Szabad? mondja ő. Én szendén mosolygok és megfogjuk egymás kezét. A fiú szép lesz, nagy erőteljes és legalább tizenhárom éves… Valami

csoda folytán, a fiú biztos vezetése mellett körözök! Szépen, hajlékonyan, könnyedén, körözök!

Oly nagy volt bennem a vágyakozás s ezzel szembe kicsiségem és zsenge korom tudata, hogy néha könnyek fagytak az arcomra. Mit nem adtam volna, ha két-három évvel idősebb vagyok s mögöttem izgatott fiúsereg súg-búg és kellemkedik.

Különben bonyolult érzések fűztek akkoriban a nővéremhez. Én gyerek voltam s az maradtam igen sokáig, ő kezdett nagylány lenni s ezáltal valami űr támadt közöttünk. Neki apró titkai voltak, azokat nem velem közölte s ezért emésztett a féltékenység. A gyermekkorom egy igen szép nővére árnyékában telt el, lehetetlen volt nem mellőzöttnek érezni magam, ugyanakkor határtalanul gyűlöltem azt, aki nem adózott kellő hódolattal nővérem külsejének. Nem volt hőbb kívánságom, mint hogy majdan én is szép fiatal lány legyek, de amikor úgy tizenhat éves koromban egy ifjú ember azt mondta, hogy neki jobban tetszem, mint Böske, a méltatlankodás és bántódottság valósággal megnémított. Úgy éreztem, hogy Böskével nagy igazságtalanság történt s az illető, aki ellene elkövette, megérett az akasztófára.

Nővérem, ha nem is tudja pontosan követni a bennem dúló ellentétes érzéseket, sok mindent felfogott abból s néha egészen kétségbeesett. Kicsi gyerekkora óta nem hallott egyebet, mint lelkendezést, megszokta a külsejével járó előnyöket, a hódolattal szemben közönyös volt, igénytelen és szerény önmagát illetőleg. Soha nem kísérletezett írással, de bégtelen gonddal másolta füzetekbe a mi verseinket, elbeszéléseinket és Dezső drámáit, a címet vonalzóval kétszer aláhúzta, sorvezetőt használt és határtalanul lelkesedett minden leírt mondatunkért. Körülbelül sejtette érzelmeimet és vágyaimat s aggodalmasan örökké velem foglalkozott. Ha a melegedőben fiúk vették körül, magához húzott s igyekezett engem is belevonni a társalgásba. Gyengédsége a könnyekig meghatott, de meg nem szólaltam volna a világért sem. Azután, mikor ők csattogó korcsolyával

indultak kifelé, én iramodtam előre Micivel. Elragadtatott szeretet, féltékenység, sóvárgás valami megnevezhetetlen után tépázta tizenegy esztendős szívemet.

S ez idő tájt, akárcsak a mesében, megjelent a mi jégpályánkon a hindu herceg.

Középmagas, sovány, barna bőrű fiatal férfi volt, kis bajuszkával. Kifogástalan sötét öltönye alatt magas nyakú fehér szvettert viselt, a feje köré csavarva hófehér selyemturbánt. Villamosszikrák pattogtak a levegőben, míg hanyagul előrenyújtott lábát átengedte az alázatosan meggörnyedő korcsolyacsatoló emberek. Azután zsebrevágott kézzel kisétált a pályára s ott egyedül, biztos és elegáns mozdulatokkal megkezdte bámulatos körözését.

Egész siserehad követte. Tudta már mindenki, hogy a turbános ember herceg, még hozzá hindu herceg. Igen messziről jött – honnan is? Hát ezt nemigen tudtuk. Az én Mici barátnőm erősítette, hogy Hindosztánból, másol Indiát emlegették – mindegy! Egy távoli, egzotikus ország fejedelme ott korcsolyázik közöttünk, zsebrevágott kézzel.

Az ifjú herceg nem nézett el gőgösen a körülötte bomló sereg feje fölött, nem színlelt jeges közönyt s arcára nem erőszakolt a fáradt unalom kifejezését, korántsem. Szemmel láthatólag élvezte a mozgást, a csípős hideget, a katonazenét és a nagy nyüzsgést, amelynek középpontjában ő napként fényesedett. Egy-egy csinos fiatal leányt barátságosan megnézett, olykor el is mosolyodott a bajusza alatt, de higgadt, egyenletes menetén nem lassított s mindenki ámuldozott, Milyen kedves! Milyen előkelő!

Mondanom sem kell, hogy Micit és engem mágnesként vonzott e szokatlan jelenség. Egymásba kapaszkodva száguldoztunk, hol szembe kerültünk a délceg idegennel, hol kétoldalt mellette repültünk előre, vissza és előre, mámorosan.

Amint egyszer ismét megjelentünk a hindu herceg két oldalán, ő váratlanul, derűs közvetlenséggel megragad-

ta karunkat, fejét kissé lehajtva ránk mosolygott, majd keresztbe tette a karját s mi némi kapkodás után bőrkesztyűbe bújtatott tenyerébe helyeztük a kezünket. A hindu herceg valami csatakiáltást hallatva hallatlan rohanásba kezdett, mi vele, csak úgy porzott alattunk a jég.

Nem tudom, hányszor száguldottunk körbe a pályán, nevettünk s lihegtünk. Azután egyszerre éppolyan hirtelen elengedett bennünket, intett, mintha azt mondaná: - Pá, kislányok! – és bevonult a melegedőbe. Míg lábát hanyagul előrenyújtotta a korcsolyacsatoló embernek, egy férfi melléje telepedett, kezet fogtak s beszélgettek, sőt olykor hangosan és jóízűen nevettek. Azután távozott a hindu herceg.

Ott maradtunk Mici meg én, középpontjában az érdeklődésnek. Mindenki körülöttünk tolongott, faggattak: - Mit mondott? Milyen nyelven beszélt? – Böske nővérem sugárzó arccal figyelte sikeremet, örült, hogy olyan beszédesnek, elfogulatlannak és boldognak lát.

Akkor csörtetve érkezett egy fiú s az izgalomtól lihegve kiabált:

- A korcsolyacsatoló hallotta! Óriási furunkulus volt a homlokán, már gyógyul! Nem akart bepólyált fejjel… hát turbánt… Iszonyúan mulatott, azt mondja, erre nem számított… Mérnök a Ruggyantagyárban!

Körülöttünk nevettek s mi álltunk, megsemmisülten. Akkor megszólalt az én nővérem, szinte sikoltva: - Nem igaz! Nem igaz! Hindu herceg volt! Ne törődj velük…

Átölelt s vitt magával, ki a jégpályára. Hévvel magyarázni kezdte, hogyan kell körözni, így, meg így, szépen, könnyedén…

DEZSŐ

Apánk egyszer, a gyerekeiről írván, ilyesformán jellemezte Dezsőt: „Van egy kicsi fiam, magam sem tudom, buta a gyerek, vagy lángelme?”

Így voltak vele a felnőttek. Mi azonban, a testvérei, nemigen töprengtünk ezen, elfogadtuk Dezsőt olyannak, amilyen, hogyan is lehetett volna másforma? Szervesen beletartozott közösségünkbe, kiegészítő része volt s később nagy űr maradt utána. Az ő úgynevezett „furcsaságain” mi csöppet sem csodálkoztunk, megértettük és méltányoltuk minden cselekedetét.

Kislány voltam, amikor meghalt s azóta sok idő telt el. A kora gyermekség emlékei színfoltok; olykor elevenen él bennünk egy jelentéktelen hangulat vagy arc s valamely sorsdöntő eseményre alig-alig emlékezünk. Ma mát bizony nem tudom, melyek a saját élményeim Dezsővel kapcsolatban és mennyit adtak hozzá az esztendők, amelyek a mi családunkban valóságos legendát szőttek különös, távoli kis alakja köré.

De nem is fontos ez. A róla formált kép mindenestől az én Dezső bátyámat ábrázolja. Az alábbiakban megkísérlem lemásolni ezt a képet. S azért éppen az övét, mert közöttünk ő volt a leghatározottabb egyéniség. Valamennyien a magunk alkotta világban éltünk, elkülönülve a társadalomtól, de mi hárman alapjában véve csak verekedős, vad és vidám gyerekek voltunk, mint oly sok más. Dezső mindenkitől különbözött. Verekedni sem szeretett. Az elemiben négy éven át heti két krajcárt fizetett egy fiúnak, hogy ha sor kerül rá, vívjon meg helyette. De erre nemigen adódott alkalom. Barátja nem volt, ellensége sem. Különleges helyzetet teremtett magának az iskolában és otthon, a családi körben.

De még a gyerekszobában is. Ez hosszú, alkóvos helyiség volt, az alkóvban állt a két lány ágya s a tulajdonképpeni szobában a két fiúé. Az ablak melletti sarok azonban Dezső kizárólagos tulajdona volt Itt rendezkedett be lombfűrészével s itt raktározott fel rengeteg rozsdás görbe szöget, drótot, lópatkót, fadarabot és megszámlálhatatlan szivardobozt gyűjteményeivel. Gyűjtőszenvedélye a legkülönbözőbb tárgyakra terjedt ki, csupán egyhez ragaszkodott állhatatosan – a patkószöghöz. Említettem már, hogy közel ezer darabot kitevő gyűjteményétől mily fájó szívvel vált meg, elvesztésébe nem is tudott belenyugodni, mindig elölről kezdte a patkószögek gyűjtését. Ennek, ma már tudom, több oka lehetett; az is, hogy a mocskos, rosszillatú tárgyak senkinek sem kellettek s így nem tudta elajándékozni azokat, mint minden egyebet, magától értetődő könnyedséggel s az is, hogy míg összeszedte a patkószögeket, kedvére gyalogolhatott.

Kezét zsebébe süllyesztve, szurtosan, rendetlenül, töprengő arckifejezéssel örökké az utcát rótta. A dunaparti faraktárak körül ődöngött, lombfűrészéhez alkalmas fadarabokat keresgélve. A városligeti mutatványosbódéknál nyalábszámra szedte össze az elhajigált színes szerpentint s otthon naphosszat sodorta azokat karikákba, míg számtalan szivardoboz megtelt velük. Húsvét előtt napokig tartott, míg összeírta a rokonok és ismerősök címét, akikhez majd locsolni megy. Pontos útirányit készített és egy-egy húsvéthétfőn begyalogolta fél Budapestet. Késő este érkezett haza sápadtan, verejtékesen és sugárzott róla az elégedettség. Buggyos matrózblúza, mint valami mentőöv feszült dereka körül, töméntelen kisebb és nagyobb, festett és selyemtojással. Aludni sem tudott, minduntalan visszatért a tojásokhoz s át-meg átrendezte azokat minőségük szerint.

Azután egy idő múlva szerpentint, húsvéti tojást elosztott közöttünk. Nem valami nagy gesztussal, vagy hirtelen fakadt nagylelkűségi rohamának engedve. Az ajánn-

dékozást rövid tűnődés előzte meg, majd kimondta: - Nektek adom.

Ezermester volt, örökké fúró-faragó, elmerülten munkálkodó kis ember. Szétszedte a nagy hajas-babánkat, mert tudni akarta, miféle szerkezet mondatja vele egy gombnyomásra, hogy: ma-ma s szétszedte a nagy faliórát is -, de erre legjellemzőbb az aranykocsi esete.

Az apánk halálát követő években elég jól jövedelmezett a varróiskola, így anya engedett nővére unszolásának s egy húsvéti szünidőt együtt töltött velük Velencében. Két hét múlva hazaérkezett s a kicsomagolásnál mi rendkívül izgatottan álltuk körül.

Korall-nyakláncot, karperecet, szerencsegyűrűt hozott nekem és Böske nővéremnek, a két fiúnak játékot.

A bőröndből előkerült még egy selyempapírba csomagolt apró tárgy is – egy aranykocsi. Finom munkájú apróság, vagy egy ujjnyi nagyságú lehetett.

- Ezt magamnak hoztam – mondta anya, és kis üvegszekrénybe állította az aranykocsit.

Dezső zsebretett kézzel, szó nélkül, úgyszólván egész nap ott álldogált az üvegszekrény előtt s nézte álmélkodva a kézügyességnek ezt a remekét. A kis aranyozott kocsi ezernyi apró darabból volt összeállítva, a négy kerék szinte láthatatlan szögekkel megerősített küllőkkel, hajszálvékony rudak, üvegablakok, ajtószárny kinyitható zárral, kocsis, lovak! A mi bátyánk estefelé odament anyához.

- Anya, add nekem az aranykocsit.

- Nem adom – mondta ő. – Elég ajándékot hoztam neked, a kocsi az enyém. S az különben sem játék.

Dezső elsomfordált, de másnap korán reggel megjelent a másik szobában s mindaddig álldogált az üvegszekrény előtt, míg anyánk felébredt. Akkor az ágyhoz lépett és ismételte egyhangú mondókáját:

- Anya, add nekem az aranykocsit.

Anya hirtelen nem tudta, miről s van szó.

- Nem adom – mondta azután határozottan.

Este, lefekvés előtt, míg anya a fürdőszobában csutakolta őt tetőtől talpig, ismét hiába kunyerált. Nap nap után mozdulatlanul álldogált a zárt üvegajtó előtt, tanulmányozta a kocsi szerkezetét, ismert már minden szöget rajta. Reggel, délben és este kitartóan ismételte monoton hangján a kérelmet, s ezt anya éppoly makacsul elutasította. Növekedett, eláradt a vágyakozás Dezső szívében, most már szenvedett s nagy-nagy keserűség rimánkodott a hangjában:

- Anya… kérlek, add nekem az aranykocsit!

Anyánk végül is megtört. Egyszer ebéd után azt mondta:

- Ide figyelj: én most lefekszem a díványra, te mellém ülsz és hangosan felolvasol egy mesét. Ha szépen végigolvasod, neked adom az aranykocsit.

Dezső hozta a mesekönyvet, a zsámolyt, a dívány elé telepedett és buzgón lapozgatott a könyvben, a története oldalszámát méregette, azután belekezdett a legrövidebbe. Egyhangúan dünnyögte a szavakat és anya szeme lecsukódott. Egyszerre felriadt: különös… egy pillanattal ezelőtt a királyfi elindult atyja várából, ki a nagyvilágba feleséget keresni, ment, mendegélt s máris hatlovas hintón repíti szép menyasszonyát kacsalábon forgó várába, dióhéjba kerekednek s ereszkednek lefelé a Küküllőn!

- Te! Nem hagytál ki néhány oldalt?

Dezső kissé riadtan nézett fel anyánkra, azután térdére eresztette a könyvet és mosolygott, reménykedőn.

- Jól van – mondta anya, mert Dezső mély, árnyékos szeme pillantásának nehéz volt ellenállni -, vedd ki a szekrényből azt az aranykocsit, legalább nyugtom lesz végre.

Bizonyára úgy gondolta, hogy Dezső elbabrál vele néhány napig, azután megunja s ő visszateszi a szekrénybe a csinos csecsebecsét.

Aludt vagy egy órát, azután átment a gyerekszobába. Az asztalnál megállt, hüledezve, Dezső kipirult arcára nézett, majd az asztal lapjára. Fúrók, kalapácsok és

srófhúzók között millió hajszálvékony aranyozott rúd csillogott, pici srófok, mogyorónagyságú üvegablakok, négy kicsi lólába, füle, egy kocsis földi maradványai – az arany-kocsi szét volt szedve atomjaira. Anya arca elsötétedett a haragtól, de mégis, némi tisztelettel a hangjában kérdezte Dezsőt:

- Hogy tudtad ilyen rövid idő alatt szétszedni? Mondhatom, ügyes gyerek vagy!

Dezső szerény mosollyal fogadta az elismerést, majd felállt és összeszedte a szerszámait.

- Hát ezt itthagyod? – mutatott anyánk a számtalan kis alkatrészre. – Mit csináljak vele? Hiszen mostanáig kínozták az aranykocsiért!

- Nekem már nem kell – mondta Dezső egykedvűen s indult szerszámaival a szoba sarka felé.

Kézügyességére jellemző a lakatos-eset is. Egy ablakkilincs elromlott, nem lehetett kinyitni. Feljött a lakatos és a munkáért két koronát kért. Anya felháborodottan tiltakozott – hatalmas összeg volt nálunk a két korona" – mire a lakatosmester bőbeszédűen magyarázta: a kilincs kinyitása bonyolult és hosszadalmas munka, nagy szakértelmet igényel, a két koronával ég a munkaideje sincs megfizetve. Másnak nem is csinálná meg ilyen baráti áron, de tekintettel erre, meg amarra, a régi összeköttetésre s hogy magányos özvegyasszonyról van szó, aki egyedül keresi a kenyeret négy gyerekre, meg hogy minduntalan akad valami javítanivaló nálunk – és így tovább.

Dezső ezalatt tett-vett a kilincs körül, azután az alkudozókhoz lépett.

- Anya – mondta – a nyitásért már ne fizess.

Az ablak nyitva volt, a lakatos döbbenten nézte a zárat. Mikor anya kérdezte, hogy mennyivel tartozik, legyintett:

- Semmivel, kérem.

Látszott rajta, hogy nagyon restelli a dolgot s mikor távozott, vállon veregette Dezsőt.

*

Sokrétű elfoglaltsága következményeként iskolai pályafutása nem volt dicsőséggel teljes. Tanítóit elképesztette, valósággal kétségbeejtette, mert vele szemben csődöt mondott minden pedagógiai gyakorlatuk. Büntetni, verni nem lehetett Dezsőt, hiszen csöndes volt, szelíd, nagylelkű és a maga módján még udvarias is. Amikor első elemiben először szólították felelni, a neve elhangzása után ülve maradt.

- Nem hallod, Thury? – kérdezte a tanítónő.
- Dehogynem.
- Akkor állj fel szépen.
- Köszönöm – mondta Dezső – most nagyon jól ülök.

Nem állt fel sem kérésre, sem parancsra, mert „jól ült”. Nem ment ki a táblához, ha szólították, mert ott a hátsó padban berendezkedett egyéb foglalatosságra. Volt úgy, hogy a lombfűrészét is magával vitte és óra közben önfeledten kalapált és fűrészelt. Az írása olvashatatlan volt, egészen apró és nagy, öblös betűk szeszélyes váltakozása. Éktelen tintafoltokkal tarkított füzetek, összegyűrt, torz rajzokkal telefirkált, szamárfüles könyvek képezték iskolai felszerelését. A tanuláshoz nem volt sem kedve, sem ideje. A kérdésekre egyszerűen nem felelt, nézett szelíd szemmel a tanítónőjére, nemi szemrehányással: Ugyan mirevaló ez? Hiszen semmire sem megyünk egymással! Egyszer azt kérdezte a tanítónő, ki tudná elmesélni az álmát? Az én bátyám máris belekezdett egy hosszú és kalandokban gazdag történetbe. Vagy húsz perc után a tanítónő félbeszakította, elég, most más következik. Dezső azonban nem hagyta magát elhallgattatni.

- Tessék várni, még nem fejeztem be – mondta és folytatta, óra végéig, az álmát.

Ha kedve tartotta, szó nélkül indult kifelé az osztályból.

- Hová mész? – érdeklődött a tanítónő.
- Haza.
- Beteg vagy?
- Dehogy. Miért tetszik gondolni?

- Hát…

Dezső ekkor készségesen elmagyarázta, hogy otthon felejtette a harapófogóját, ezért kell hazamennie. Választ nem várt, csöndesen becsukta maga után az ajtót és távozott.

Mert ha valami foglalkoztatta, nem ismert akadályt.

Egyszer, emlékszem, négyen együtt sétáltunk a Belvárosban. A katonai rangokról vitatkoztunk és ezeknek sorrendjében sehogy sem tudtunk megegyezni. Egy nyalka, elegáns fiatal tiszt jött szemközt, Dezső az útját állta.

- Bácsi kérem – kezdte – káplár után ugye őrmester következik?

A tiszt felelet nélkül szándékozott továbbmenni, kezével könnyedén arrábbtolta a sovány kisfiút, azután az állhatatos tekintet mégis fogvatartotta. Valamit felelt tehát, Dezső ismét kérdezett, a hetyke tiszt elmosolyodott, s azt mondta, hogy dolga van, majd legközelebb.

- Elkísérem a bácsit – felelte Dezső s már mentek is együtt, a tiszt kardcsörtetve, mellette a mi bátyánk zsebredugott kézzel, nagyokat lépdelve.

Órák múlva került elő. Budára kísérte a hadnagyot, majd egy kapu előtt megvárta, együtt jöttek vissza Pestre, az Erzsébet-hídnál egy vendéglőben sört fogyasztottak sóskiflivel s végül a tiszt elkísérte őt a Lipót körúti kapunkig.

Ilyesféle alkalmi barátai voltak Dezsőnek – az ismeretlen katonatiszt, egy tejeskocsis, a házmesterünk fia, akit szintén Dezsőnek hívtak és Reisz Ábrahám a játékkereskedő.

A Lipót körút és Koháry utca sarkán volt játékkereskedése Reisz Ábrahámnak. Később, úgy emlékszem, egy új tulajdonos kibővítette az üzletet és korszerűsítette, a mi időnkben hosszú és keskeny, barlangszerű helyiség volt. A kirakata nem éppen csalogató: néhány, minden kellem nélkül egymás mellé hajigált, olcsó játékszer porosodott az üveg mögött, bádogrevolver, fakult építőkocka, ugrókötél, valamiféle szomorú állatok, zsebkés,

pléhből készült óra s néhány összekötözött karika, amely olykor lezuhant és szétzilálta az egész kacatot.

Reisz Ábrahám fekete szakállas, alacsony és sovány, mogorva férfiú volt. Ült a pult mögött, s ha vevő érkezett, igen kelletlenül mutogatta árukészletét.

Fukarul bánt a szóval s a mozdulattal, helyét nem hagyta el, inkább csak a szakállával bökdösött a pultok elé.

Az akkor rohamosan fejlődő Lipótváros elegáns fiatal mamái gyéren látogatták Reisz Ábrahám üzletét. Kényes úrifiúcskák közönyösen haladtak el kirakata előtt s azt csupán egyetlen Lipót körúti gyerek találta ellenállhatatlannak – a mi Dezső bátyánk.

Sok időt töltött a Koháry utca sarkán, sóvárogva nyomta orrát a kirakathoz. az üveg mögött soha nem észlelt változást, egyazon olcsó vásári áru lapult a ledőlt karikák alatt s Dezső ismert már minden darabot ott a kirakatban. Egyszer azután bemerészkedett Reisz Ábrahám titokzatos barlangjába s érdeklődött, mibe kerül ez, meg amaz.

Reisz Ábrahám foghegyről felelgetett, majd megkérdezte:

- Mennyi pénzed van, fiú?
- Semennyi – felelte Dezső.
- Akkor menj dolgodra.

Dezső távozott, de másnap ott volt s már az ajtóban felmutatott egy tízfillérest. Akkor már tudta, melyik a tízfilléres áruk s ezek között válogatott, roppant körültekintően.

Reisz Ábrahám ült a pult mögött, szúrós fekete szemét nem vette le a fiúról, morgott, krákogott s olykor maga elé fohászkodott, de lagymatagon tűrte, hogy Dezső ócska vasúti szerelvényt emeljen le az egyik hátsó polcról.

- Bácsi kérem, nem jár – állapította meg Dezső.
- Nem hát.
- Megcsináljam?
- Ha eltöröd, megfizettetem a mamáddal, fiú.

- Persze.

Buzgó munkálkodás után a mozdony körbefutott a rozsdás sínpáron. Néha egy ilyen semmiség, egy apró szívesség alapozza meg az életre szóló barátságokat. Dezső ettől kezdve otthonosan tevékenykedett a Koháry utcai üzletben s a maga csöndes, barátságos módján megosztotta Reisz Ábrahámmal a remeteéletet. Ha belefáradt a játékba, egy támlátlan székre ült, szemközt szakállas barátjával, lába nem érte a földet s hallgattak sokáig, nagy egyetértésben. A zord férfiú sóhajtozott, mormolt magában s Dezső nézte őt, kifogyhatatlan érdeklődéssel.

Mi sem volt természetesebb, mint hogy alaposan elmaradt iskolai tanulmányaiban. Az elemi négy osztályán valahogy átbukdácsolt, nem egyszer anyánk könnyei és rimánkodása árán. Tíz éves korában beíratták a Markó utcai reálgimnáziumba. Az első tanév végén megbukott, ismételnie kellett az osztályt.

Anyánk sírt, kétségbeesett. Hallatlan szégyen volt ez, valósággal jóvátehetetlen szerencsétlenség. Tanácskozásra ült össze a család s nagynéném óvatosan arra célozgatott, nem kellene-e valami mesterségre adni Dezsőt, hiszen oly ügyes keze van s utalt például a lakatosesetre. De anya felháborodottan utasította vissza Paula néni indítványát – a gyereknek tanulnia kell! Mit szólna az apja? A halálos ágyán is legsúlyosabb gondja volt, hogy mi lesz a gyerekeiből.

Dezső tehát ismételte az osztályt s év végén azzal a feltétellel engedték át, hogy anya kiveszi őt a Markó utcai iskolából. Újabb családi megbeszélés, majd levélváltás következett s Dezsőt előkészítették a szegedi útra.

*

A szegedi internátus növendékei egyenruhát viseltek, ha jól emlékszem barna, aranygombos kabátot, barna hosszúnadrágot és fekete sildes katonasapkát. A pompás öltözék némileg enyhítette a válás fájdalmát, Dezső azonban így is sokat sírt, egyhangon, megállíthatatlanul. Sírt Böske is és napokig nem beszélt anyával. Azután Dezső elutazott.

Ez első elválásunk alkalmával meglepetésszerűen szorgalmas levélírónak bizonyult, mégis valahányszor levél érkezett Szegedről, anya felváltva sírt és nevetett bosszúságában. A levelek ugyanis szabályos időközökben érkeztek, egyazon szöveggel: „Édes jó anyám! Hogy vagy? Én jól vagyok. Csókol szerető fiad újfalusi Thury Köpe Dezső.”

Így írta alá, sohasem másként: az előnevet is, amit apánk soha nem használt, valamint a családi Köpenevet, amit apa tizenhét éves vándorszínész korában nagyanyai parancsra, a Kolozsvár és Torda között fekvő Tur faluról, ahol valaha kis birtokocskája volt a családnak, Thuryra változtatott.

Minket, a négy gyereket, belügyminiszteri engedéllyel már az utóbbi néven anyakönyveztek. Dezső azonban, bizonyára hogy nagyobb súlyt adjon kurta-furcsa írásműveinek, valamennyit alákanyarított.

Anya minden válaszában kérte, hogy írjon részletesebben, hiszen mit sem tudunk szegedi életéről – hogy érzi magát az intézetben, az iskolában, hogy megy a tanulás, írjon a tanárokról, társairól, egyszóval mindenről. „Édes fiam, ha szereted az anyádat, küldj már egyszer egy négyoldalas levelet”, írta egy alkalommal.

Postafordultával megjött a válasz. „Édes jó anyám!” hangzott az első oldal szövege s alatta egy hatalmas egyes. „Hogy vagy?” ez állt a második oldalon, egy jókora kettessel. Következett a harmadik oldal: „Én jól vagyok”, s végül az utolsó: „Csókol szerető fiad” és valamennyi név.

De mint utóbb kiderült, nemcsak velünk levelezett. Karácsonytájt írt apa nővérének Kolozsvárra. „Kedves Borcsa néni! Itt vagyok Szegeden intézetben, és itt elég keveset adnak enni. Ugye mostanában tetszik disznót ölni? Csókolja szerető unokaöccse” – s a nevek egymásutánja. Írt a keresztapjának is a kaposvári cukorgyárba. „Kedves keresztapa! Itt vagyok Szegeden, intézetben és január 25-én lesz a születésnapom.” Klasszikus tömörségű leveleire minden alkalommal választ kapott csomag és pénz formájában és utóbb szemrehányást anyától.

- Mi vagy te? Koldus?

De ő megmagyarázta: valóban éhes volt és valóban nem volt pénze.

- Tőled nem akartam kérni, anya, hiszen neked olyan kevés van…

Azt tudta, hogy egy tízfilléres pénzdarab mit ér: öt krajcáros édességet lehet vásárolni érte, vagy pisztolyt, vagy búgócsigát, de hogy a pénznek akkor is van értéke, ha a vásárolt árut egyszerűen beírják egy könyvbe, azt már nem tudta.

Ez történt Szegeden: Dezső az intézet kötelékébe tartozó papírkereskedésben szerezte be írószükségletét s a kereskedő az első félév végén elküldte anyának a számlát. Minden túlzás nélkül állíthatom, hogy a számla vételekor anyánkat Pupos Róza hideg vízzel locsolta fel. A kimutatásban efféle tételek szerepeltek: itatós 198 darab, tollszár 79, tollhegy 220, füzet 85, radírgumi 75 -, de ki tudná felsorolni, mi mindent vásárolt Dezső szeptembertől december közepéig. S a számla alá kanyarítva bátyánk teljes pompázatos neve, ami csak növelte anyánk méltatlankodását, s hozzá a bizonyítvány, amit első szünidejére magával hozott! Elégségesek és elégtelenek egyhangú listája.

Dezső megérkezett karácsony előtt egy nappal, éktelenül elhanyagolt egyenruhájában, soványan, szelíden s sugárzott róla az elégedettség. Mi úgy ünnepeltük, mint diadalmas csatából megtérő hadvezért. Pupos Róza egy éjszakáját áldozta Dezső egyenruhájának rendbehozására s másnap már elindultunk négyen a Lipót körúton. Sétáltunk fel és alá és úgy képzeltük, mindenki a mi katonaruhás testvérünket csodálja s a Lipótváros valamennyi gyereke irigyel bennünket.

Dezső jólélekkel tűrte, hogy parádézunk vele, jóllehet kész tervvel érkezett haza.

Másnap levágta a nadrág két szárát. Reggelinél csupasz térddel jelent meg s derékban svájfolt barna katonazubbonyában. Anya csupán dadogni tudott: - Miért tetted?

- Annyira zavart – mondta Dezső gyötrődő arckifejezéssel – a járásnál annyira zavart!

Talán azt is remélte, hogy nem telik új egyenruhára s ő a második félévben otthon maradhat, ki tudja? A szünidőt mindenképpen jól felszanálta. Szorgalmasan látogatta Reisz Ábrahámot, kisétált Csepelre, mert mint mondta, ott még soha nem járt s mindennap benézett, ha csupán néhány percre is, Paula nénihez a Lipót körút 13. számú házba.

*

Többször említettem már Paula nénit, anya nővérét s három jólnevelt gyermekét. Az ő életük lényegesen különbözött a mienktől -, az akkori Lipótváros rendezett anyagi körülmények között élő, művelt polgárai voltak. Szép, négyszobás lakás volt az övék, szakácsnővel és szobalánnyal, a gyerekek mellett nevelőnő, nyaralni külföldre mentek s nagy társaséletet éltek. Mégis volt valami, amiben életformájuk eltért a szokványos polgáritól – a zene szenvedélyes szeretete. Paula néni zongorajátékát ma minden bárzongorista irigyelné s elragadó althangját valamennyi „dizőz". Kifogyhatatlan bőségben ömlött keze alól a dallam – opera és francia operett, angol és skót dalok, magyar nóta, abból átcsapott egy Chopin-valcerbe vagy Beethoven-szonátába, valamint finom, édes átmenettel következett a Kék Duna-keringő -, Paula néni ellenállhatatlanul vonzott bennünket zongorázásával, s mint a patkányfogó furulyaszavára, nap nap után megjelentünk nála egyesével vagy egyszerre négyen. Körülálltuk a zongorát három unokatestvérem és mi négyen, énekeltünk vagy hallgattuk Paula nénit. Egyébként is igen vonzó egyéniség volt, hozzánk mindig jó és szeretetteljes, nekünk meg nem volt nála kedvesebb rokonunk. Áhítattal néztünk rá, mikor fehér vászonruhában indult a teniszpályára, ezt valami igen nagyúri dolognak tartottuk. A külsejére vonatkozóan eszembe jut egy eset.

Nagynénám és két lánya a téli ruhát rakták el az előszobában, amikor becsöngetett egy koldus. Miután az adományt zsebrevágta, változtatott alázatos magatartásán; alaposan végigmérte Paula nénit, majd a két lányát és kijelentette:

- A nagyságos asszony, istenemre, szépasszony. A lányok aránylag nem elég csinosak.

Paula néni háztartásának volt egy tagja: anyai nagyapánk.

Nagyapának valaha selyemkereskedése volt a Sas utcában. A rosszul menő üzletet egy szép napon eladta s tőkéjét kis életjáradékba fektette. Évekig egyik nővérénél lakott, majd Paula nénihez költözött, a Lipót körúti elegáns szalon díványára. Többnyire délig aludt s ha a szobalány megjelent takarítóeszközeivel, éktelen lármával kergette ki. Az ebédnél szótlan volt és mogorva, ebéd után ismét szundikált egy keveset s addig pisszentést sem tűrt maga körül. A délutáni órákban kezdett éledni, s ahogy közeledett az este, kivirult a mi nagyapánk. Kedélyesen elbeszélgetett a családdal, gunyoros megjegyzéseivel kétségbeejtette jól nevelt unokatestvéreinket, valamint az örökös pipa- és szivarfüsttel, ami sűrű felhőként borult az oly ápolt lakásra, majd vette a botját, keménykalapját és távozott.

Az Éllő-vendéglőben volt asztaltársasága, hozzá hasonló öregurak, özvegyek, agglegények. Ezek a régi barátok bizonyára csodálkoznak, ha valaki előttük házsártos és mogorva vénembereknek jellemzi nagyapát. Lehetetlen! Nincs nála kedélyesebb és vidámabb cimbora a földkerekén!

Az összejövetelek a késő éjszakai órákba nyúltak. Nagyapa elfogyasztotta a maga két liter sillerjét s csupán akkor bandukolt kelletlenül, hazafelé, ha a székeket rakosgatták az asztalokra s sepregetni kezdték az étermet.

Nem mondhatom, hogy túlságosan közel állt hozzánk. Nem volt ő a kedves, öreg, mesebeli nagyapó s valami gyöngédnek sem volt mondható, meg figyelmesnek. Vasárnaponként nálunk ebédelt, akkor húslevest tálaltak és főtt tésztát s mi ezt utáltuk, ebéd után moccani sem lehetett, míg ő szieszt̀ázott -, körünkben mindez nem növelte népszerűségét, valamint az a körülmény sem, hogy egyszer becsapott minket.

Egy alkalommal ugyanis tanúja volt, hogy tarokkoztunk és babszemmel fizetünk egymásnak.

- Jövő vasárnap hozok nektek egy kiló mogyorót – mondta nagypapa hirtelen nagylelkűségi rohamában – azzal kártyázzatok.

Vasárnap csalódottan tapasztaltuk, hogy nem hozta el a mogyorót. Kissé restelkedve mondta, hogy elfelejtkezett a dologról, de következő vasárnap feltétlenül számíthatunk rá. Ezerkilencszáztizenháromban bekövetkezett haláláig nem kaptuk meg a mogyorót s mondhatom, mi is megrövidítettnek érzem magam.

De visszatérve Paula néniékre, a környezetük is eltért a megszokott polgáritól. Sok neves festő járt hozzájuk, a szalon, nagypapa tanyája valóságos kis képtár volt, többek között eredeti Hollóssy Simon és Rippl-Rónai-festmények, azután szinte naponta benézett hozzájuk anyámék sógornője, Harmath Hedvig, s a Lipót körúti színháznak több neves művésze, kislány koromban Paula néniéknél találkoztam néhányszor Jókainé Nagy Bellával is. Lakásuk földszinten volt, a város középpontjában, aki ismerős a közelben járt, betért hozzájuk, barátságos és igen népszerű otthon volt az övék.

Az unokatestvérekkel akkoriban nem álltunk valami jó lábon. Naponta fogadkoztunk, hogy többé feléjük sem nézünk, de másnap már, magától értetődően, ismét megjelentünk Paula néninél. Mi rosszak voltunk, neveletlenek, tudatlanok – ők mindennek szöges ellentéte. Nekünk nyárra kartonruhát varrt anyánk vagy a házivarrónő, ők gyapjúgrenadint viseltek. Mi télen kötött kesztyűben jártunk, nekik bélelt bőrkesztyűjük volt. A jelenlétünkben németül és angolul társalogtak nevelőnőjükkel, noha tudták, hogy mi abból egyetlen szót sem értünk. Mi úgy mondtuk a Margithídnál, a mai Belügyminisztérium helyén felállított sátorcirkuszra, hogy: „Henri. cirkusz”, ők meg elnyújtott orrhangon, hogy: „Anri-cirkusz”. Azt mondták, hogy: influenza s mi azt rendkívül modorosnak, nevetségesnek tartottuk, mert mi náthásak voltunk, legjobb esetben „inflenzások”, u betű nélkül.

Valamennyien az Andrássy úti Állami Felsőbb Leányiskolába jártunk, de soha nem mentünk és jöttünk együtt. Az ő barátnőik szintén jól öltözött, nagypolgári lányok voltak s ezeket mi nem szenvedhettük – az ellenszenv különben kölcsönös volt. Mi a közelünkben lakó Heltai Jenő lányaival tettük meg az utat az iskoláig.

Anyagi vonatkozásban e három kislánytól is igen messze álltunk, - az ő háztartásuk valósággal főúri volt -, sok mindenben mégis egyeztünk. Reggelente gyalog lesétáltunk a Nyugati pályaudvarig, akkoriban ott volt még a 6-os villamos végállomása. Megállapítottuk, hol tartózkodik a kalauz s azután mind az öten felugráltunk arra a peronra, amely legtávolabb esett tőle. A villamoskocsik akkor jóval kisebbek voltak, a forgalom is gyérebb, a jegyváltás azonban kényelmes lassúsággal bonyolódott le, mivel a kalauz táskájában vagy húszféle, különböző színű jegyblokk volt s ezekből kellett kikeresgélnie az éppen megfelelőt. Így hát mi az Andrássy út sarkán, jegyváltás mellőzésével, leszálltunk.

Unokatestvéreimmel hasonló vállalkozás elképzelhetetlen volt. Ők a villamoson szabályszerűen jegyet váltottak s nekünk ez sem tetszett. Örökké sértődöttek voltunk, úgy éreztük, hogy ők mellőznek és megaláznak bennünket – pedig később, mikor az ellentétek kiegyenlítődtek, kiderült, hogy rokoni kapcsolatunk mélyen gyökerezik, és egy életre szól.

Különös módon a m i furcsa és mindenkitől különböző Dezső bátyánk állt hozzájuk legközelebb, Paula nénihez is, jóllehet sokat szörnyülködött, kétségbeesett Dezső külseje miatt. Dezső játékainak megvolt az a sajátságuk, hogy nyomot hagytak a ruháján, kezén, arcán, igen feltűnő nyomokat. Nagynénénk egyszer tíz fillért ígért Dezsőnek, ha átsétál hozzá tiszta ruhában és tisztára sikált kézzel. A mi bátyánk alaposan felkészült a látogatásra. A rendesnél jóval hosszabb időt töltött a fürdőszobában, majd kölcsönkérte Lajos sötétkék ünneplő ruháját, s ámbár az meglehetősen lötyögött rajta, végeredmény-

ben makulátlanul tiszta külsővel indult át az úttesten a Lipót körút 13-as számú ház felé.

A kocsiúton azonban elhullajtott patkószögek hevertek, valamint egy alig sérült lópatkó, itt-ott elszórtan különböző görbe és egyenes szögek s ezek mind Lajos bátyám ünneplőruhájának zsebébe vándoroltak. Meglehetősen hosszúra nyúlt Dezső útja a szemközti házig s mire nagynénénk színe elé került, külsején nem látszott semmi eltérő a megszokottól. Szelíd, mélyenülő szemével felnézett Paula nénire s bizonytalanul tárta feléje szurtos gyerekkezét.

- Paula néni kérem, mikor elindultam, minden rendben volt… Én nem is tudom…

Mire nagynénénk szó nélkül átnyújtotta neki tízfillérest.

Dezsőnek megvolt az az előnye velünk szemben, hogy nem bántódott meg egykönnyen. Ha az unokatestvérek angolul beszéltek előtte, méltányolta nagy „műveltségüket” s a német nyelv ellen csupán a gyűlölt osztrák zsarnokok miatt volt kifogása. Ha tudomásul vették jelenlétét, készségesen elbeszélgetett, ha nem, elüldögélt egyedül, majd a legváratlanabb pillanatban, egy mondat kellős közepén felállt s egykedvűen távozott. Idősebb unokanővérem egy időben tanította Dezsőt s ő engedelmesen meg is jelent az órákon, az eredmény azonban sajnálatosan csekély volt. Dezsőnek nagynénném mindig készített valamit az ebédlő tálalójára, narancsot, almát vagy egy szelet süteményt s az ő első útja a tálalóhoz vezetett. Paula néni varróasztalkája a hálószoba ablaka előtt állt, itt hímezgetett délelőttönként. Dezső vele szemközt helyezkedett el s mesélte maga kifundálta, fantasztikus történeteit, az álmait és gyaloglásai közben szerzett élményeit csöndes, egyhangú beszédet, a gyakori ismételt mondatokat nagynénénk soha nem unta meg hallgatni. Valamennyien szerettük Paula nénit, Dezső valósággal imádta.

De most visszatérek szegedi iskolaévének első és egyben utolsó vakációjához. Mikor első ízben megjelent a

Lipót körút 13. számú házban rövidre vágott, rojtosszélű nadrágjában, nagynénénk velőtrázó sikolyt hallatott. Este feljött hozzánk, tanácskozásra. Anyának mi a szándéka? Új egyenruhát vesz Dezsőnek és visszaküldi az intézetbe? Van ennek még értelme? Anya sírt és egyre azt hajtogatta, hogy a gyereknek tanulnia kell, mert mit szólna az apja…

Bátyánk tehát megkapta új, nyalka egyenruháját és újév után visszatért Szegedre. A dicsőség nem tartott sokáig, mindössze néhány hónapig. Azután elment ő végérvényesen és nagy üresség maradt utána.

*

Az év márciusában lehetett, hogy levél érkezett Dezsőtől, minden eddigitől eltérő, teljes négy oldalt betöltő, szabályos levél. Tartalma lényegében az volt, hogy anya vegye őt ki az iskolából, mert ha év közben önként távozik, „kisebb lesz a szégyen”, mintha újból osztályt kell ismételnie.

Anyánk összetört a levél súlya alatt, lemondott a további küzdelemről s bátyánk ismét elfoglalta helyét a családi körben. Mennyire irigyeltük! Mi iskolába jártunk, anya délelőtt a Mester utcai iskolában tanított, délután az udvari szoba varróiskolájában, Dezső meg élte világát szabadon, minden felügyelet nélkül. Míg mi az iskolapadban senyvedtünk, ő egyre gyarapodott élményben és tapasztalatban.

Tudomása volt a közelben történtekről és mindenütt jelen volt.

A korszakban, amelyről írok, az első világháború előtt, az volt a szokás, hogy a halottakat a házban ravatalozták fel s innen indult a menet a temetőbe. S ámbár a sok Lipót körúti bérházban gyakori volt az effajta látványosság, apraja-nagyja nem tudott betelni vele.

Reggel, iskolába menet már tudtuk, melyik ház szolgál majd a délutáni órákban e gyász-szenzációval. A vállalat fekete öltözékes alkalmazottai e korai órákban megkezdték munkájukat. Fekete drapériával vonták be a

kaput; a gyászoló család anyagi lehetőségei szerint szerény vagy dús, bőségesen redőzött volt a fekete lepel, csupán a kaput takarta be vagy azon túl terjedt, egészen a lépcsőházig. Azután, mintegy a távozó névjegyeként, kifüggesztették a „partecédulát" a kapura s a körülötte tolongó sokaság megtudhatta, kit temetnek majd, milyen kort élt meg az illető, népes családot hagyott-e hátra s hogy hány órakor kezdődik a szertartás. Bevásárlásukat intéző szakácsnők, pékinasok, nagyságák és gyerekek ácsorogtak egy-egy ilyen ház előtt s tüzetesen megvitatták az eseményt, emlegették az elhunyttal kapcsolatos emlékeiket – hiszen úgyszólván mindenki ismerős volt az akkori Lipót körúton – s hogy eleget élt-e az illető, vagy korai a távozása, rendezett anyagi viszonyokat között hagyta-e hátra a családját vagy adósság maradt utána, egyszóval elmondtak minden lemondhatót. A kitűzött időpontban – rendszerint a kora délutáni órákban – megérkezett a pap és kísérete s hatalmas nézőközönség sorfala között, szerepe fontosságának tudatában, bevonult a házba. A sokaság odakint türelmesen várakozott, majd nőttön-nőtt az izgalom: - Jön! Hozzák mát! – s a kapualjból lassú méltósággal vonult kifelé a megboldogult. Ekkor ismét akadt látnivaló elég: hogyan viselkedik az özvegy, az esetleges árvák és egyéb családtagok, eléggé megtörtek-e, a koszorúk elférnek-e a halottaskocsin vagy külön koszorúskocsik követik a koporsót, egyszóval bőséges szenzációval szolgált egy ilyen temetés.

Rendszerint mi is a kapu előtt ácsorgók között voltunk. Dezső olykor eltűnt s csak kifelé özönlő gyászoló közönség sorában jelent meg újra. Fent járt a lakásban s végignézte az egész komor szertartást. Mi borzongva faggattuk: Láttad? Milyen volt? Dezső egykedvűen a vállát vonogatta, de azon a tavaszon azt mondta egyszer az ő tűnődő arckifejezésével:

- Érdekes – s elismételte – érdekes… mint valami tárgy. Furcsa, hogy én is olyan leszek...

Mi kinevettük. Iszonyú távolságban volt tőlünk az elmúlás gondolata, hiszen akkor kezdtünk élni. És éppen Dezső! Sovány, gyaloglásban edzett, egészséges gyerek volt ő, ugyan, miféle képtelenség!

Mikor április közepe táján a fülét kezdte fájlalni, anya átküldte a háziorvosunkhoz. A szakállas Sándor bácsi a vizsgálat után úgy rendelkezett, hogy Dezső naponta jöjjön át hozzá, ecsetelni kell a fülét, míg rendbejön.

Anya esténként megkérdezte:

- Voltál Sándor bácsinál?
- Persze – felelte Dezső.
- Mit mondott?
- Üdvözöl téged.

Néhány nap múlva a dolog kezdett gyanús lenni s anya este, mikor befejezte otthon a tanítást, átment a túlsó oldalra a háziorvoshoz -, akkoriban nem volt még minden második pesti lakás telefonnal felszerelve. Hazatérve kétségbeesett szemrehányásokkal halmozta el Dezsőt: Sándor bácsi az első vizsgálat óta színét sem látta, azt hitte, magától rendbejött az a kis fülbántalom.

- Én elindultam mindennap – mentegetődzött Dezső -, de mindig közbejött valami.

Ezután Lajos bátyám kísérte őt az orvoshoz s Dezső engedelmesen követte, noha iszonyodott a kezeléstől. Az állapota szépen javult, egy nap azonban belázasodott.

Másnap, iskolából jövet, Dezsőt ágyban találtam. Az ebédlő díványán feküdt s a hófehér ágyhuzat, a patyolat tiszta hálóing egészen idegenszerű külsőt kölcsönzött neki s az is szokatlan volt, hogy anyát otthon találom.

- Középfülgyulladásom van, holnap szanatóriumba megyek – ezzel fogadott a bátyám. Szerényen, kissé mentegetődzőn mosolygott, nem akart engem búsítani kivételes helyzetével.

Valóságos tisztelettel bántunk vele ezen az utolsó otthon töltött napján. Ritkán voltunk mi betegek. Egyszer mind a négyünket beszállítottak a Stefánia Gyermekkórházba, kanyaróval, - anya iskolában tanított, nem

maradhattunk otthon a fertőző betegséggel – s Lajost operálták vakbélgyulladással a Bródy Adél Gyermekkórházban, de szanatóriumi különszoba, kivételesen finom koszt és minden egyéb, ami ezzel jár, látogatók, ajándékok!

Irigyeltük Dezsőt, ő ezzel tisztában volt és rendkívül gyengéden bánt velünk. Este negyven fokra szökött fel a láza. Böske hangosan sírt s egyszerre nagyon megzavarodtunk.

Másnap beszállították a Pajor szanatóriumba. Az első műtét, mint mondták, jól sikerült s valóban, jól is volt napokig, láztalan és derűs. Mikor először mehettünk hozzá látogatóba, feje be volt pólyálva s roppant kicsi volt az arca, sötét szeme a megszokottnál is mélyebbnek tűnt a sűrű pillák mögött. Megálltunk az ajtóban, ő intett, örvendezett, de máris kissé csalódottan kérdezte:

- Hát Lajos?

Mondtuk, hogy Lajos később jön, estefelé. Minduntalan az ajtót leste s igen szórakozott volt. Végre megérkezett a bátyánk s Dezső hosszan tárgyalt vele. Azt a megbízást adta Lajosnak, hogy keresse fel Kunos bácsit, adja át neki üdvözletét s kérjen keleti pénzeket a gyűjteménye részére.

- Idegen pénzeket gyűjtesz? – csodálkozott Lajos. – Mióta?

- Holnap kezdem – felelte Dezső s lelkére kötötte bátyánknak, hogy lehetőleg még aznap keresse fel Kunos bácsit.

Kunos Ignác, a kiváló orientalista tudós szüleink baráti köréhez tartozott s többek között arról is nevezetes volt, hogy öt válogatottan rossz gyereket mondhatott magáénak. Dezső időnként váratlanul beállított Kunos bácsihoz; rendkívül érdekelte a sok, keleti utazásból származó tárgy, ami valóságos múzeummá alakította Kunos Ignác lakását.

Lajos eljárt a megbízatásban s másnap egész tömeg kisebb-nagyobb keleti rézpénzt szórt Dezső takarójára. Ő

nagy gyönyörűséggel pergette ujjai között az érméket s ámbár bepólyált fejét nem volt szabad mozdítania, gondba merülten dolgozott.

Elrendezte a pénzeket hovatartozandóságuk és értékük szerint, kis oszlopok sorakoztak előtte a takarón s az ő szeme elégedetten csillogott. A szobában többen tartózkodtak, nagypapa is, aki, meglepő módon, naponta ellátogatott a szanatóriumba.

- Nagypapa, holnap tessék hozni nekem egy szivardobozt – mondta Dezső.

Különböző gyűjteményeikhez a szivardobozt nagypapától szerezte be s emlékezetem szerint ez volt az egyetlen ajándék, amivel nagypapa kedveskedett számos unokájának. Másnap pontosan megjelent a szivardobozzal és Dezső lassan, élvezettel belecsorgatta a keleti pénzeket, majd halkan és áhítattal megzörgette a dobozt.

Néhány nap múlva papírt és ceruzát kért, ismét oszlopokba rendezte pénzeit s a papírra feljegyezte, melyik fajtából hány darab van, milyen értékben. Én bizony nem tudom, akkoriban milyen elnevezésük volt a török, egyiptomi és tibeti rézpénzeknek, Dezső azonban mindezt tudta s az árfolyamukat is a koronához viszonyítva. Azután megint Lajost várta, türelmetlenül. Estefelé megjött a bátyánk s Dezső hévvel elmagyarázta újabb megbízatását.

- Holnap menj el a Kereskedelmi Bankba és váltsd be a pénzeimet. Erre a cédulára mindent pontosan feljegyeztem, vigyázz, nehogy becsapjanak… vigyázz, nehogy becsapjanak. Mikor mész a bankba?

- Holnap – mondta Lajos.

- Onnan egyenesen idejössz?

Lajos ezt is megígérte s Dezső nyugtalanul várta a másnapot, anyától, aki akkor már bent lakott vele a szanatóriumban, minduntalan a pontos időt kérdezte. Végre megérkezett Lajos s kissé mogorván tette Dezső kezébe a mintegy kétkoronányi aprópénzt; a bankban ugyanis nem örültek Dezső gyűjteményének, foglalkozni

sem akartak vele s végül protekciót kellett igénybe vennie, hogy beváltsák.

Dezső a hálószekrényére tette a tízfilléreseket s többé pillantásra sem méltatta azokat. Búcsúzásnál így szólt Lajoshoz:

- Neked adom azt a pénzt.

Lajos enyhe tiltakozására csupán a vállát vonogatta: neki már nem kell, mihez kezdjen a pénzzel?

A látogatóktól sok édességet kapott, dobozban, zacskóban s ezek ott sorakoztak a hálószekrényén. Mi Böske nővéremmel sóvár pillantásokat vetettünk az érintetlen zacskókra, Dezső azonban ezt napokig nem látszott észrevenni, pedig olykor előttünk rendezgette ez újabb gyűjteményét, elmerülten és buzgón. Mikor jócskán felgyülemlett már az édesség, közönyösen mondta nekünk:

- Hazavihetitek, nekem már nem kell.

Paula néni, aki mindenkinél jobban ismerte Dezsőt, nem csokoládét hozott, hanem mindennap valami játékszert – apró revolvert, színes golyót, tollkést és egyebeket. A mi bátyánk átvette az ajándékot, szépen megköszönte, azután megállapította:

- Reisz Ábrahám 26 fillér… Reisz Ábrahám 32 fillér…

Paula néni naponta, a szanatóriumba ment, valóban Reisz Ábrahám üzletében szerezte be a Dezsőnek szánt ajándékot s roppant zavarban volt, hogy íme, a megajándékozott tisztában van azoknak csekély értékével. Pedig Dezső korántsem becsülte le ezzel Paula néni figyelmességét, csupán tisztában volt a Reisz Ábrahám üzletében kapható minden egyes cikk árával.

Azután még kétszer operálták s május elején meghalt. A Lipót körút 8. számú ház kapujára is felvonták a fekete drapériát s Dezső neve került a „partecédulára”. Az udvarunkon váratlanul megjelent a Markó utcai reálgimnázium valamennyi növendéke és tanára, jóllehet Dezső egy esztendővel azelőtt kimaradt már az iskolából s ott volt Reisz Ábrahám is, mogorván, dünnyögve és sóhajtozva, fekete szakállasan.

Úgy ősz táján felkereste anyát egy fiatal tanár, aki Szegeden tanította Dezsőt magyar nyelvre, azon kívül felügyelő tanár volt az internátusban. Elmondta, hogy nyáron át németországi tanulmányúton volt s csak most, Szegedre visszatérőben hallott Dezső haláláról. A fiatal tanár dadogott, a szavakat keresgélte: Mi történt? Hogyan lehetséges ez? S azt mondta:

- Nagy szerencsétlenség ez, kérem, valóban nagy szerencsétlenség. Sokat beszélgettünk, néha késő estig mesélt nekem s járkáltunk együtt a Tisza-parton. Nem ismertem hozzá hasonló gyereket, nem felejtem el soha.

Arccal az asztalra borult és sírt. A nevére nem emlékszem, Dezső soha nem említette, hogy barátja is volt Szegeden, a magyar tanára személyében.

Így ment el Dezső bátyánk, kis lompos csavargó, oly szerényen és csöndesen, ahogy élt tizenkét esztendőt.

PÉNZT KERESÜNK

Két sír volt már a rákoskeresztúri temetőben: egy nagy, lapos szürke kő, rajta aranybetűvel apánk neve és két évszám – 1870-1906, - a fejnél keskeny virágtartó s távolabb egy másik parcellában, kisebb domb és szerény síremlék Dezső nevével s az évszámokkal. Apának annakidején díszsírhelyet adományozott Budapest Székesfőváros illetékes tanácsa, szép sétány vezetett a meglehetősen távoli parcella első sorához, - Dezsőé csupán egyike volt a sok jelentéktelen sírnak s kis halmok közt botorkáltunk, míg odaérkeztünk.

A kívántnál gyakrabban látogattunk akkoriban a temetőbe. Valóságos kirándulás volt ez, nagy nekikészülléssel, egy szatyorban vittük a kellékeket: néhány cserép virágot, egy fakanalat, amellyel a keskeny tartály földjét ástuk fel, cserépkancsót öntözéshez, valamiféle foszladozó törülközőt, néhány zsemlét. Így indultunk anyánkkal a több mint órás villamosutazásra, inkább rosszkedvűen, mint bánatosan, Rákoskeresztúr felé. Lajos mogorva volt és hallgatag, Böske tettrekész a szatyorral, és szorongó érzésekkel telített, míg anyáról kívül-belül sötétlett a gyász.

Mert amint befordultunk a nagy rácsos kapun, anya könnyezni kezdett, s ahogy a Király-család hatalmas emlékműve mellett elhaladva rátértünk a mi sétányunkra, e könnyek hangokra váltódtak, egyelőre halk nyöszörgés formájában. Sűrű orgonasövény takarta el a szürke, aranybetűs kőtömböt, de pontosan tudtuk, melyik útmenti pad után kell a sövény közé vágott keskeny tisztáson befordulnunk. Amint közeledtünk ama bizonyos padhoz, anya sírása fokozódott s mikor egyszerre csak ott álltunk a lapos kőnél, hangos és önfeledt, oly-

kor sikoltozó zokogás rázta egész testében. Lajos a szája szélét rágta, tépdeste zavarában, ide-oda topogott a sírok között, az oly jól ismert szomszédos neveket böngészte, én kissé borzongtam s inkább rémületemben, szintén hangosan sírtam, Böske meg otthonosan a kő mellé helyezte a szatyrot s kezdett kirakodni. Buzgón megtisztogatta a bádogtartályt elszáradt virágaitól s a gizgaztól, a fakanállal feltúrta a földet s a magunkkal hozott cserepek tartalmát gondosan elültette. Foglalatosságában anya is részt vett már, a szeme könnyes volt, de a hangja megszokott hétköznapi, amint megbeszélte Böskével a virágok csoportosítását. Én a kancsóval száguldoztam a sétány öntözőcsapjához, hordtam a vizet és tulajdonképpen a szívem mélyén vidám voltam és kissé mámoros, oly szép zöld, békességes és jóillatú volt a temető a Lipót körút fülledtsége után.

Nagysokára indultunk tovább a szatyorral és felszerelésünkkel. Lajos hátul kullogott, majd ahogy közeledtünk az újabb parcellához és anya sírása lépésről lépésre fokozódott, meg-megtántorodott, úgy, hogy Böskével kétoldalt belekapaszkodtunk – bátyánk jócskán elmaradt tőlünk, mintha önálló sétáló volna, s nem tartozna hozzánk. Anya ráborult Dezső frissen hantolt sírjára, átölelte a fehér kőemléket és simogatta, az önkívületig fokozta kétségbeesését. Tehetetlenek voltunk, szólni sem mertünk s vigasztalni sem, végül pedig türelmetlenkedtünk, az unalomérzése szakadt ránk. Böske nekikezdett a gyomlálásnak, könyökig vájkált a földben, határtalan jóérzéssel és buzgalommal, engem szalasztott vízért s e foglalatosság közben anyánk is lassan lecsillapodott. Visszafelé mi már szaladgáltunk, nevetgéltünk, Lajos komorsága is felengedett, többé nem kellett tartania „jelenettől”, ahogy ő nevezte a temetői látogatáson történteket.

Röviddel Dezső halála után megszűnt a varróiskola, érdeklődők hiányában, s mert az udvari szoba ily módon feleslegessé vált és kevesebben is voltunk, új kétszobás lakásba költöztünk, a Lipót körútról a Pozsonyi

útra. Akkor épültek fel ott az úgynevezett Palatinus-házak, egyforma épületek hatalmas tömbje a Margit-hídtól a Sziget utcáig.

Ez nagy eseménye volt az első világháborút megelőző évek fejlődő magyar fővárosnak. Mielőtt e házak felépültek, a Pozsonyi úton végesvégig üres telkek, ócskavas- és fatelepek voltak, elhanyagolt külváros a város egyik legszebb helyén, a Duna partján. Úgy emlékszem, egyetlen épület volt ott mindaddig a Silos gabonaraktár, hosszú, földszintes faalkotmány a páratlan oldalon, ez később porig égett. Az épülő Palatinus-házaknak talán az alapkövét sem rakták le, a részvénytársaság irodája kiadta már a sok száz lakás mindegyikét, mi a magunkét csupán protekció igénybevételével tudtuk megszerezni. Igen nagy számmal írók, lapszerkesztők, színészek költöztek az új városrészbe; húsz évig volt otthonunk a Pozsonyi út s a házak mindegyikében legalább két-három ismerősünk és rokonunk lakott.

Ott pompázatos épületek voltak, hogy egy ideig „Palatinus-paloták” néven emlegették a pestiek és legendák keringtek a modern kényelemről és luxustól, amellyel e palotákat fölszerelték.

A külsőre egyforma épületek kivitelezésénél, belső berendezésénél és díszítésénél rendkívül árnyalatosan és körültekintőn jártak el a Palatinus R.T urai és tervezői. Az első épülettömbben, amelyet a Pozsonyi út, az Újpesti rakpart, a Katona József utca s a mai Jászai Mari tér határolt, négy-öt szobás, valóban luxuskivitelű lakások is voltak, ezekhez széles, szőnyeges, pompásan világított lépcső vezetett. Ennek a tömbnek volt lakója élete utolsó éveiben Jászai Mari, itt lakott egy Anna nevű osztálytársnőm, akiért olykor becsöngettem reggel s mindig némi szorongással, oly előkelőnek éreztem a környezetet. Az első tömb nevezetességei közé tartozott a Góth-házaspár is.

A következő házcsoport a Katona József utcánál kezdődött s itt már kissé vegyesen osztódtak el a lakások, három- és négyszobásra. A lépcsőház festése, világítása

s a rézrudakkal a lépcsőfokokra erősített futószőnyeg minősége egy árnyalttal gyatrább volt, ámbár éppen csak egy árnyalattal, ezzel szemben a második háztömb lakói közé az akkori irodalmi és művészeti élet nagyszámú híressége tartozott.

Nővéremnek s nekem legnagyobb jelentőségű volt az a tény, hogy az egyik Katona József utcai ház negyedik emeletén, két egymás melletti, összeépített hétszobás lakás tulajdonosa Heltai Jenő volt, barátnőink apja. Négy gyerek volt, két nevelőnő, két gyerekszoba – minket mindez elkápráztatott, és kimondhatatlanul vonzott a náluk zajló élet, a sok érdekes ember, akikkel néha összetalálkoztunk, máskor csupán a távoli szobákban való jelenlétükről volt tudomásunk, a gyerekek elfogulatlan és öntudatos magatartása, vidámsága s a mienkhez hasonló zabolátlan viselkedése. Mindannyian az Andrássy úti iskolába jártunk s mert útba ejtettük őket, rendszerint a kapu előtt várakoztunk rájuk, de olykor, ha korán volt még, felrohantunk a negyedik emeletre, hiszen a hatalmas zajjal végbemenő készülődés, a német és francia nevelőnők perlekedése is érdekes élmény volt, amit kár lett volna elmulasztanunk. Ilyenkor azután megtörtént – talán kétszer vagy háromszor az évek folyamán -, hogy lebúcsúztunk a háziaktól, mintha indulnánk az iskolába, s elbújtunk valahol. Kezdetét vette a takarítás, nagy reggeli jövés-menés, a mi részünkről meg a hallatlan izgalmakkal járó bújdokolás a lakásban. Öten voltunk lányok, elevenek, hangosak, s képesek voltunk a hét szobában, töméntelen mellékhelyiségben surranva, sarkokban, ajtók mögött, a két nagy erkélyen felhalmozott ládák, télen egymásra rakott kerti bútorok, íróasztalok alatt s szekrényekbe lapulva oly észrevétlenné tenni magunkat, hogy senki, az éber és szigorú anya sem szerzett tudomást jelenlétünkről. Félkettő tájt „megérkeztünk az iskolából” s úgy éreztük, rendkívüli hőstettet hajtottunk végre, ezernyi veszélyen átküzdve magunkat.

Ennek a háznak ötödik emeletén lakott Balassa Jenő, a Vígszínház művésze is feleségével és fiával, Jancsival. Összeköttetésem Jancsival szintén emlékezetes. Volt egy pár kerekeskorcsolyánk; nem emlékszem, hogy az övé volt, vagy az enyém, vagy neki is volt egy félpár és nekem is, csupán arra, hogy elég hosszú időn át valamiféle szövetség volt közöttünk: együtt korcsolyáztunk a házközben – ez a Pozsonyi úti s az Újpesti rakparti épületrészeket választotta el egymástól – egy-egy korcsolyával és elképzelhetetlen lármával. Vadul és nagyokat rikkantgatva száguldoztunk ide-oda, míg szakadt rólunk a verejték. De hogy miért csakis mi ketten űztük ezt a sportot s hogyan szövődött sportbarátságunk, azt bizony ma már nem tudom. Olykor dühösen kiáltoztak ránk az ablakokból s egész gyerekcsapat ócsárolta vigyorogva fél lábbal végzett műveletünket, ez azonban nem zavart minket. A korcsolya nélküli bal láb nekirugaszkodott az aszfaltnak s a jobb előresiklott, majd nagy kört írt le, a rozsdás vasszerkezet csattogott és zörgött, nem egyszer levált a cipőnkről, de mi rohantunk tovább, végkimerülésig. Azt hiszem, soha életemben nem kísérleteztem egész pár kerekeskorcsolyával, s most már, sajnos, végérvényesen elkéstem ezzel.

Iskolába menet olykor J. Nóra is csatlakozott hozzánk, az ő kapujuk a Pozsonyi útról nyílt. Nem jártunk egy osztályban, de szülei régi ismerősei anyámnak, a nagymarosi nyaralások időszakából. Nóra nem volt szép kislány, de igen derék, szorgalmas és tehetséges iparművésznő. Engem sok jóindulattal kezelt, mindig figyelmeztetett öltözködésem fogyatékosságaira: lóg a harisnyám, leszakadt a szoknyám alja, a blúzomban meglazult a gumi – szelíden oktatott egészen az Andrássy útig. Ezért én reggelenként lehetőleg óvatosan surrantam el a kapujuk előtt, nehogy összetalálkozzunk.

Ennek a háztömbnek volt lakója Lakatos László, akkor meglehetősen sikeres színpadi szerző és újságíró, ott lakott Fazekas Imre is, szintén újságíró s a darabjait is játszották.

A harmadik épületcsoportban béreltünk lakást mi, az utolsó Pozsonyi úti ház második emeletén. A kapubejárat szűk volt, a lépcső keskeny, a folyosók sivárak, az öt emelet egyforma kétszobás lakásokra tagolva, a fekete ajtók, mint egy-egy fejtetőre állított koporsófedél. Kisemberek részére tervezett valódi bérkaszárnya volt ez, nem akadt itt semmi kellemes a szemnek, szürkeség és félhomály, a padlás és mosókonyha hatodik emelete fölött az égboltnak egy darabkája – ez volt minden. A Sziget utcára s az Újpesti rakpartra nyíló rész már ismét jóval fényűzőbb volt, jól ismertem például Sarkadi Aladárék szép, Dunára tekintő háromszobás lakását és Keményfi Jenő művész műtermét.

Mikor mi a Pozsonyi útra költöztünk, a ház még el sem készült, festők dolgoztak a lépcsőházban s a kaput csupán néhány deszkadarab pótolta. Örültünk az új lakásnak, a Lipót körúti jó öreg bérház után ezt roppant „modernnek" találtuk, mindenekfölött a fürdőszoba gázkályháját. A konyhában falbaépített, kétrészes mosogató-berendezés volt, ide-oda tolható vízcsappal s hát ez is tetszett nekünk, meg az egyik szobához ragasztott keskeny erkély is. Ablakaink a házközre néztek, újdonság volt, hogy a körülöttünk lakók életét szemmel tudjuk tartani s az első napokban kizárólag azzal foglalkoztunk, hogy az erkélyről tükröztük a szemközti lakásokba, így hamarosan felzúdult ellenünk az egész környék. Nagyon élvezetesnek találtuk azt is, hogy felvonó működik – a Lipót körút 8. számú házban jóval a mi időnk után építettek liftet -, ezért minduntalan leszaladtunk s kicsöngettük a házfelügyelőt, míg az meg nem unta a dolgot s egyszerűen eltiltott minket a felvonó használatától.

Hamarosan kiderült, hogy a pompás Palatinus-palotáknak mily mostohagyermeke volt a mi kétszobás lakásokra parcellázott házunk. A házközbe éjjel és nappal süvített a Duna felől a szél, napfény soha nem érintette az ablakainkat, mert a közvetlenül előttünk emelkedő szemközti kőrengeteg s a mi házunk között csupán

keskeny csíkja vonult az égnek. A kályhák rosszak voltak, a szobák átfűthetetlenek; ha erre a lakásra gondolok, börtöncella dermesztő hidegét érzem a csontjaimban. A fürdőszoba gázkályhája működött néhány napig, azután felrobbant s levált a teteje. Megcsináltattuk, röviddel utána ismét levegőbe emelkedett, jókora puffanással, a tetőrész. Újra hívtuk a szakértőt, de a kályha makacsul ellenállt, nem tűrt semmiféle beavatkozást önálló elképzeléseibe. Végül magunk nyomkodtuk vissza a tetőt s ha éppen csordogált valami langyos víz, megfürödtünk. A konyhai pompás mosogató vízcsapja is egy-kettőre felmondta a szolgálatot, a lefolyó minduntalan eldugult. Húsz évet töltöttünk itt, hogy miért, arra nincs magyarázat. Hiszen kiadó lakás volt bőven, válogathattunk volna kedvünk szerint. Talán a költséges költözködés riasztotta vissza anyát a helyváltoztatástól, nem tudom, csak azt, hogy fiatalságomra hatalmas súlylyal nehezedett a sötét, hideg, barátságtalan Pozsonyi úti otthon. A Lipót körúton zajos volt az élet, jöttekmentek a tanítványok, a város középpontjában éltünk, Paula néniék közelségében – itt pedig a sarkon, a Sziget utcánál vége volt a világnak, következtek az üres telkek s az ócskavastelepek. A Lipót körúton még négyen voltunk gyerekek, az új lakásba már Dezső nélkül költöztünk – s valahogy nem is voltunk már igazán gyerekek, hiszen pénzt kerestünk!

A varróiskola tehát megszűnt, Anya tanítónői fizetése sehogysem volt elegendő három gyerek eltartására, újabb kereseti lehetőség után kellett nézni, Ismét összeült a családi tanács, s úgy döntött, hogy anya tanulja meg a fűzőkészítést. Befolyásos nagybátyánk azt is elintézte, hogy anya párizsi tanulmányútjának költségét a székesfőváros illetékes ügyosztálya fedezi. Így anyánk, 1913 nyarán, miután Böskét és engem elhelyezett a törökbálinti zárdában, két, szintén ösztöndíjas kolléganőjével Párizsba utazott -, hogy Lajos hol töltötte a nyarat, arra nem emlékszem.

Ősszel megkezdte a fűzőkészítést. Az új lakás két szobájának egyikében állt anya ágya, Böske viharvert díványa s az én összecsukható vaságyam, az ebédlőnek berendezett szomszéd szoba díványán aludt Lajos. A mi szobánkban, az ablak mellett helyezte el anya a varrógépét, ide került a varróiskola egyik megmaradt bútordarabja, a szürke szekrény fiókos szekrény – a nagy, háromajtós szürke szekrény az előszobában állt, a nyolc asztalt, széket, fekete táblát eladtuk – s lassan megtelt minden a fűzőkészítés kellékeivel, a lyukasztógéppel, vonalzókkal, ollókkal, a padlón cérnafoszlány és elhullatott gombostű, az asztalon kiteregetett szabásminták és állandó gépzakatolás. Az ebédlőben fogadta anya a „kuncsaftokat. Ezek többnyire igen hosszan időztek, hiszen különösképp eleinte ismerősök és rokonok „támogatták" anyát rendelésükkel s a próbák is itt bonyolódtak le szintén hosszadalmasan, roppant aprólékos és aggodalmas megbeszélések közepette: itt húz, ott vág, elöl rövid, hátul hosszú, a mell, a csípő, a gyomor – mindezt szerették volna láthatatlanná varázsoltatni a kényes úriasszonyok és bennük forrt a harag és a méltatlankodás odaát a másik szobában. Anya türelme végtelen volt, ezért csodáltuk őt, de mindenképpen lealacsonyítónak éreztük új foglalkozását, amelyben ki volt szolgáltatva elkapatott, gazdag asszonyok szeszélyének. Egyszer levelező érkezett: Th. Z-né, miedermacherin, így szólt a címzés. Mi ezen úgy felháborodtunk, hogy Lajos, kis híja, felelősségre vonta a levelezőlap írójának férjét.

Életünket teljesen felbolygatta az új lakás, a fűzőkészítés megfosztott otthonunktól. Ügyelni kellett az ebédlő rendjére, mert bármikor várható volt valamiféle gyűlölt idegen látogatása, a másik szobában anya dolgozott s hideg volt, sötét, még nyáron is. Lajos egyre ritkábban tartózkodott odahaza, nem lehetett tudni, hol jár, mit csinál, zárkózott volt és többnyire barátságtalan, ezért valóságos ünnepnek éreztük, ha olykor mégis felengedett velünk szemben. Anya gyakran töltötte az estét

nővérénél, Paula néninél s mi hárman, nagyritkán, megteremtettük a régi hangulatot, játszottunk, vadultunk s beszélgettünk a csillagokról. Változatosságot jelentettek a kedd esték is.

Esztendők óta hetenként egyszer, kedden látogatott el hozzánk a család s anya barátai. Mindenki magával hozta a vacsoráját, a nagy, kihúzható ebédlőasztal változatos képet mutatott a sokféle hideg felvágottal, süteménnyel. Állandó keddi vendégek voltak mindenekelőtt Paula néninek. Nagynénénk már délután átjött a Lipót körútról, kézimunkájával; mindig nagy örömmel vártuk, elragadtatásunk vele szemben nem ismert határt. Voltak délutáni asszonyvendégek is s volt esti, vacsorázó társaság: Paula néniék, nővérem keresztapja a feleségével, olykor nagybátyám és felesége, Harmath Hedvig, valamint az ő nővére, híres szépség és elragadó mulattató, elég gyakran a szomszédunkban lakó Sarkadi Aladárék és Tollafi Adolf, az akkori idők híres komikus színésze, meg mások, nem is tudom, hogyan fért el nemegyszer húsztagú társaság az éppenséggel nem nagyméretű ebédlőnkben.

A vendégek egyrészét utáltuk, másik részéért rajongtunk – középutat mi nem ismertünk. Ha kedvünkre volt a társaság, nem lehetett ágyba parancsolni minket. Én megmámorosodtam, jókedvem a féktelenségig fokozódott s „produkáltam” magam. Szavaltam német verset, amelynek egy szavát sem értettem, úgyhogy negédesen gügyögtem a legdrámaibb soroknál s tragikusan üvöltöttem az érzelmes részleteket – emlékszem, a kedves és bájos Sarkadi Aladárné egyszer a földre hemperedett nevettében. Tombolásom végén beléptidíjat szedtem, anya végülis erőszakkal távolított el a szobából.

Ha azonban a vendégek között akadt nem a kedvünkre való, mogorván visszavonultunk s üdvözlésükre sem mutattunk hajlandóságoz. Hozzánk nemigen jártak barátnők, csupán a három Heltai-lány; ők annak ellenére, hogy fényűző életmódhoz szoktak, szívesen játszottak velünk akár a fürdőszobában is, ha másutt nem akadt

számunkra hely. S Lajoshoz jöttek esténként osztálytársai, olykor tízen is, akiket tanított. Az ebédlőasztal körül ültek, Lajos járt egyiktől a másikig, átnézte dolgozatukat, magyarázott s nem egyszer toporzékolva,a haját markolászva szidta őket, minket meg kikergetett a szobából, mert ha Böske megjelent, a fiúk határtalanul megzavarodtak.

Anyagi helyzetünket nem lendítette fel túlságosan a fűzőkészítés, különösen az első esztendőben. Anya igen sok és fáradságos munkával mindössze néhány koronát keresett egy fűzőn, azon kívül sok ismerősnek dolgozott, akik alkudoztak és jutányos árat kértek. Elképzelhetetlen, mennyi kelléket igényelt egy akkori fűző: az anyaga mindenféle változatát préselt nehézselyemtől drillig, különböző minőségben, csipke, szalag, halcsont, acél, plüss, őzli, harisnyakötő s ki tudja még, mi minden kellett egy női páncél elkészítéséhez.

Anyának nem volt raktára, minden egyes rendelésnél összeírta, hogy mire van szüksége s ezzel a listával Böske vagy én, esetleg mind a ketten, mentünk a Semmelweis utcába a kellékeshez, későbbi munkaadónkhoz.

A Semmelweis utca 4-es számú ház első emeletén lakott a kellékes, Rosenzweig Benő. Meglehetősen hosszú ideig tartott, míg a szükséges dolgokat lemérték, összecsomagolták s ez idő alatt beszélgettünk is a Rosenzweig-házaspárral. Egyszer megkérdezték, vállalunk-e munkát. Nővéremre bámészkodtam, zavarodottan, ő azonban gyorsan határozott s megkérdezte, mi lenne az a munka?

- Harisnyakötő-adjusztálás – hangzott a titokzatos válasz.

- Hogy megy az? – érdeklődött Böske.

- A mama megmutatja, gyerekjáték az egész, s ha szorgalmasak, szépen kereshetnek nálam a kis kisasszonyok. – mondta Rosenzweig Benő.

- Mi távoztunk a munkával, alig tudtuk hazacippelni: hatalmas kerek gumitömbök, csatok, dobozok, selyempapír… Megmondta a kellékes, hogyan csomagoljuk a

kész harisnyakötőket – selyempapírba egy tucatot és dobozba tizenkét tucatot – meg azt is, mennyit fizet tucatjáért. Nem emlékszem az összegre, hat vagy nyolc fillér lehetett.

Hazamentünk a dobozokkal, izgatottan megrohamoztuk anyát, hogy azonnal tanítson meg a munkára, pénzt fogunk keresni!

Nekifogtunk, s ha eleinte ügyetlenkedtünk is, hamarosan ment, gyorsan és szakszerűen. A gumikötegeket egyenlő hosszúságúra fel kellett darabolni, a csatokat szalagra fűzni, kétoldalt megölteni, áthúzni a gumin, majd a csúsztatót rákapcsolni – ez volt a munkánk. Az első szállítmánnyal meglehetősen sokára készültünk el, Rosenzweig Benő szemmel láthatólag megkönnyebbült, mikor értékes árujával befutottunk. Alaposan átvizsgálta munkánkat, huzigálta a csatokat, jól tartanak-e, elmondta kifogásait és intelmeit a jövőre vonatkozólag, majd kifizette járandóságunkat s mi repültünk lefelé a lépcsőn az újabb dobozokkal és csomagokkal.

Úgy határoztunk, hogy gyalog megyünk haza a Semmelweis utcából, mert rendkívül fájdalmas lett volna keresetünkből huszonnégy fillért villamosra költeni – vagy négy tucat harisnyakötő elkészítésének díja! Mentünk tehát gyalog, a Váci körúton, a Lipót körúton, egymásba karolva, tervezgetve, hogy mire költjük a keresetünket, amelyről anya már eleve lemondott. Felemelő, nagyszerű érzés volt és felejthetetlen a mélységes összetartozás, az első komoly baráti beszélgetés nővéremmel, akinek árnyékában éltem vagy tizenegy esztendő óta. Hazaérkezve elkezdtük az újabb anyag feldolgozását. Késő estig szabtuk a gumit, varrtunk, csomagoltunk, a nálunk szokásos szenvedéllyel. A munka később gépiessé és unalmassá vált, órákon és napokon át ugyanaz az öltés és mozdulat, de nem hagytuk abba, mert pénzt kaptunk érte és a pénznek hatalmas varázsa volt. A tervek légiója épült köréje – ezt veszünk és amazt, mindent megvásárolunk, aminek hiányát érezzük.

A keresetünkből egyetlen fillért sem költöttünk el, mi, akik eddig ha pénzhez jutottunk, kihajigáltuk bármire, haszontalanságra, ahogy éppen adódott. Gyalog tettük meg az utat a kellékesig és onnan vissza a Pozsonyi útra, jókora csomagjainkba, esőben és magas hóban, szélviharban egyaránt. A télikabátunk vékony volt s kinőttük, fázott a lábunk kegyetlenül, a kesztyűnkből kibújt az ujjunk hegye, olykor sírtunk és szorosan egymásba kapaszkodtunk, de villamosra nem ültünk volna a kerek világért sem. S minden alkalommal levertebben, megalázottabban jöttünk el a Semmelweis utcából. A Rosenzweig-házaspár viselkedése fokozatosan megváltozott irányunkban. Kifogásolták a munkánkat, nemegyszer visszadobtak egy-egy tucatot, hibát találtak ott is, ahol nem volt, kis kisasszonyok helyett Böske és Zsuzsi lettünk s engem ez a „Zsuzsi” külön sértett, hiszen megszoktam, hogy Zsuzsának neveznek; kelletlenül fizették a járandóságunkat s örökké fejünk fölött lógott a fenyegetésük, hogy nem adnak több munkát.

Még azt akarom elmondani, hogy összegyűjtött keresetünkből végülis hatszemélyes porcelán étkészletet vettünk anya születésnapjára. Anya sírt és sírtunk mi is, olyannyira meghatott bennünket saját nagylelkűségünk.

Egy idő múlva Rosenzweig Benő kijelentette, hogy évtizedekre el van látva harisnyakötővel s nem kaptunk több munkát. Ezzel szemben, ha anya listájával felkerestük, ismét így fogadott:

- Hogy van a kedves mama, kis kisasszonyok?

MIÉRT BÁNTJUK EGYMÁST?

Anya azt mondta, hogy nem bírja tovább a lármát, a feje is belefájdult, lemegy a levegőre. Öltözött máris, mint aki menekül, közben néhány utasítást adott Pupos Róza utódának: a két kislánynak készítsen rántottát, Lajosnak, ha hazajön, melegítse meg a déli főzeléket. Azután kergessen ágyba valamennyiünket, mire hazajön, csönd legyen!

Mi Böskével némán lapultunk a sarokban, míg elvonult a vihar anya személyében. Azután kitört belőlünk a visszafojtott nevetés.

Egész délután szokatlanul jó kedvünk volt, magunk sem tudtuk, miért, folyvást énekeltünk, kiáltozni szerettünk volna. Most azután szabad a vásár! Elhatároztuk, hogy ágyban vacsorázunk, tányér és evőeszköz nélkül – lázadás volt ez is, ha nem is valami nagyszabású. Nekiestünk a szép, pirosképű parasztlánynak, körülugráltuk, a lány óvatosan egyensúlyozott a tálcával, sopánkodott:

- Hát való ez? A szegény mamát beteggé teszik a roszszalkodásukkal, aztán meg alig győzik kivárni, hogy világgá menjen! Várjanak, egyszer jól itthagyja magukat, majd futhatnak utána! Vacsorázzanak, aztán be az ágyba! Hiszen beszélhet nekik az ember!

Mi rá sem hederítettünk, egymás kezéből kapkodtuk ki a falatokat, folytonos viháncolás közben.

Én egyre a fejemet törtem, hogyan is használhatnánk ki legelőnyösebben a szabadság e váratlan óráit. Jobb híján azt ajánlottam, hogy fürödjünk meg hideg vízben. Böske azt mondta:

- Várjuk meg Lajost, ő majd határoz.

Ekkor már jött is a bátyánk. Nagy robajjal csapta ki az ajtót – úgylátszik a konyhában értesült róla, hogy anya

nincs otthon. Tizenöt éves volt ő akkor. Izgatottnak és dühösnek látszott. Köszönés nélkül lépett a szobába és máris ezt kérdezte:

- Mi van vacsorára?

- Kelkáposzta – felelte Böske álnok vigyorgással. – Finom, mi?

- Ne tréfáljatok velem!

Lajos zsebrevágott kézzel fel és alá járkált a szobában. Nagyokat lépett, néha-néha belemarkolt a hajába. Egyszer hirtelen hátrafordult és meglátott minket, akik hosszú léptekkel sétáltunk mögötte, hajunkat tépázva. Ekkor meglökött engem, az asztalnak tántorodtam, ő meg rohant tovább.

Bejött a lány, tálcán hozta a főzeléket, az asztalra tette. Lajos ránézett, valamit szólni akart, azután folytatta nyugtalan száguldását, olykor a tányérra is vetett egy pillantást, végül is leült és dühösen enni kezdett. Mi a sarokba kuporodva figyeltük őt, szüntelenül nevetgéltünk, egymást lökdöstük, kuncogtunk, azután én megszólaltam, sunyi szelídséggel:

- Kelkáposzta, ugye?

Böskéből kirobbant nevetés, fuldokolva mondta:

- Kelkáposzta, kelkáposzta, Lajoskám, kell káposzta?

Bátyánk nem felelt, dühödten tömte magába a főzeléket, erre közelebb merészkedtünk, én az ujjaimat előrebökdösve szótagoltam: - Kel-ká-posz-ta… - s egyre hadonásztam Lajos orra alatt.

Ő egyszerre lecsapta a villát és iszonyút ordított:

- Komisz taknyosok! Látjátok, hogy rossz kedvem van, mégis jöttök az ostoba tréfáitokkal! Vigyázzatok, mert adok nektek!

- Mit adsz, Lajoskám? – érdeklődött szelíden Böske. – Kelkáposztát?

Mikor Lajos ütésre emelte a kezét, egymásba kapaszkodva menekültünk előle, ugrándozva, féktelenül ismételve azt az egy szót. Lajost elöntötte a düh, egyetlen ugrással utolért, átnyalábolt bennünket, a földre dobot és az öklével sújtott le Böskére.

Nevettünk még mindig. Erre újra ütött, most már engem is.

Halkan szepegtem, majd sírta s végül rimánkodtam:

- Lajoskám, elég! Lajos… Lajos!

Böske azonban újra nevetett, mire Lajos nővérem lábára térdelt s most már a mellünkre, a fejünkre csak úgy zuhogtak az ütések. Egyik kiszabadított kezemmel megfogtam Lajos karját, könyörögtem:

- Lajoskám, drágám, elég! A Böske arca vérzik…

Nővérem arcáról apró, lassú cseppekben csorgott a vér. Szép vonásai eltorzultak a fádalomtól, kezével törülgette a vért, de nem sírt. Lajos felugrott, átment a másik szobába.

Lassan tápászkodtunk fel a földről, Böske támogatott, én jajgattam, Szorosan átölelt, inkább az ölében vitt a díványig. Csillapított, Arcomat vérző arcához szorította és most már ő is sírni kezdett.

- Ne törődj vele… Ne félj, megmondjuk anyának, ő majd ad neki…

Egymást átölelve kuporogtunk ott. A szomszéd szobából egyszerre halk nyöszörgés hallatszott, azután sok, egymás után. Figyeltünk, abbahagytuk a sírást. Böske hirtelen elengedett engem, felállt, indult a másik szoba felé, én utána. Lajos végignyúlt az ágyon, a zokogás fel-felvetette sovány fiútestét.

Mi csöndesen figyeltük. Észrevett minket, odarohant hozzánk, mindkettőnket m agához szorítva botorkált az ágyhoz, lefektetett, nagy, kamaszkezével simogatta az arcunkat, a hajunkat és fel-felbuggyant belőle a sírás. Mi görcsösen kapaszkodtunk a nyakába, öleltük és csókoltuk, Böske azt motyogta:

- Lajoskám, drágám, életem… ne haragudj!

Lajosból teljes erővel kitört a sírás, fuldokolva, alig érthetően panaszolta:

- Senkink sincs ezen a világon… Csak mi hárman… Hát miért bántjuk egymást?

A MI „ELŐKELŐ” ISKOLÁNK

Nővéremmel négy nyarat töltöttünk a törökbálinti francia zárdában.

A Notre Damede Paris-rend 1880 körül telepedett át Párizsból Magyarországra, azt azonban nem tudom, hogy a törökbálinti kis közösség az egész rendet képviselete-e vagy annak csak egy részlegét. Zsámbékon is volt otthonuk, afféle menedék öregek és gyógyíthatatlan betegek részére; később hallottam, hogy az egész zárda oda költözött, további útjukat már nem tudom követni. Mi négy éven át, az első világháború kitöréséig vonultunk nyári vendégei a zárdának. Az apácák többsége francia volt, jobbára idős nők; a francia nyelv használata kötelező volt a néhány magyar származású apácára s a növendékekre is. Ez a szabály a három nyári hónapra vonatkozott, télen a tanítási nyelv természetesen magyar volt – a zárdában javarészt bentlakó, de a faluból bejáró növendékek is négy elemi és négy polgári osztályból tehettek vizsgát. A bentlakók a tanév végén hazautaztak s a megürült hálótermekbe „nyaraló” kislányok költöztek.

Nem tudom, ki hívta fel anya figyelmét a pestkörnyéki zárdára. Valamikor 1910 májusában kiment Törökbálintra, megbeszélni a felvételünket s a főnöknő vállalt minket a nyári szünidőre.

Szándékosan használom a „vállalt” kifejezést, mert felvételünket több akadálya volt. Reformátusok voltunk, nem kívánatos elemek egy katolikus közösségben, de a főnöknő, végighallgatva anyát, egyetlen fejbólintással elintézettnek vette ezt a körülményt. Azt is, hogy anya nem tud értünk, kettőnkért, havi 120 koronát fizetni – a főnöknő ezt az összeget nagyúri gesztussal azon nyom-

ban a felére mérsékelte. Francia grófnő volt, a magyar kultúra s főként a m agyar irodalom bizonyosan nagyon távol állott tőle, de mikor megtudtam, hogy apánk író volt s hogy halála ót anya egyedül gondoskodik négy gyermekről, pillanatnyi tétovázás nélkül tette ezeket az engedményeket. Öreg volt és bölcs, ítéletei vitás ügyekben igazságosak, egészében nagyvonalú és méltóságteljes egyéniség volt a „mére superieure".

Június elején vonultunk be a zárdába. Kétemeletes épület volt, utcára háló- és tantermekkel, az emeleteken végighúzódó folyosók ablaki a kertre nyíltak; innen néhány lépcsőfok vezetett az alsókertbe, ennek végében emelkedett a kálváriadomb. Az első kertet szökőkút ékesítette és teniszpálya, az alsó kertben – növényzete igen dús volt, tarka virágágyások, szépen nyesett fák és bokrok, kavicsos utak – állt a zárda öreg francia plébánosának „mon pére"-nek földszintes fehér háza s egymással szemközt két hosszú veranda, az egyik csukott, színes üvegablakokkal, a másik nyitott a mindegyikben asztalok, padok.

Az első évben elég sokan voltunk, vagy harminc, velünk körülbelül egykorú kislány, jómódú s kevésbé jómódúpolgárok, orvosok s kereskedők gyermekei, de volt három falusi is, bő szoknyában, szűk rékliben. Mit ketten napokig nem tágítottunk egymástól, úgy éreztük, menten végünk van, ha egymástól, úgy éreztük, menten végünk van, ha elengedjük egymás kezét. Minden idegen volt; a csöndes folyosók, közös hálótermek, az étkezések s az egésznek virág és tömjénillata, a szentek szobrai, amelyekkel léten-nyomon összetalálkoztunk, a nesztelenül lépkedő feketeruhás nők, a különös szabályok, a francia nyelv, az áhítatos hangulat, minden, minden!

Félelmetesek voltak társaink, is, legtöbbjük rutinos kis zárdalakó, aki nem az első nyarat töltötte a törökbálinti intézetben. Ők fürgén térdet hajtottak a folyosó sarkában felállított, virágtartókkal övezett Mária-szobor előtt, fáradhatatlanul, jövés-menésük közben, keresztet

vetettek okkal és ok nélkül, mosakodásnál magától értetődő szeméremmel elfedték meztelen hátukat a t9rölközővel s buzgón karattyoltak franciául. Ez utóbbi hallatlanul imponált nekünk s mivel amúgyis tilos volt a m agyar nyelv használata, az első napon már utánoztuk őket.

Az apácákat „ma mére”-nek , anyámnak szólítottuk, az öreg, kedves plébánost „mon pére”-nek, atyámnak s ez szép volt, oly annyira, hogy amint feltűnt közelünkben egy feketeruhás alak, száguldtunk feléje, hogy megszólíthassuk. Az első napon a fehér szakállas öreg pap is átment a kerten – ő soha nem tartózkodott a növendékek között, magányosan élt kis házában s csupán a kápolnában láttuk -, a lányok mindegyike kézcsókra járult elébe s kissé éneklő hangon üdvözölte őt. A plébános észrevett minket, jövevényeket, valamit kérdezett s megsimogatta Böske haját. Nővéremet a gyengés mozdulat annyira fellelkesítette, hogy előállt egy nap alatt szerzett, teljes francia szókincsével:

- Bon jour, ma pére!

Az ily módon nőneműnek deklarált pap belemosolygott hófehér szakállába, a kislányok viháncoltak, súgtak és búgtak s nővérem szeme haragos villámokat lövellt. Az öreg pap ment tovább s ismét érthetetlen szövegű kórus búcsúztatta. Eredetiben ez így hangzott: „Loué soit Jésus Christ” – dicsértessék a Jézus Krisztus -, s a válasz: „Ainsi soit il” -, ámen. Nővérem, első kudarca után jól odafigyelt minden szóra s vele együtt én is, másnap már együtt hadartuk a többivel: „Lueszvánzsézükri!” Az apácák s a pap válaszát így értelmeztük: „Ensziszvátil”.

Mon pérem inden reggel misét mondott a kápolnában s ezen megjelent valamennyi apáca és növendék. Velünk közölték, hogy reformátusok lévén, nem feltétlenül kell részt vennünk a katolikus szertartáson. Ennek ellenére ott voltunk már az első hajnali misén. Űzött a kíváncsiság s a vágy, hogy ne legyünk kirekesztett tagjai e közösségnek.

A kislányok együtt mormolták a francia misét az apácákkal. Pontosan tudták, melyik mondatnál kell belekapcsolódni, mikor kell felállni, térdet hajtani, keresztet vetni. Bámulatos volt ez, képtelenségnek tűnt, hogy valaha is megtanuljuk, Nem vettük le szemünket a három K.-kislányról. Ők ugyanis az egész misét végigtérdelték s Ágnes, aki még iskolába sem járt, hallatlan biztonsággal darálta az imákat, s görgette dallamosan a francia r-betűket. Egészen apró lányka volt ez az Ágnes, de a kápolnában tanúsított magatartásával tisztelete ébresztett bennem, mit nem adtam volna, ha mindazt tudom, amit ő!

Hanem ez időben telt, viszonylag rövid időbe. Az első vasárnapi misén, amely később kezdődött s tovább tartott a hétköznapinál, a töméntelen virágtól illatozó kápolnában már otthonosan viselkedtünk s fújtuk együtt a többivel, monoton hangon s mégis áhítattal: „Notre pére, qui es aux cieux…”. Oly szép volt minden, az apácák latin és francia éneke, a mi keményített fehér ruhánk, simára kefélt, szoros fonatba kényszerített hajunk, a tömjén titokzatosan lebegő füstje s a hangulat, ami eláradt bennünk és fogva tartott az egész négy esztendő alatt, amint beléptünk a zárda hűvös kapualjába.

Pontos időbeosztással éltünk. Rendszeresen francia oktatásban is részesültünk, de csekélyke tudásunkat nem az órákon szereztük, hanem játék közben, társainktól s mikor anya először látogatott ki Törökbálintra, álmélkodott és örvendezett.

Tehát életünknek pontos órarendje volt, de az idő nagy része játékkal telt. Mise után következett a reggeli, majd francia óra, azután egészen ebédig a kertben játszottunk, felváltva négyes csoportokban teniszeztünk, Olykor egész napos kirándulást tettünk a Kamaraerdőbe, mindenki csinos zacskóban megkapta egész napi élelmét. A zárdában francia koszt volt, ismeretlen és igen finom ételek, más volt a kenyér, a köret, a sütemény.

Ebéd után párosával végigsétáltunk a falun – a fejünkön szalmakalap s a kezünkön kesztyű, ez igen szigorú szabály volt! – s fel a domboldalra. Milyen titokzatos vadonnak tűnt nekem a törökbálinti erdő, milyen felejthetetlenek az ott töltött órák! Szamócát szedtünk és szedret meg málnát, a nyár vége felé félig érett mogyorót. A paradicsomhoz volt hasonlatos a törökbálinti hegyoldal rejtekhelyeivel, sok tarka virágával és fű között, bokrokon és fákon dúsan kínálkozó csemegéjével.

Otthonismét játék és vacsora után folytattuk. Lassan esteledett, sötét árnyékát vetítette ránk a kálváriadomb, mi körbe keringtünk és énekeltük: „Sur le pont, d'Avignon…". Pontosan nyolc órakor megszólalt a kápolna kis harangja, ekkor a mondat közepén abbahagytuk a dalt a kezünket összetéve imádkoztunk az „Angelus"-t. Mire befejeztük, sötét este volt s mi vonultunk az emeleti hálótermekbe.

Csönd volt a zárdában, a falusi utcán, az egész környező világ békésen pihenni látszott, amint mi befejeztük a napot. Vasárnapi éjszakákon hallottuk a falusiak énekét és harmonikaszót, ez volt minden nesz s olykor távoli kutyaugatás. Három, eseményekben bővelkedő éjszakára mégis emlékszem.

Egyszer az történt, hogy denevér repült a hálóterembe és óriási riadalmat okozott nesztelen szárnyalásával. Kiugráltunk az ágyból s a mécses fényénél üldöztük lepedőkkel a riadtan cikázó „madarat". Kis fülkéjéből nagy sebbel-lobbal előkerült az egészen fiatal felügyelő apáca is és rémült „ah!" és „oh!" kiáltásokkal, céltalanul szaladgált az ágyak között, sok minden fehérség lebegett alakja körül. A nagy csatazajra egymás után jöttek az apácák s végül megjelent mére supérieure is, kifogástalan fekete öltözékben, fekete fátyollal s mindenekelőtt visszaparancsolta fülkéjébe hiányosan öltözött felügyelőnőnket. Felbolydult az egész ház, kísérteties árnyékok üldözték az elérhetetlen magasságban szabályosan köröző denevért, sikongás, visítás és nevetés hangzott, mindez a mécses pislákoló fényében. Azután

a denevér egyszerre elunta a nagy hűhót s kiszállt az éjszakába.

A második esemény kis fekete bogarak inváziója volt. Ellepték a falakat, a mennyezetet s onnan koppanva hulltak a takarónkra, arcunkra és hajunkra. Egész éjszaka hisztérikus gyereksírás töltötte be a hálótermet, senki nem kart ágyában maradni s a sűrű egymásutánban ismétlődő koppanásokat olykor már velőkig hatoló sikoltás követte. A rovarok, akárcsak a denevér, másnapra maguktól odébbálltak. Nem lehet tudni, honnan jöttek és hová tűntek, de rossz emlékük él ma is.

A harmadik alkalommal nem kisebb tünemény riasztott fel minket, mint egy földrengés. Az ágyak megbillentek, poharak zuhantak a kőkockára, felborult a mécses a egy Mária-kép levált a falról. Rémületünk határtalan volt. Mére supérieure vezetésével a kápolnába vonultunk, fogvacogva mormoltuk a Miatyánkokat s az Üdvözlégyeket, majd teát kaptunk, apró süteményt s együtt maradtunk felnőttek, gyerekek, míg megnyugodtunk valamelyest.

Ez volt az egyetlen alkalom, amikor kissé meghitt, családias kapcsolatunk volt az apácákkal. E francia arisztokrata nők túlnyomó többsége, elsősorban mére supérieur s a ritkán mutatkozó, vénségesen vén hercegnő, akit mére seigneurnek hívtak, derűs és egyenletes kedély volt. Úgy tudtak kormányozni bennünket, hogy a fegyelmet nem éreztük kényszernek s szabadságunkat különösebben megnyírbáltnak, a közönyt pedig, amit tulajdonképpen tanúsítottak valamennyiünk iránt, észre sem vettük. A mi előkelő származású francia nevelőink szemében mindannyian egy alacsonyabb társadalmi réteghez tartoztunk, de nem voltak kicsinyesek velünk. Egyenlő elbánásban részesültünk mi ketten, a féltandíjat fizető, református vallású, zárdai fegyelemhez nem szokott Lipót körúti lázadók, meg a budapesti orvosprofesszor ruhával, zsebpénzzel gazdagon ellátott leánykája és Gizi, a nehézkes kis falusi tuskólány, aki egy szál kartonruhában érkezett. Nyaralók voltunk s az apá-

cáktól mindazt megkaptuk, amire igényünk lehetett, jó ellátást, tanulást, szórakozást s személytelen, szívélyes, jóindulatú bánásmódot is.

Teljesen másképp festett a dolog a már említett három K.-lány esetében.

Tulajdonképpen négy testvér élt ott egy fedél alatt, a negyedik azonban a szép, és húgaiétól annyira elütő Mére Therése de l'enfant Jesus nevet viselte. Egyik fiatal magyar apácája volt ő a rendnek, de testvéreivel is csak franciául beszélt. Talán árvák voltak, nem tudom ma már, s azt hiszem akkor sem tudtunk valami sokat családi körülményeikről. Vakációra sem távoztak a zárdából, nem is látogatta őket senki. Tudtuk, hogy amint elérik a megfelelő kort, belépnek a rendbe. A testvérek közül a legidősebb, Anna, már akkor is valóságos kis apáca volt, lesütött szemű, zárkózott és kiismerhetetlen; tartottunk tőle és apró titkainkat nem közöltük vele. Ők nálunk jóval beavatottabbak voltak a zárda ügyeibe és egészen más bánásmódban részesültek. Soha semmiféle szabálytalanságot nem követtek el s noha kislányok voltak, hallatlanul fegyelmezettek. Időnként órákra eltűntek, nem tudtuk, hol jártak s miért. Az apácákkal részt vettek a kápolna feldíszítésében, olykor énekeltek a kórusban. Az ő francia kiejtésükre minden apáca gondosan ügyelt, s ha minket nagyon is elragadott a jókedv, őket nővérük azonnal maga mellé parancsolta. A ruhájukon nem volt semmiféle dísz, a hajukban szalag, nem volt egy önfeledt szavuk vagy mozdulatuk, mert örökösen magukon érezték az apácák figyelő tekintetét. Ahogy e három gyermeket előkészítették a kolostori életre, abban volt valami szomorú és félelmetes. Különben csinos kislányok voltak, ügyesek a játékban – s a táncban. Egyszer ugyanis egy fiatal apáca ügyelt fel ránk a kertben, este volt, sötétedett. Mi vadul kergetőztünk, jókedvünk magával ragadta a kis nővért is, szaladgált velünk, lebegő fátylával s úgy létszik ez öntött bátorságot a két kisebbik K.-lányba, mert egyszerre csak járni kezdték a „gopak"-ot, boszorkányos

fürgeséggel. Mennyire irigyeltem őket, ez egyetlen alkalommal!

Mondom, gyengédségben nem volt részünk, de sérelem sem ért soha, sem mellőzés vagy igazságtalanság, ami fájdalmas és felejthetetlen. A barátságos közöny, amellyel valamennyiünket, „nyaralókat” egyformán kezeltek, annyira nem volt bántó, hogy mi rajongva szerettük egyik-másik apácát. Mozgásukban, fekete öltözékükben s ünnepnapokon viselt, a feketére tűzött, keményített fehér tüllfátylukban, a mosolyukban s francia beszédükben, templomi éneklésükben annyi nőies báj és jóízlés volt, hogy hatásuk nem enyészett el a szeptemberrel, pesti iskolaévünk kezdetén. Amint tavaszodott, készülődtünk a zárdába, terveket szőttünk és találgattuk, kik lesznek ott a régiek közül. Anyánk is nagy buzgalommal, éjszakákon át varrta a „kelengyénket”, kartonruhákat s a fehér ünneplő ruhát, fehérneműt és csipkés kötényt.

A háború kitörése ott ért minket. Ez volt utolsó törökbálinti nyarunk. Nem tudom, hogyan fest most a falu s milyen hivatást tölt be a kétemeletes épület, amelynek egykor lakója voltam. De olykor elfog a vágyódás, hogy kora ifjúságom emlékezetes színhelyére zarándokoljak. A terv kivitele nem ütköznék túl sok nehézségbe, mégsem hajtom végre, mint oly sok mást, egyebet sem – igyekszem elhitetni magammal, hogy mindenre futja még az időmből, f felmérhetetlenül sok idő áll még rendelkezésemre.

*

De bármilyen szép és meleg emlékeim fűződnek a törökbálinti zárdához, a továbbiak nélkül nem tartanám fontosnak felelevenítésüket. A mi „előkelő” iskolánk nem a zárda volt, hanem az Andrássy úti Állami Felsőbb Leányiskola és Leánygimnázium s tulajdonképpeni mondanivalóm erre az intézetre vonatkozik. Nézze el nekem az olvasó, hogy ezúttal nem igyekszem eltitkolni

a szándékot, amiért írásba kezdtem s ez bizony kissé oktató célzatú. Annak a mai ifjúságnak szól, amely nem tudja, mi a tandíjfizetés s főként a tandíjhátralék s azt sem sejti, mennyire megalázó sok fizető növendék között tandíjmentesnek lenni. S az ösztöndíjat, diákszállást, nyári táborozást, esetleges külföldi utazást, a későbbi elhelyezkedést olyan magától értetődőnek tartja, hogy kevesli is, többet és még többet követel! Nem tudja talán azt sem, mit jelent megalázottnak lenni kivételezettek, szegénynek gazdagok között – e lelki gyötrelem hatása egy életre szól.

Miért írattak az Andrássy úti előkelő iskolába? Több oka volt ennek. Akkor már az intézet növendékei voltak jólnevelt unokanővéreink és úgyszólván minden ismerős kislány, ide írattak be Heltai Jenő lányait s magától értetődőnek tűnt, hogy nekünk is ott a helyünk. Iskoláztatásunk ügyét apánk halála óta nővérem befolyásos keresztapja intézte: egy telefonbeszélgetéssel oldotta meg felvételünk és tandíjmentességünk kérdését.

Azután kiderült, a kezdet legkezdetén, hogy anyagi szempontból milyen terheket jelent az új iskola. Mindenekelőtt sötétkék és fehér matrózruhát kellett csináltatni. Lüszter kötényt és fehér kötényt. Tornaruhát és tornacipőt kellett beszerezni s Bérczy belvárosi kézimunka kereskedésében megvásárolni az egész esztendőre szóló kézimunkaanyagot, pontosan emlékszem, 32 koronás árban, csinos dobozba csomagolva némi kongrét, vásznat, varró- és kötőtűket, pamutokat. Mellesleg említem meg a könyveket, füzeteket, író- és rajzeszközöket, szótárakat, tolltartót és iskolatáskát, hiszen ezek kötelező és szükséges dolgok manapság is, a különbség csupán az volt, hogy az Andrássy úti iskolában mindebből fölös számmal kellett vásárolni, a legdrágábbat, legfinomabbat, elírás szerint a legdrágább belvárosi üzletekben.

S itt, ezen a ponton kezdődött már kálváriajárásunk, tartott négy hosszú éven át s hatásában a mai napig. Anya súlyos gondok és lemondások árán megcsináltatta

a két sötétkék matrózruhát; úgy gondolta, hogy a fehérre majd a egy későbbi időpontban kerül sor. Ámde első nap, a megnyitó ünnepségen többszáz főnyi hófehérbe öltözött növendék között csupán mi jelentünk meg sötétkékben.

Az iskola nagy, négyszögletes udvarán zajlott le az ünnepség, a tanári kar és a szülők jelenlétében s külsőségeiben igen hasonlított egy vígszínházi Molnár-bemutatóhoz vagy lipótvárosi „zsúr”-hoz. A szülők között az akkori irodalmi zenei és politikai élet hírességei, néhány arisztokrata, a háttérben Frauleinok, mademoiselle-ek és miss-ek diszkrétebb, de nem kevésbé öntudatos, nemzetközi csoportja, az Andrássy úti kapu előtt várakozó fogatok, libériás inassal.

Osztályok szerint felsorakoztunk, én egészen elől álltam, az elsősök között. Előlépett a tornatanárnőnk, valami fából készült eszközzel ütemesen csattintgatva vezénylésbe kezdett s két csattogtatás közben a szeme megakadt rajtam. Intett s én közeledtem.

- Miért ne öltöztél fehérbe? – kérdezte.

- Nincs fehér ruhám – feleltem én együgyűen és zavarodottan; kínzó érzés volt ott állni magányosan, oly sok közönyös szempár kereszttüzében.

- Miért nincs? – faggatott tovább könyörtelenül.

- Hát… anya azt gondolta… - Akkor már dadogtam s mert elképzelni sem tudtam, hogy a valóságnál egyebet is mondhatok, valamiféle kibúvót kereshetek, kiböktem: - A fehér ruha ritkábban kell, majd ha lesz anyának pénze…

- Hogy hívnak?

Megmondtam a nevemet és hozzátettem:

- A papám író volt.

- Sohasem hallottam a nevét – mondta a tanárnő. – Állj ki a sorból.

Csattintott egyet és én elkullogtam az osztálytársaim, a papák, mamák és nevelők sorai előtt. Ekkor kis mozgás támadt egyik hátsóbb csoportban s indult kifelé a nővérem is, felvetett fejjel és szikrázó szemmel. Máris

ott volt mellettem s átkarolt védelmezőn, mint mindig, ha bántalom ért. Az ünnepség alatt oldalt húzódva álltunk mi ketten, ma sem tudom, miért nem mentünk haza? Ennyire megfélemlítettek volna már elő alkalommal? Nem hiszem, nem voltunk mi gyávák; várakoztunk, mert együtt akartunk távozni barátnőinkkel, hiszem is érkeztünk. De a megnyitó ünnepség végén körülvették őket és híres papájukat, nagy csevegés közben vonultak kifelé s mi végül is kettesben mentünk haza Lipót körútra.

… A 32 koronás kézimunkadobozt anya nem tudta megvenni s minden kézimunkaórán súlyos dorgálásban részesültünk. Jelentették az esetet az osztályfőnöknőnek, ő erélyes figyelmeztetést küldött anyánknak s a végén fel kellett menteni bennünket e tantárgyból, orvosi bizonyítvánnyal, mert a 64 korona kifizetése hosszúidőre felborította volna a költségvetésünket. Mindenki tudta, miért vagyunk felmentve kézimunkából s az erre vonatkozó gunyoros megjegyzéseket le kellett nyelnünk tanárnőinktől és társnőinktől egyaránt.

--- Az iskolatáskánk egyszerű volt, a célnak megfelelő, osztálytársaim azonban látványosság számba menő, különleges táskákkal rendelkeztek. Volt közöttük lakk valódi bársarkokkal s olyan, amely egészében drága bőrből készült, volt vászon fémveretekkel s ki tudná elmondani, hányféle kül- és belföldi, tetszetős darab? A tolltartónk fából készült és rekeszeiben elfért mindaz, amire szükségünk volt – de micsoda Pazar tolltartója volt a többi lánynak! Egyiknek Bécsből hozta a papája, a másiknak Londonból. Más volt a radírjuk és a ceruzájuk, más a cipőjük s a hajviseletük, más a magatartásuk d s beszédtémájuk. Ezek a 10-12 éves kislányok külföldi nyaralásokon szerzett élményeiket tárgyalták, mindegyik beszélt egy vagy több idegen nyelven. Nagyszabású gyerekzsúrokat rendeztek. Osztálytársnőim közül a kevésbé jómódúak igyekeztek titkolni otthoni viszonyaikat és mindenben lépést tartani a valóban gazdagokkal. Anyagi vonatkozásban elképzelhetetlenül nagy volt a

különbség mondjuk egy vállalati igazgató s egy iparmágnás között. A lányok mindegyike pontosan tudta, hol van az őt megillető hely az osztály társadalmában. Volt egy vezető réteg, amely mint a mágnes vonzotta a törtetőket és karrieristákat; egy-egy zsúrra szóló meghívásért hetekig folyt az agitáció, a törleszkedők semmitől vissza nem rettenő küzdelembe, a protekció hajhászása s a kedvező vagy visszautasító hírek szimatolása.

Hol volt az én helyem ebben a társadalomban? Nem az elsők és nem az utolsók között, hanem valahol mindeneken túl, magányosan. Nem tatoztam a nagykereskedők vagy magasabb beosztású hivatalnokok lányai közé s még kevésbé volt helyem a pénzarisztokrácia körében. Mit is kezdtek volna velem és én velük? Miféle zsúrokat rendezhettem volna én a Pozsonyi úti félig műhelylakásban? Mindenki előnyösebb helyzetben volt nálam, a jó nevű, de meglehetősen zilált anyagi körülmények között élő karmester két lánya is, hiszen az apjuk neve szereplést, publicitást jelentett. Az én gyerekkori barátnőim, akikhez szenvedélyesen ragaszkodtam, nem jártak velem egy osztályba, csupán szünetekben és jövet-menet találkoztunk. Féktelen barátkozási vágy élt bennem, de oly vad voltam, oly riadt új környezetemben, hogy különösen eleinte a jó szándékú közeledést is elutasítottam. Az évek folyamán mégis szert tettem barátnőkre, e kapcsolatok azonban nem voltak mélyek és tartósak, egyetlen osztálytársamról sem tudom, hol él, merre jár, mi lett belőle.

Nincs semmi, amit szemükre vethetnék ezeknek a kislányoknak – viselkedésükben, gondolkozásukban, cselekedeteikben kicsinyített másai voltak szüleiknek, társadalmi életük úgy zajlott a gyerekszobában, ahogy az otthoni szalonban. Két ilyen „zsúr+-on vettem részt, de mind a két alkalommal megbotránkoztattam a szülőket: M.Böske barátnőmnél kézzel ettem a mignont s H.-knál krém berakott szoknyában és fehér selyemblúzban jelentem meg, s nem egybeszabott ruhában.

Különös idegen voltam közöttük, nem is ellenszenves, hiszen olykor jókedvem volt és szórakoztattam őket, éppen csak a szüleiktől készen kapott ranglistán nem szerepeltem. Az apám író volt, de meghalt ekkor és ekkor, tehát neve nem jelenik meg az újságokban s darabjait nem mutatják be a színházak. Az anya foglalkozása: tanítónő s erre nem csupán a kislányok, de a tanárnők is fanyalogva húzták el a szájukat. Tanítónő, méghozzá a Mester utcai ipariskolában! Az Andrássy úti Állami Felsőbb Leányiskola és Leánygimnázium tanári kara nem viseltetett kollégiális érzelmekkel anyám iránt, a legkevésbé sem, ellenkezőleg!

Mondom, nem osztálytársnőim keserítették meg ezt az emlékezetes négy esztendőt, hanem a népes tantestület, szellemi vezetője az intézetnek.

Nem volt férfitanárunk, csupán nők, méghozzá igen szép számmal vénkisasszonyok, az életükkel elégedetlen, az ifjúságtól egyre távolodó s a viruló kamaszlányokra féltékeny aggszüzek. Főként ők voltak alázatos hódolói címeknek, rangnak és vagyonnak, helyzeti fölényüket és zsarnoki hajlamaikat csakis a kevéssé befolyásos szülők gyermekeivel éreztették. A növendékek között a már említett, amúgyis túltengő rangkórság istápolói a tanárnők voltak, bátran állíthatom, hogy egyetlen kivétel nélkül. Mégsem akarok általánosítani? elmondom néhány emlékemet, ahogyan ma is élnek bennem, s míg írok, elfog a tehetetlenség régi érzése, a düh, a bánat, a soha meg nem torolható sérelmek keserűsége.

*

Az iskolai ünnepségeken szereplők kiválasztásánál kizárólagosan a szülők társadalmi helyzete döntött. Egyszer kivezényelték az osztályomat egy Tűzoltó utcai elemibe, ahol önkéntes adományainkból karácsonyfát állítottunk az ott tanuló szegény munkásgyerekeknek. Nem tudom, mennyi volt az én „önkéntes adomá-

nyom", mindenképpen egészen jelentéktelen összeg lehetett, hiszen nap nap után gyűjtöttek erre, meg arra, minduntalan be kellett fizetni koronákat és anya gyakran már sírva, fillérenként szedegette össze ezeket a pénzeket. Tény az, hogy adományom olyannyira méltatlan volt az iskola tradícióihoz és jóhíréhez, hogy mikor indulás előtt osztályfőnököm csoportokba osztotta a lányokat, tennivaló szerint, egyedül én nem kaptam semmiféle szerepet. Egyesek papírláncot készítettek, mások diót aranyoztak, voltak, akik aranyszálakat kötöztek a cukrokra és csokoládékra, s olyanok, akik az így adjusztált díszeket a mennyezetig érő fára aggatták, egyes egyedül én voltam fölösleges.

Emlékszem a Tűzoltó utcai nagy, sivár tornateremre, ahol a fát felállították. Társnőim nagy zsivajgással, vidáman helyezkedtek beosztásuk szerint s az én szívem fájt, a megszakadásig. M. néni talán tévedett, véletlen folytán maradtam ki, így ámítgattam magam.

Odamentem hozzá s megkérdeztem, hogy én mit csináljak?

- Nézd – mondtam ő kurtán.

- Szeretnék segíteni…

- Nem kell, elegen vagyunk. Majd énekelsz a többivel.

Tehát néztem. Elkészült a fa és bevonultak a „szegény gyerekek". A Tűzoltó utcai kicsinyek lopva a szép, sötétkék matrózruhákat s csinos cipőket mustrálgatták ellenségesen, mi meg énekeltünk nekik, több szólamban, hogy: „Mennyből az angyal, lejött hozzátok…"

Sok baj volt a külsőnkkel is. Én rendetlen voltam, olykor lyukas harisnyában, szakadt cipőzsinórral jelentem meg az iskolában, nővéremnek jóval több volt a rovásán. Lehetetlen volt őt észre nem venni, oly feltűnő szép jelenség volt. Ez a szépség ingerelte a tanárnőket, körülményeinket tekintve túlzottnak, felháborítónak tartották, valamint nővérem makacs és hűvös viselkedését, örökké felvetett fejét, tartását. Ha otthon koszorúba fésülték a haját, anyánk aznap üzenetet kapott, hogy változtassa meg Böske hajviseletét, a jelenlegi na-

gyon feltűnő. A két leeresztett hajfonatot másnap másik tanárnő kifogásolta, s a kibontott, szalaggal átkötött hosszú fekete haj egyenesen forradalmasította az egész tantestületet. Nővéremnek örökösen szemére vetették a külsejét. – Ne képzeld, hogy neked azért minden szabad! – Ne gondold, hogy a csinos arc pótolja a lelki szépséget! – Vele szemben a tanulást, a magaviseletet illetőleg különös követelményekkel léptek fel s szép lassan, rendszeresen kiöltek belőle minden ambíciót. Az Andrássy úti iskolában a közepesnél rosszabb tanuló volt, míg később a kereskedelmiben, ahol nem érte gáncs és mellőzés, az osztály legjobbjai közé tartozott.

Két emlékem van, ezeket elmondom, mint jellemző eseteket.

Az énektanárnőnk szép, élénk, molett asszony volt, sok rajongója akadt a lányok között, s mert nekem lelki szükséglet volt valakire ráruházni túltengő érzelmeimet, az én választottam is Elza néni volt. Ha végigment a folyosón, egész kis udvartartás kísérte s ő szemmel láthatólag élvezte a hódolatot. Mint egy valódi uralkodónőnek, voltak kegyencei, ezeket szeszélyesen váltogatta: az egyiket száműzte, a másikat felkarolta. A kiválasztottak közé tartoztam egy időben én is. Mellette lépkedhettem a folyosón s ő vállamra tette a kezét. Jót nevetett egy-egy mondásomon s ez engem módfelett lelkesített, ösztönzött további sikerekre. Az énekórákon vidám voltam és felszabadult, szeretetre méltó mulattató.

Úgyszólván az egész iskola versengett –Elza néni kegyes jóindulatáért, voltak azonban tartózkodók is és Elza néni ezeket talán még jobban számon tartotta, mint a behódolókat. Valódi primadonna volt, aki az őt tombolva ünneplő nézők között annak az egyetlen embernek játszik, aki nem tapsol.

Az enyémmel párhuzamos osztályba járt egy igen szép, szőke kislány – nevezzük őt Bébynek -, az apja nevét ismerte egész Magyarország és fél Európa. Ez a Béby erőszakos fellépésű, nyers és bántó modorú, roppant

határozott, erélyes kis hölgy volt, a maga területén szintén vezéregyéniség. A barátnőit kénye-kedve szerint válogatta, véleménye megfellebbezhetetlen volt, kimondott szava parancs. Én félelmetes jelenségnek éreztem. Négy, együtt töltött esztendő alatt egyetlen szót sem váltottunk, de számon tartottuk egymást s volt közöttünk valami néma, ádáz ellenségeskedés. Helyzetéből adódó fölénye óriási volt velem szemben, de valamiért mégis egyenértékű ellenfelének érzett, nehéz ma már elemezni, hogy miért. Mindvégig tudtam, ha egyszer válságos h4lyzet adódik, én maradok alul.

Béby nem tartozott Elza néni rajongói közé, alárendelt szerepet nem vállalt, még egy felnőtt tanárnő mellett sem. Dölyfös tartózkodással figyelte a tülekedést énekmesternőnk körül, bizonyos hangsúlyozott távolságból, s Elza nénit ez feltétlenül sértette.

Karénekórán, ha jól emlékszem, négy osztály volt együtt. Nagy és jól felszerelt terem volt ez, amint hogy nagy és minden korszerű eszközzel ellátott volt a tornaterem is, pihenő és öltöző helyiséggel, a folyosók végig üvegezettek, szélesek és világosak, az osztályok előtt feketeruhás és fehérkötényes szobalányok teljesítettek szolgálatot. Nem kétséges, hogy tanárnőnk értette és szerette a mesterségét. Év elején hangpróbát tartott minden növendékével; valamennyi vonatkozásban megvizsgálta zenei képességünket, még a karmesteri pálcát is kezünkbe adta s ez mindennél felemelőbb érzés volt – vezényelni az emelvényről vagy száz lány énekét. Az alapos osztályozás és rostálás után a különböző szólamok elhelyezkedtek a teremben, én, mint második szoprán, a pódiumon sorakozók közé kerültem.

Karénekben többnyire valamely ünnepségre készültünk, március 15-ére vagy évzáró vizsgára s egy-egy számot hónapokon át tanultunk, míg ment, mint a karikacsapás, hogy: „Már aa vár fookán…” Vagy a Bolygó hollandi fonódala s a a Barcarola, Offenbach „Hoffmann meséi” című operájából, a szöveg ily módon átalakítva: „Bűvös szárnyán halk pihegve száll a csöndes este…”

Az éneklés mindenkire kötelező volt, Elza néni nem tűrte a „lazsálást”, a kényelmeskedőkre könyörtelenül lecsapott. Énekeltem én is, tele tüdőből és lelkesen, mint Elza néni egyik kiválasztott kedveltje. Egy alakalommal – fullasztó meleg volt a teremben s a szokottnál is többen szorongtunk az emelvényen – egy osztálytársnőm a falhoz támaszkodott, majd megingott, a földre csúszott s ott maradt lehunyt szemmel. Én a közelében álltam, láttam mozdulatlan alakját s nem tudtam, mi a teendő, a kórus harsányan zúgott körülöttem; énekelni nem tudtam s csak vártam tehetetlenül.

A legáradóbb énekszó közben a szőke kislány a két ujját nyújtotta, oly követelően, hogy tanárnőnk azonnal leintette az éneket.

- Elza néni kérem, a Thury nem énekel.

Elza néni nyájas és örvendező mosollyal jutalmazta a bejelentést s bólintott is hozzá, mintegy üdvözölve a végre valahára közeledő szándékot tanúsító Bébyt, majd teljes szigorával felém fordult:

- Miért nem énekelsz?

- Nem tudok. X.Y. elájult – és mutattam az eszméletlen kislányra.

- Nem a te dolgod – mondta ridegen a tanárnő.

Valakit kiküldött két szobalányért, osztálytársnőmet az orvosi szobába szállították, engem pedig Elza néni azzal büntetett, hogy kitiltott a karénekből, azonnali hatállyal.

Óra végéig a folyosón ődöngtem, vérző szívemmel. Csöngetés után megjelent Elza néni, mellette az áruló szőke kislány, roppant élénk beszélgetésben, az én kicsire zsugorodott személyemet pillantásukra sem méltatták. Béby elfoglalta a helyemet, mint egyenrangú fél; olykor inkább az volt a látszat, hogy ő tűri kegyes fölénnyel a tanárnői hódolatot.

A másik eset még súlyosabban nehezedett rám, s ma elítélem akkori magatartásomat. Csakis azzal magyarázhatom, hogy a lázadás főben járó bűnnek számított, a kicsapás jóvátehetetlen szerencsétlenségnek, erkölcsi

halállal volt egyenértékű, a bukás elképzelhetetlen volt – a felsőbb leányiskolában elég gyönge tanuló voltam, de bukásra egyszer sem álltam, félévben sem.

A francia nyelvoktatás osztályonként két külön csoportban folyt. Voltak haladók és kezdők, és én, hátam mögött az első törökbálinti nyárral, a haladókhoz jelentkeztem. Emmi néni nevezetű tanárnőnkről tárgyilagosan, immár indulatmentesen megállapíthatom, hogy ő volt a tantestület legellenszenvesebb tagja. Vezetékneve dán eredetű volt, gyakran utalt előkelő származására. Külsőségeiben, beszédmodorában, lusta járásában, kényeskedő, és finnyás, mozdulatai és mosolya, beszippantott alsóajka csupa mesterkélt finomkodás.

Szerette a halkan zizzenő karkötőket, a nevezetes ősöktől származó patinás gyűrűket, a csipkés-bodros blúzokat s elárulta azt is, melyik belvárosi cégnél csináltatja a cipőjét.

Első órán ismerkedett az osztállyal. Beható tanulmány tárgyává tette származásunkat, anyagi és lakásviszonyainkat, az otthoni személyzet létszáma is érdekelte, s hogy van-e mellettünk francia nevelőnő. A legtöbb felelet kielégítette, méz édes mosollyal nyugtázta, majd rövid francia párbeszédekben futó benyomást szerzett nyelvtudásunkról.

Nekem z első kérdések után vesztett ügyem volt. Apám neve, foglalkozása? Ez és ez….

- Úgy! – mondja, s ahogy beszippantotta alsóajkát, kis szisszenő hangot hallatott. – A nagy szocialista! Sajnálom, hozzám nem jutottak el az írásai!

A gunyoros hang tetszett a lányoknak, nevetgéltek, összesúgtak. Arcomat elöntötte a vér. Apánk neve mindenkiben tiszteletet ébresztett, csak éppen itt, ebben az iskolában már másodszor! Mi áhítattal őriztük emlékét, életünknek az adott tartást, hogy Thury Zoltán gyermekei vagyunk. Halála után is gyámolítónk és vezetőnk volt, minden leírt sora maga a vitathatatlan igazság!

Soha nem voltam ügyes orvtámadások kivédésében. Fejembe száll a düh, s míg a megfelelő válaszon gondolkozom, a fürgébb ellenfél ismét támadásba lendül.

- Miből éltek? – folytatta kíméletlenül.

- Anyám tanítónő a Mester utcai ipariskolában.

- Vagy úgy.

Bólogatott, mint aki ért már mindent, akár ne is folytassuk. De a kérdés-felelet nyilván szórakoztatta, mert így szólt:

- Francia nevelőnőt is tart a mamád?

Hangjával éreztette a dolog képtelenségét – a Mester utcai ipariskola és francia nevelőnő! Társnőim is felfogták a szavaiban rejlő maró gúnyt, mert a nevetés felszabadultabb s gáttalanabb formában jelentkezett. Az én nem leplezett vadállati dühöm természetesen nem félemlítette meg Emmi nénit.

- Felelj! – parancsolta.

Kiabálva kezdtem, torz hangon:

- Nincs francia nevelőnőnk! Az én mamám három gyerekért dolgozik és…

- Halkabban! Fegyelmezd magad, nem vagy a Mester utcában.

Ennek a mondásnak is sikere volt. Néztem a nevetőket – hát ezek a barátnőim? Ennyire magányos vagyok közöttük? Leültem, mint aki a maga részéről befejezte a beszélgetést s leszámolt minden egyébbel, örök időkre.

- Állj fel!

Nem mozdultam. A tanárnő most már valami leplezetlen ellenszenvvel nézett rám s fenyegető hangon ismételte:

- Nem hallottad? Azonnal áll fel!

Engedelmeskedtem. Fulladozva nyeltem a sírást s az én szememből is sütött a gyűlölet. A tanárnő méltóságteljesen lassúsággal felém közeledett, majd megállapodva a padom előtt, nyájasan kérdezte:

- Palez vous francais, mademoiselle?

Oui, ma m ére, mondtam magamban magától értetődő könnyedséggel, igen, egy keveset, helyesbítettem

valami véghetetlen vágyakozással, un peu, ma mére, s láttam a lebegő fehér-fekete fátylakat, a szépséges nyári kertje, a teniszpályát s a kápolna kis harangja angelus.ra csilingelt.

- Szóval nem tudsz. Mit keresel a haladók között? Tanultál valaha is franciául?

Mögöttem valaki kibökkentette:

- Zárdában volt, Emmi néni kérem!

- Milyen zárdában?

- Törökbálinton.

A tanárnő hallatlan álmélkodást színlelt, a kezét is összetette.

- Lám! Most már értem. Ugyebár Törökbálint sváb község? Halljuk, mire tanítottak a svábok!

Viharos, kirobbanó nevetés. Emmi néni is kacagott s néhány sebesen görgetett francia mondattal fordult megértő közönségéhez, mintegy maguk között társalogva. Ekkor már sírtam s rekedte, az önkívület határán kiabáltam:

- Az apácák franciák… Mi a testvéremmel ott nyaraltunk! Nem is szabad magyarul beszélni és…

Nem ezt kellett volna mondanom. Ha van bennem kellő lélekjelenlét, nem vagyok olyan elgyötört, megfélemlített s nem rettegek a következményektől, így szólok:

- Hallja, Emmi néni! Magának sem ártana egy rövidke tartózkodás a törökbálinti zárdában. Elleshetné a kolostor lakóitól, hogyan kell hűvös, barátságos, tartózkodó magatartást tanúsítani olyan pórokkal szemben, akik nem rendelkeznek sem svéd, sem francia arisztokrata ősökkel. Ott a magához hasonló parvenükön egyszerűen keresztülnéznének, erre mérget vehet, kedves Emmi néni. De az is lehet, hogy meg sem értenék az ön pesti franciaságát s feleletül csupán udvariasan bólogatnának. Nem tudom, valahogy az az érzésem, hogy ott az ön humorát sem méltányolnák kellőképpen. Egy nyáron át szerzett tapasztalataim szerint a Notre Dame de Paris-rend tagjai olykor szigorúan büntetnek, de soha nem aláznak meg egy gyereket.

Semmi effélét nem mondtam. Sírtam, most már keservesen, hörögve, fuldokolva. A gyűlölt nőszemély állt előttem csipkebodraiban, szőkén és mosolygósan, francia kérdéseket intézett hozzám s nem unta meg hozzátenni: - Érdekelne minket, hogy mondják ezt Törökbálinton… - Te bizonyosan tudod, Törökbálinton hallottáke már Lafontaine nevét?

Nem feleltem. A helyemre ültem s karomra hajtottam a fejemet, tépázott a zokogás. Nevetés nem hangzott már, osztálytársnőim legtöbbjét végül is kínosan érintette a jelent. Zsebkendőm nem volt, amint azt rémületemre észleltem. Öklömmel törülgettem a szemem, az orrom, kínlódtam kegyetlenül. A közelemben ülők között egy sem akadt, aki mert volna segíteni rajtam. Óra végén egyedül maradtam. Ekkor visszalopakodott V. Margit, úgynevezett legjobb barátnőm, hozott egy zsebkendőt, de máris elszaladt.

A következő francia órán a kezdők között voltam s megváltam Emmi nénitől.

*

E néhány kiragadott esemény korántsem meríti ki a négy év történetét, de mutatóba talán ennyi is elég. Minden eddigi írásomból kiderül, hogy mi rossz és fegyelmezetlen gyerekek voltunk, de mert nem voltak alantas ösztöneink s a nemtelen cselekedetektől idegenkedtünk, végeredményben könnyen kezelhetők voltunk. Az Andrássy úti iskola pozitív hatásának azt érzem, hogy nem neveltek belőlünk gonosztevőket. S amit mégis sikerült elérniük gondos, rendszeres munkával: hogy letörték az ambíciónkat, meggyűlöltették velünk az iskolát – időleges hatású volt, kedvezőbb körülmények között semmivé lett.

Nem tudom, az a bizonyos, nem szívesen hangoztatott oktató célzat kiviláglik-e írásomból. A mondanivaló mindössze annyi: a mai pedagógiai rendszer esetleges hibáit és hiányosságait, ha mérlegre tesszük s a másik serpenyőbe egyetlen ilyen Emmi nénit ültetünk, ez utóbbi lélekmérgező tevékenységének feltétlenül nagyobb súlya lesz. Mert ha az Andrássy úti Felsőbb Leányiskola és Leánygimnázium akkori tantestületétből meg kellene neveznem a legkevésbé alkalmasat gyermekek szellemi vezetésére, a dús választékból is minden bizonnyal a dán vezetéknévvel rendelkező Emmi néninek nyújtanám a pálmát.

LAJOS

Az első világháború kitörésének híre minket a törökbálinti Notre Dames de Paris zárdában ért és mondhatom, derült égből villámcsapásként. Újságot mi nem olvastunk, s ha efféle erkölcstelenségre vetemedtünk volna, valószínűleg azonnal eltávolítanak az intézetből – de ugyan hol vettünk volna újságot? Hírek nem érkeztek hozzánk a külvilágból és amennyiben politikai természetűek voltak, nem is érdekeltek minket.

Az apácák közölték velünk, hogy Szerbiában meggyilkolták Ferenc Ferdinánd trónörököst és feleségét, majd párosával felsorakozva a kápolnába vonultunk s imádkoztunk a trónörökös-pár lelki üdvéért. Ezzel befejezettnek véltük a dolgot, szaladtunk vissza a kertbe, játszani. Nem akadt közöttünk egy sem, akinek megfordult a fejében, hogy valamiféle következménnyel járhat az osztrák-magyar monarchia trónörökösének meggyilkolása.

Így azután teljesen felkészületlenül ért mére supérieure bejelentése, hogy kitört a háború.

Mi Böske nővéremmel a magunk fegyelmezetlen módján fogadtuk a hírt. Egymást átölelve fel és alá rohangáltunk a folyosón és üvöltöttünk:

- Elviszik a bátyánkat! Elviszik a bátyánkat!

Élénk képzeletünk elénk varázsolta Lajost, amint rohan előre a zászlóval, egyenesen az ellenség közé s a háromszínű lobogó védelmében leheli ki lelkét. A zárda apraja-nagyja ismét a kápolnába vonult s rövid étkezési szünetekkel megszakítva ott tartózkodtunk késő estig. Sírtunk és hőn imádkoztunk a magyar fegyverek győzelméért – de vajon miért imádkoztak a francia apácák? Akkor nemigen töprengtem e kérdés fölött, hiszen azt sem tudtuk, ki az ellenség, ki a jó barát, nem tudtunk

semmit. Minket nővéremmel a küszöbön álló háborúból csupán Lajos érdekelt s egyre hajtogattuk, sírva, kétségbeesetten:

- Elviszik a bátyánkat…

Másnap, szokatlan időben, meglátogatott anya, sétálni vitt minket s míg bolyongtunk az erdőben, nyugtatgatott: Lajos korosztálya még nem vonul be s mire sor kerülne rá, vége a háborúnak. Ezt addig ismételte, míg ő is sírva fakadt, ideges, fel-felszakadó zokogással. Azután sokáig beszélgetett, mére supérieure-el; minket kiküldtek a társalgóból, de ahogy izgatottan topogtunk a folyosón, egyre hallottuk anya kitörő sírását.

Nyár volt, ragyogó napsütés és vakáció: teltek a napok, látszólag minden a régiben volt, hát megnyugodtunk. Olykor hallottunk távoli, recsegő trombitahangokat, éjszakai kurjongatást és harmonikaszót, de a zárda kertje zárt világ volt, három oldalán épületek határolták, a negyediken emelkedett a kálváridomb. Játszottunk, teniszeztünk, énekeltünk kis francia gyermekdalokat s imádkoztunk, a megszokottnál többet, akkoriban. Hamarosan adódott olyan esemény is, amely jelentőségében túlszárnyalta a háborút.

A kálváriadomb tetején megjelent egy csapat fiú, szemközt a teniszpályával. Füttyentgettek, juhúztak, majd az egyik kiáltott:

- Böske!

Azután kórusban, visító és mutáló fiúhangok zengték nővérem nevét. Böske éppen a teniszpályán működött; első döbbentéből hamarosan magához tért s egy jól irányzott labdával készült elnémítani a kiáltozókat, de már jött sebbel-lobbal, feldúltan a napos apáca s terelt minket az épületbe.

Ott is hallottuk a lármát, nővérem nevét különböző változatban. Mére suplrieure vallatóra fogta Böskét, honnan ismeri a neveletlen fiúkat, de nővérem ártatlansága oly nyilvánvaló volt, hogy hamarosan véget ért a kihallgatás. Az apácák megbeszélésre gyűltek össze. Ennek eredményeként mon pére, a zárda öreg francia

plébánosa, aki úgyszólván soha nem hagyta el kis, fehér kerti házát, s nem mutatkozott a faluban, ünnepi fekete reverendát öltve távozott.

Határtalan izgalommal tárgyaltuk az eseményt, álszent felháborodással szidtuk a vakmerő fiúkat, találgattuk, kik lehetnek – a falubeliek soha sem vetemedtek volna efféle istentelenségre – s lopva lestünk fel a kálvária-dombra, azt áhítva, hogy a hódolat a mi nevünkre is kiterjedjen. Hiú reménység volt, ábránd, amelyből nem lett valóság. Egyetlen név szállott lefelé a dombról, az én nővéremé.

Azután egyszerre rohanó léptekkel csörtettek lefelé a fiúk, recsegtek-ropogtak a bokrok, amint a menekülők közéjük gázoltak. Ekkor nem lehetett már visszatartani bennünket, ott tolongtunk a folyosó ablakainál, ujjongtunk és zajongtunk. Láttuk az üldözőket – Törökbálint község egész ifjúságát – botokkal felszerelve, a fejüket pörge kalappal, zordonan, mint az istenítélet.

Minden elcsöndesedett s mi kivonultunk a kertbe. Röviddel később megjelent mon pére, megszokott nyugodalmas, öreges lépteivel haladt át a kerten s tűrte, hogy kapkodjunk, mohón, a keze után. Böske is eldarálta a maga „luészvánzsézükrijét”; az öreg plébános belemosolygott a szakállába és azt mondta:

- Voilá la petite sorciére!

Egy alkalommal, anya kívánságára, meglátogatott minket Lajos, hogy lássuk, itthon van, épségben van és civilruhát visel. A társalgóban több barátnőnk tartózkodott, hozzátartozójával. Lajos kijelentette, hogy szomjas. Egy, a közelünkben üldögélő kislány máris felpattant, és hozta a vizet. Mikor kiürült a társalgó, ugyanez a lelkes kislány felhajtotta a vizet, amit bátyánk hagyott a pohárban, mondván, hogy ezzel „kiissza a szerelmét” s nagy volt az általános lelkesedés: milyen csinos fiú a bátyánk!

Lajos sikere mérhetetlen gőgös töltött el bennünket s ugyanakkor nem kis mértékben meglepett.

Eszünkbe sem jutott, hogy a külsejével foglalkozzunk s ha most magam elé idézem tizenhét éves alakját, nem látom szépnek, éppenséggel nem. Jelentős arca lehetett, egy nagy magyar festő mondta, hogy sok ezer fiúarc közül is az övé ragadná meg a figyelmét. Sűrű, bozontos és hosszú haja volt, sovány alakja kissé hajlott, a mozdulatai furcsán félszegnek. Míg hévvel magyarázott valamit, ide-oda topogott, kettőt előre lépett, egyet hátra, a parkett mintáját követve, csontos kezének mozdulatai suták voltak és félbemaradottak. Nekünk persze tetszett, mindenestül, csokornyakkendőjével és hanyag külsejével egyetemben, mogorvaságát, s azt, hogy néha napokig sem szólt hozzánk, alázattal tűrtük, ha pedig történetesen beszédes és barátságos kedvében volt, egészen megrészegedtünk. Azt hittük, a róla alkotott kedvező véleményünkben nincs már fokozás s most kiderült, hogy Lajos csinos fiú!

Szeptember első napjaiban hazamentünk a Pozsonyi útra, kezdetét vette az iskolaév. Egyszerre körülvett a háborús légkör, mai a zárda falain nem hatolt keresztül. Budapest képe megváltozott, valahogy zsúfoltabb, rendetlenebb és piszkosabb volt, mint mikor elhagytuk. Éneklő menetszázadok voltak a Lipót körúton meg katonai társzekerek – ugyan ki győzte volna eltakarítani a rengeteg fonnyadt, a katonák sapkája mellől elhullatott virágot s a társzekereket vontató lovak nyomait? A forgalom minduntalan leállt, akkor ismerkedtünk meg a tömött villamos intézményével, a falakon, s hirdetőoszlopokon a „Marha! Margit-krémtől oly szép?” meg a Lysoform jól ismert plakátjai mellett új, háborús falragaszok, parancsok, rendeletek, bevonulási hirdetmények.

Egyre gyakrabban hallottuk, hogy az ismerősök közül bevonult ez meg amaz, több osztálytársnőnk fivére, másokat meg felmentettek összeköttetéseik révén és anyánk nyugtalansága fokozódott. Meddig tart a háború? Két hónap telt el a hadüzenet óta, szinte hihetetlen, hogy a huszadik században lehetséges ilyesmi! Végül

sor alá került Lajos is és vajon felmentik-e a tizennyolc éves, épkézláb újságírót?

Akkor néhány hónap óta Lajos a Magyar Hírlap munkatársa volt. Elhelyezkedését drámai jelenetek előzték meg. Anyánk a maga módján mindent elkövetett, hogy Lajost eltérítse szándékától és „rendes" polgárembert faragjon belőle. Az összes lehetséges érvet felsorakoztatta, esztendőkön át. Beszélt apánk csalódásairól, mellőzöttségéről és korai haláláról, igyekezett hatni bátyánk értelmére, lelkiismeretére és hiúságára, hangsúlyozva, hogy ő a család feje, legidősebb férfitagja, valamennyiünk támasza, és ha mindez nem bizonyult eléggé meggyőzőnek, anya könnyekhez folyamodott.

- Öreg vagyok már, fiam, nyugalmat szeretnék. Mi lesz a kislányokkal, ha és meghalok?

Anya akkor harminckilenc éves volt, de Lajos nem legyintett, hogy: - Ugyan, anya, hol van az még! – mert anyánkat, örökös fekete ruhájában mi valóban öregnek gondoltuk. Bátyánk végül is megtört és engedett.

Jeles eredménnyel letette az érettségit s talán másnap már gyakornoka volt a Hazai Banknak, havi hatvan korona fizetéssel.

Három napig volt bankhivatalnok. A negyedik nap estéjén hiába vártuk. Felejthetetlen éjszaka volt az. Anya ágya szélén kuporogtunk, sírva, tehetetlen bánatban. Mezítláb, hálóingben minden neszre az előszobába szaladtunk, később el sem mozdultunk onnan, az ajtóhoz tapadva, dagadt szemmel lestük a folyosót s Lajos lépteit, anya szinte az eszét vesztette.

Korán délelőtt expresszlevél érkezett – Kolozsvárról.

Lajos megírta, hogy elutazott abba a városba, ahol emlékeznek még apára s már dolgozik is a „Kolozsvár" című lap szerkesztőségében, talán éppen apánk hajdani íróasztala mellett. Hosszú, kétségbeesett és mámoros levél volt; öltözködtünk, siettünk vele a Lipót körútra, Paula nénihez és akcióba lépett a család.

Távirat ment Kolozsvárra. „Azonnal indulj, állásod van a Magyar Hírlapnál.” Lajos jött az első vonattal, mi a hőst megillető tisztelettel és szeretettel fogadtuk.

A lángoló név, amellyel bátyánk a szerkesztőségi munkába vetette magát, később alábbhagyott, nem úgy Böskénél és nálam! Mi nem tűrtük, hogy a kezdeti tűz elhamvadjon. Örökösen hoztuk a „riport-anyagot”. Ha éjszaka tűzoltókocsi tülkölésére riadtunk, máris pattantunk, kegyetlenül ráztuk Lajos vállát s kiáltoztunk a fülébe, izgatottan:

- Lajoskám, tűz van, öltözz, riportot kell írnod!

- Hagyjatok békén – morogta az álmos Lajos.

- De Lajoskám, a riport!

Kitartó rimánkodásunkra végül is feltápászkodott s indult ki az éjszakába, riportot írni. Éktelenül düh9s volt ránk, ha csupán kéménytűzről volt szó. Részeg ember tántorgott az utcán, vagy megvadított egy lovat valamely húsz kilométerrel száguldó gépkocsi, mi az izgalomtól elfulladva küldtük Lajost a színhelyre, riportot írni. Végtelenül csalódottak voltunk, ha Lajos közönyösen legyintett: - Eh, szamárság. – Mi azt képzeltük, úgy telik meg a lapok hírrovata, hogy egy újságíró éppen arra jár!

A háború pedig nem akart véget érni. A Hőferjelentések olykor hatalmas győzelmekről számoltak be s a főváros lakossága fáklyás-zenés felvonulással ünnepelt. Tél volt, vastag hótakarón lépkedtünk, mikor egy este Budán mi is sodródtunk a diadalmas tömeggel és énekeltünk: „Megállj, megállj, kutya Szerbia…” Túl voltunk az első megdöbbenésen és lassan megszoktuk a gondolatot, hogy Lajosra is sor kerülhet. Amikor az orvosi vizsgálat katonai szolgálatra alkalmasnak minősítette s bátyánk először öltötte fel egyenruháját az önkéntesi karpaszománnyal, megint nagyon büszkék voltunk rá.

Anya azonban magánkívül szaladgált fűhöz és fához, lapszerkesztőkhöz, híres írókhoz és kiadókhoz Lajos felmentése ügyében. De Lajos meglepetésszerűen el-

lenállást tanúsított – minden előzmény nélkül lelkes katonának bizonyult.

A 32-es honvéd gyalogezred Mária Terézia laktanyájában képezték ki. Később puskát kapott és annak gyerekesen örült. Amint hazajött a kaszárnyából, kezdetét vette a katonásdi. Az ő szakszerű oktatása mellett nap nap után, vak buzgalommal tisztítottuk Lajos fegyverét. Szigorú vizsgálat után, ha semmiféle makulát nem talált a becses jószágon, kezdetét vette a gyakorlatozás. Felsorakoztunk ketten, Böskével, katonás rendben. Lajos velünk szemben állt és dörögte a K. u. K. hadsereg német vezényszavait. Fordultunk jobbra át és balra át, díszlépések és szalutálási módozatokról nyertünk kiképzést. Bátyánk ezredes volt, majd tábornok, azután József főherceg és nem egyszer maga Vilmos császár. Jaj volt nekünk, ha Ferenc József osztrák császár és magyar király előtt egy közönséges tábornagynak kijáró tisztelgéssel masíroztunk el; Lajos velőtrázó üvöltésére rémülten lépést váltottunk. Böskét egyszer a fürdőszobába zárta, de mert becsvágyát nem elégítette ki, hogy csupán egyetlen közlegényt mondhat megáénak, hamarosan kiengedte.

Mikor kiképzésünk elérte a kellő fokot, fegyvert kaptunk: Böske tollasbotot szorított a vállához, és rövid nyeles seprűt, amellyel a szekrények alatt tisztogatott Pupos Róza utóda, a pirospozsgás falusi leány. Így, fegyveresen megkezdtük a menetelést az asztal körül, az élen Lajos, valódi puskájával; sztentori hangon s meglehetős hamisan énekelt, mi mögötte, döngő léptekkel és peckes tartásban vele, hogy: „Harminckettes baka vagyok én…” S egymás után a dalokat, amelyekből kiderült, hogy a 32-es baka legelső a világon.

A katonai pályára azonban nem volt meg bennünk a kellő elhivatottság. Vigyorogtunk és komédiáztunk Lajos háta mögött, majd suttyomban megfordultunk, oly hirtelen, hogy délcegen lépkedő bátyánk belénk ütközött. Ettől elkedvetlenedett és otthagyott minket a faképnél.

Önkéntes társai nagy részének volt revolvere – ezt nem a kincstár utalta ki, hanem aki kart, vásárolt magának. Lajos egy napon azzal állt elő, hogy anya vegyen neki revolvert. Anya a puskától is irtózott, hallani sem akart újabb öldöklő szerszámról, egyébként is, mondta, honnan vegyen annyi pénzt, hiszen egész vagyont kérnek egy revolverért! Lajos azonban makacsul ragaszkodott kívánságához és anyának Lajos bankhivatalnoki pályafutásával kapcsolatban volt alkalma tapasztalni, mily hasztalan minden ellenállás bátyánk akaratával szemben. Sűrű és keserves sóhajtások közepette csillogó és drága revolvert választott és a mi bátyánk arcán ismét elömlött a gyerekes öröm kifejezése. Azonnal megtanított minket a revolver nyitására, zárására és tisztítására.

Kiképzése mindössze három hónapig tartott, beosztották egy menetszázadba és mielőtt ocsúdhatott volna, csomagolt és indult. Anyánk szinte önkívületben töltötte ezeket a napokat.

Kikísértük a pályaudvarra. Ott állt menetkészen a hosszú katonavonat. Az ordítozás, rohanás és fejetlenség közepette Lajoshoz tapadtunk, a szívünk készült megszakadni.

Anya motyogott egy-egy szót s egyszer azt is mondta:

- Nem bírom elviselni…. hiszen megölhetnek!

Lajos megérintette a revolverét és azt felelte:

- Egyenlők az esélyek. Én is megölhetek valakit, lényegében ugyanaz, és…

Elhallgatott, sokáig szó nélkül járkáltunk fel és alá a hosszú vonat mellett. Lajos mintha egyszeriben levetkőzte volna katonás tartást, töprengőn, lehorgasztott fejjel topogott közöttünk, két lépést előre és egyet hátra, kissé görnyedten, kezének megszokott suta mozdulatával olykor a levegőbe markolt. Hallgattunk mi is, igyekeztünk alkalmazkodni egyenlőtlen lépteihez.

Órákig tartott a készülődés, kiadtak és visszavontak parancsokat, a mozdony vésztjósló füttyöket hallatott, nekieredt nagy lomhán és ismét megállapodott. Mi egészen elvesztettük már a fejünket, csupán Lajos volt nyugodt, barátságos és már-már gyengéd velünk. Késő este lett és végül is búcsút kellett venni.

Állt egy ablakban és tűnődőn nézett le ránk. A vonat vad zökkenéssel elindult s a kísérők mellette, sírva és kiabálva. Anya tántorgott, kétoldalt fogtuk a karját, úgy szaladtunk a vonat mellett.

- Vigyázz magadra, édes fiam – fuldokolta anya és ahogy távolodott Lajos alakja, sikoltott: - Gyere vissza egészségesen!

Lajos kihajolt az ablakból, intett, azután valami villant a levegőben, valami súlyos és csillogó tárgy csattanva esett a peron aszfaltjára.

Kihajította az ablakból a revolverét.

HÍRNEVEM

Az első világháború második esztendejében, egy őszi kora reggelen anyám és nővérem kikísért a Keleti pályaudvarra. A váróteremben ültünk alvó, bóbiskoló vagy ásító utasok között, kerek asztal mellett. Katonatisztek jöttek és mentek, tábori felszerelésben, mögöttük tisztiszolga a csomagokkal, a folyosókon alig lehetett közlekedni a falak mentén mély álomba merült közkatonák miatt. Vonatindulás előtt vagy két órával már az állomáson voltunk, rendkívül zsúfoltak voltak a vonatok. Ültünk a kerek asztal körül, minden elmondtunk egymásnak, mai nehézzé és kínossá teszi az elválást s most unatkoztunk, anyánk arca fáradt volt és bánatos. Úgy ismertük ezt a szeretett arcot, hogy minden gondolatát leolvastuk róla. Az egyetlen fia a harctéren van. Kitüntették nagyezüst vitézségi éremmel, azóta semmi hír róla – állítólag az oroszok fogságába esett. A kisebbik lányát rossz és fékezhetetlen m agaviselet miatt Debrecenbe kell küldeni, az internátusba. Itt van továbbá Böske, aki szépen fejlődik derék, szorgalmas fiatal leányzóvá, ezzel ellentétben itt ül, mit sem törődik az anyja bánatával, csupán a húga körül foglalatoskodik és szívből, biztatón nevet annak minden neveletlen megnyilvánulásán.

Hosszú fonott kosárban vittem úti felszerelésemet, és amikor a rossz külsejű kosárra pillantottam, különböző fintorokkal adtam kifejezést nemtetszésemnek, ötletes megjegyzések kíséretében. Ugyanakkor kissé sajnáltam magam. Úgy indulok útnak, mint valami kivándorló! A kosárban két új matrózruha, egy sötétkék és egy fehér, fekete lüszterkötény piros szegélyezéssel, fehérnemű, ágynemű és hat darab százlapos, vonalazott füzet,

ezekbe, elhatározásom szerint, naplómat írom majd a számkivetésben. Fél pár kerekeskorcsolyát is vittem magammal, bátyám lyukas futballabdáját, három kiégett villanykörtét, ezeknek rendeltetése felől hiába faggatott otthon a család. A kosárban volt ezenkívül egy kurtaszárú pipa is.

A váróteremben anyám még egy kísérletet tett, reménye vesztetten:

- Mit akarsz Debrecenben a villanykörtékkel?

- Jól szólnak – feleltem kurtán.

Bővebben is kifejthettem volna: a villanykörték jó, pukkanó hangot adnak, ha az ember lehajítja őket az emeletről, de nővérem így is megértett s halkan vakkantott egyet. Ő úgyszólván minden cselekedetemet helyeselte, azt is, hogy előző napon rövidre vágattam a hajam. Akkoriban ez forradalmi cselekedet volt, a kislányok is két hosszú fonatban vagy koszorúba tűzve viselték a hajukat. Anyám meglátott az arcomba hulló, rövid, kusza hajzattal és sírva fakadt. E sok előzmény után a hangulat igen feszes volt ott a váróteremben.

Egyszerre anyám felugrott.

- Itt vannak! – mondta megkönnyebbülten.

Magas, erőteljes, feszes tartású nő közeledett, mellette sovány, görnyedt vállú férfi s egy velem egykorú leány. – A nyitraiak – állapítottam meg s budapesti fölénnyel végigmértem a szőke kislányt. Velük utazom Debrecenig, mint ezt anya levél útján elintézte az iskola főtitkárával. A szőke”liba” osztálytársam lesz.

Hozzám lépett, átölelt.

- Szervusz – mondta.

- Szervusz – dünnyögtem, de máris elfordultam tőle.

Anyám dadogott: - A kislányomnak levegőváltozásra van szükséges… talán az alföldi éghajlat… igen, kissé csöndes, nem mindig… néha élénkebb. Érthető, hiszen először válunk el egymástól…

Anyám sírva fakadt, nővérem is, én csupán akkor, mikor a vonat lépcsőjére kapaszkodtam. De máris leugrottam és ordítva vetettem magam anya nyakába. A nyitrai

néni egy ideig türelmesen várakozott, azután erélyesen tuszkolt fölfelé s mintha csak ő rendelkeznék ott a Keleti pályaudvaron, a vonat nyomban elindult.

*

Bérkocsis érkeztünk az intézet elé. A néni ment elöl, intézkedett, mi kullogtunk utána a kerten át, ahol reánk bámészkodó, suttogó és nevetgélő kislányok ültek a fák alatt. Délben az Arany Bikában ebédeltünk, sétáltunk a Piac utcán, én a szájamat biggyesztettem – milyen kis város ez a Debrecen – a nyitrai kislány meg álmélkodott: - Micsoda szép, nagyváros ez a Debrecen!

Délután az erélyes néni elutazott szótlan és barátságos férjével, s mikor becsukódott utánuk az internátus kapuja, szinte hisztérikus rémületet éreztem.

Talán ez a rémület hajszolt oly féktelen és vad hangulatba. Este a tanulóban gyülekeztünk nyolcan, osztálytársak. A szőke kislány barátságosan és magától értetődőn illeszkedett közéjük, én azonban a kályhához támaszkodtam, mindenkitől elkülönültem.

Valaki megkérdezte:

- Te pesti vagy?

- Igen.

- És Pesten nincs iskola? – faggatott tovább.

- De van – mondtam. – Csakhogy engem a negyedikben azzal a feltétellel engedtek át, hogy elhagyom Pestet. – Ez nem volt igaz, akkor találtam ki. – Én nagyon rossz vagyok – folytattam – és nem akarom, hogy itt szeressenek!

Nevettek, hitetlenkedve néztek rám, azután nem törődtek velem. Álltam a kályhánál és majdnem megszakadt a szívem. Otthon most vacsoráznak, nővérem szokása szerint finoman bánik késsel és villával, anya sír.

Kimentem a sötét kertbe, bujdokoltam a fák között és sírtam, halkan nyöszörögve.

*

Másnap reggel párosával haladtunk az iskola felé. Az osztály nagy, világos terem volt. A lányok vidáman helyezkedtek – bentlakók elkülönülve a „városiaktól”, ahogy később is neveztük őket némi megvető hangsúlylyal – én az utolsó padba ültem. A szőke kislány tanácstalanul körülnézegetett, azután döntött: mellém ült s ezzel a cselekedetével megtagadta egész „jó kislány”-múltját, azonosította magát velem. Bejött az osztályfőnök, mindenki felállt, én a padra könyökölve olvastam tovább a Kárpáthy Zoltánt s a szőke kislány némi tétovázás után szintén ülve maradt. A tanár felolvasta a névsort. A nevemhez ért s várakozón nézett el a padok felett. Én akkor már ott álltam előtte, a semmiből bukkanva elő, némán, rövid hajam akkor még oly szokatlan zordságában.

- Hogy kerül ide? – kérdezte.

- Az asztalok alatt érkeztem – feleltem dölyfösen. A hátam mögött kacarászás hangzott s én kezdtem visszszanyerni otthonos jóérzésemet, amelyről azt hittem, hogy örökre Pesten maradt. Az osztályfőnök jól megnézett, érdeklődő, jóindulatú kíváncsisággal és leültetett szemben a katedrával, egy magányos padba.

Az órákon olvastam, leveleztem és hangos megjegyzésekkel fűszereztem a tanárok magyarázatát. Hamarosan odáig jutottam, hogy egyik tanárom, aki a debreceni esztendők alatt egyetlen tanítványa nevét sem tudta, engem nevemen szólított. Vadul száguldoztam le és fel a lépcsőkön, csúszkáltam a karfán, hol tomboló jókedvem volt, hol minden átmenet nélkül zordonan hallgattam; esténként a hálóan színielőadásokat rögtönöztem, részleteket adtam elő operákból és az akkor divatos operettekből s népszerűségem egyre növekedett. Mikor végre elcsöndesedve feküdtem az ágyban, úgy éreztem, hogy mindez kevés. Zárt világban élek, négy fal között, azon túl kis matrózruhás, névtelen gyermek vagyok. Hírnévre vágytam s egy-egy duhaj operett-szereplésem

után sírva aludtam el békésen szuszogó szőke barátnőm szomszédságában. Érzéseim zűrzavarát fokozta az első szerelem, amelyet gyorsírástanárunk ébresztett bennem.

Az iskolaév negyedik hetében fiatal gyorsírástanárunk új zöld öltönyben jelent meg az órán. Fel és alá sétált a padok között s látszott rajta, hogy igen jól érzi magát a szép új ruhában. Ekkor észrevettem, hogy egyik leány tollszárából tinta fröccsent az előtte elhaladó tanár kabátujjára. Féktelen düh fogott el, utáltam azt a lányt, s ugyanakkor feltámadt bennem a szánalom és szerelem forró érzelme a tanár iránt. Érzéseimet azonnal papírra kellett vetnem.

Gyorsírásból mindaddig a magánhangzók közül csak az e és é hangokat tanultuk, hát ilyenformán hangzott írásművem: „Szeretem egyre hevesebben, szerelmemet nem érheti meglepetés. Egyetlen ember e helyen ezen ember és én ezért szeretem!” Az utolsó szót háromszor aláhúztam. Ekkor megállt előttem a tanár, tintás kabátjában.

- Mit ír?

- Semmit.

- Adja ide – mondta és nyújtotta a kezét.

Némi huzavona után magához ragadta a papírdarabot, zsebre vágta. Szörnyű percek voltak, sőt napok, mert vagy egy hét múlva történt, hogy az üres folyosón összetalálkoztunk. Megállt előttem és azt mondta:

- A kisasszony nem tudja a szójeleket.

Egy napon, debreceni tartózkodásom ötödik hetében az internátus lakói lázas izgalommal készülődtek a délutánra bejelentett igazgatói látogatásra. A jelzett időpontban valóságos szavalókórus zengte a másnapra feladott leckéket. Az igazgató belépett, felálltunk, ő erélyesen intett: üljenek le és tanuljunk tovább. Az apjáéhoz hasonló szigorú pillantással mért végig bennünket az ötesztendős Flóriska is, aki elkísérte nagyhatalmú apját az ellenőrző látogatásra. Egyik asztaltól a másik

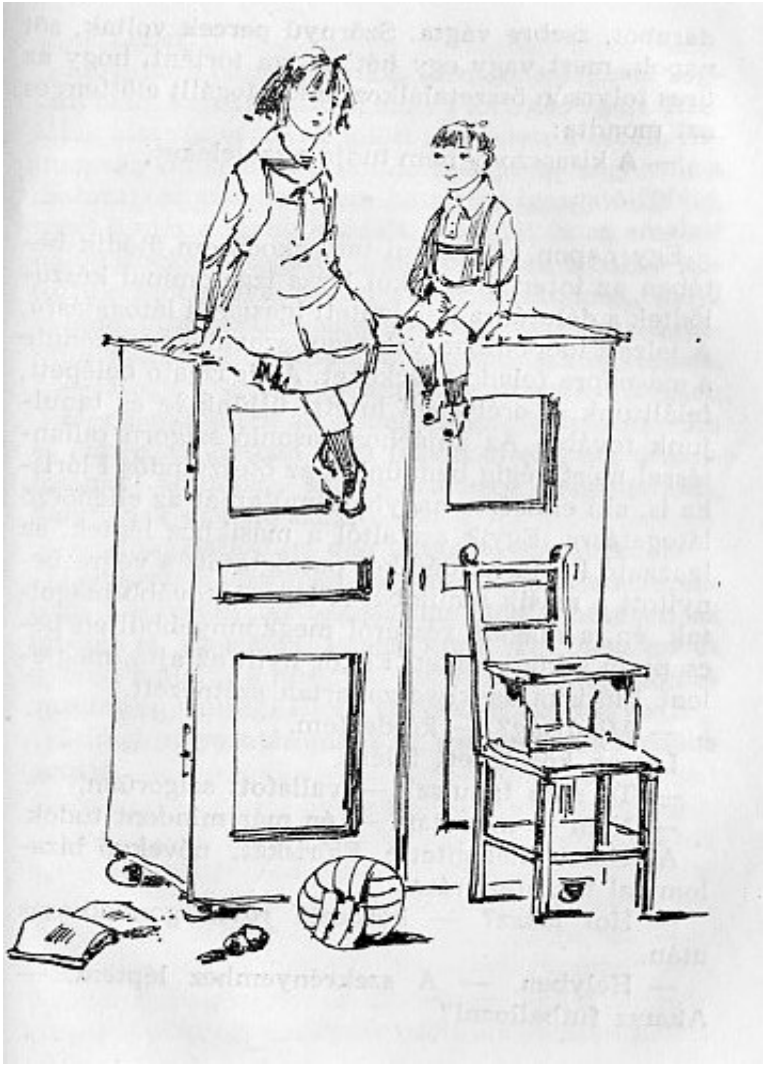

hoz léptek, az igazgató kurta kérdéseket pattogtatott s végre benyitott a másik tanulóba. A lányok tovább magolták, én, a magam részéről megkönnyebbülten becsaptam a könyvemet. Ekkor nyílt az ajtó, megjelent Flóriska és kissé zavartan szétnézett.

- Mi újság? – kérdeztem.

Lassan közeledett felém.

- Te nem tanulsz? – vallatott szigorúan.

- Nem – mondtam – én már mindent tudok.

A felelet kielégítette Flóriskát, növekvő bizalommal tekintett rám.

- Hol laksz? – kérdezte rövid gondolkozás után.

- Helyben. – A szekrényemhez léptem. – Akarsz futballozni?

- Lehet.

Elővettem bátyám lyukas labdáját s jókorát rúgtam belé. Valaki visított, most Flóriska rúgott. Asztalok alatt és asztalok fölö9tt repkedett a labda, hamarosan felbomlott a tanuló rendje és nagy volt a csatazaj, ez azonban nem hatolt az igazgató füléig, mert ő már a távoli ebédlőt, konyhát és az emeleti hálótermeket látogatta. Később a szék lábához kötöztük Flóriskával szelíd szőke barátnőmet, majd valami úton-módon egy szekrény tetejére kerültünk s kissé kimerülten bámészkodtunk egymásra.

- Hogy hívnak? – kérdezte lihegve Flóriska.

Megmondtam a nevemet. Ekkor felnézett rám és ebben az életben nem fogom elfelejteni pillantásának áhítatos, szinte rajongó fellángolását, hangjának csodáló színét:

- Áhá! Hallottam már a nyavalykás híredet!

Lehunytam a szemem, oly mámoros örömet éreztem. Debreceni tartózkodásom ötödik hetében az intézet és az iskola falain kívül élő ötesztendős gyerek hallotta a híremet! Tehát híres vagyok, nevezetes egyéniség! Híres vagyok! Híres vagyok!

Eddigi pályafutásomnak ez volt legkiemelkedőbb pontja.

FELNŐTTEK VAGYUNK

Egy napon arra gondolta: nemrégiben még a harmadik emeleti ablak keresztfáján hintázva lebegtem ég és föld között; februárban kabát nélkül sétáltam a Lipót körúton; kinőtt és szakadozott hálóingben, mezítláb, a mécses fénye mellett ördögtáncot jártam; futballoztam a fiúkkal, bukfencet hánytam s a városligeti bódék körül felszedegettem az elhajigált színes szerpentint – milyen meghökkentő milyen hihetetlen: ma pedig felnőtt ember vagyok.

Talán más is így van ezzel. Bármilyen lassú fejlődési folyamat is az ifjúság s az átmenet a gyerekségből a felnőtt korba szinte észrevétlen – mégis adódik egy szó vagy mozdulat, egy helyzet vagy esemény, amely sorompó a két korszak között. Legalábbis az én emlékezetem tisztán megőrizte azt az estét, amely végérvényesen pontot tett a gyerekkoromra. Azt gondolom, a korkülönbség ellenére mind a hárman akkor lettünk felnőtt emberek.

Lajos tizennyolc éves, sovány, félszeg kamasz volt, amikor kivitték a harctérre. Tábori levelezőlapjain gyötrő hazavágyódás érződött. Kéthónapi frontszolgálat után megkapta a nagyezüst vitézségi érmet, vagy három héttel később orosz fogságba került. Csaknem három évre elvesztettük a szemünk előtt.

Én a debreceni intézetben voltam s csupán a vakációkat töltöttem otthon. Anya kettesben maradt Böskével a Pozsonyi úti lakásban. Nagy volt a csend s anyánk, aki nem is olyan régen még menekült otthonról, mert egész napi munkája után képtelen volt elviselni a mi zajongásunkat, most azt panaszolta, hogy mily iszonyú körülötte a csend.

A háborút megelőző években egy fiatal kolléganőjével a Mester utcai iskolából kijövet, szép tavaszi napokon olykor valamelyik ferencvárosi vendéglő kertjében pilseni sört ittak sóskiflivel, vagy kényelmesen sétálva, beszélgetve tették meg a hazafelé vezető hosszú utat. (Anyánk 1907-ben kezdett tanítani; azóta ötven esztendő telt el és ez a barátnő ma is hűségesen látogatja.)

Most mindez megváltozott. A távolban dúló háború fokozatosan mind nagyobb súllyal nehezedett a zsúfolt és hangos, egyre züllöttebb külsejű fővárosra. Hamis Hőfer-jelentések mákonyával nem lehetett már elkábítani a gondokba borult és gyászba öltözött embereket. Senki nem ujjongott a harctérre induló menetszázadok láttán s nem énekelte a katonák, míg cipelték hátukon a nehéz borjút és vállukon a puskát.

Nem volt pilseni sör, eltűnt a sóskifli a vendéglői asztalokról, anyánk pedig tömött villamoson sietett hazafelé, hogy lélekszakadva kérdezze, már az ajtóban:

- Jött levél?

Eleinte úgyszólván naponta érkezett rózsaszínű tábori levelezőlap, azután egyszerre semmi. Megtudtuk, hogy Lajos egész századát bekerítették és elfogták az oroszok, tőle csak néhány hónap múlva jött értesítés Szimbirszkből s megint vagy egy esztendei hallgatás következett. Anya az iskolából jövet benyitott a konyhába, nem kérdezett már, csak ránézett Terézre, szép és kedves rábapatonai lányunkra, ő pedig átnyújtotta – az én levelemet.

Mert én írtam. Szorgalmasan küldözgettem hosszú és részletes beszámolóimat Debrecenből. A tanárok nagyon kedvesek, különösen a számtan tanárom, aki annak idején együtt volt apával a budakeszi Erzsébet királyné szanatóriumban s meghatott emlékezéssel vett engem pártfogásba. Rengeteg a barátnőm, a koszt jó, az intézetben kellemes és vidám az élet. A másnapi levélben már azt közöltem anyával, hogy valamennyi tanár szemében szálka vagyok, nincs egyetlen barátnőm sem

s meg kell halnom, ha azonnal nem visz haza. Verseket is küldtem és kis prózai műveket, tele világfájdalommal.

Anyát állandó nyugtalanságban tartották a leveleim, hiszen amúgy sem tetszett neki, hogy mind a hárman kereskedelmi iskolába jártunk. Hát még nekünk! Nem volt bennünk semmiféle gyakorlati érzék, sem érdeklődés a legtöbb tantárgy iránt. De hát nővérem keresztapja az összes magyarországi kereskedelmi iskola főigazgatója volt, mi teljes tandíjmentességet élveztünk, én az internátust is, könyveket és füzeteket is ingyen kaptam a debreceni Kereskedelmi Társulattól – meg kell mondanom, hogy teljesen érdemtelenül. Anyának nagyon kevés volt a jövedelme, más megoldás nem volt, mégis örökös szemrehányással gyötörte magát Lajos miatt, majd miattam.

Mert bizony, az én fejlődésemre nem voltak valami jó hatással a debreceni esztendők. Az intézet bentlakó növendékei kivétel nélkül kisvárosi, falusi és tanyai lányok voltak, az osztálytársnőim nálam két-három évvel idősebbek. Én, koromat, külsőmet és viselkedésemet tekintve gyerek voltam közöttük s habár az egyetlen „pesti lány”, az élet dolgaiban jóval tapasztalatlanabb és járatlanabb, mint ők. A barátnőim mindegyike titkos levezetést folytatott egy, esetleg több otthoni fiúval, én a szájamat sem tudtam kinyitni felnőtt fiúk társaságában. Otthon Zola- és Dosztojevszkij-, Dickens-, Jókai- és Mikszáth-regényeket olvastam, Csehov- és Maupassant-novellákat, válogatás nélkül sorra vettem azt a néhány száz kötetet, ami apáról ránk maradt. Kisgyerek korom óta komoly zenét hallgattam Paula néninél, anyától Schumann-, Schubert- és Brahms-dalokat tanultunk, Lajos elvitt néhányszor az Opera harmadik emeletére s vasárnap délelőttökön a Népoperába jártunk, ifjúsági hangversenyekre. Debreceni barátnőimnek mindez ismeretlen terület volt, s ha meséltem effajta élményeimről, idegenkedve hallgattak, hencegőnek és valamiféle kékharisnyának könyveltek el.

Az internátus növendékei csoportokba szövetkezve megrendelték a „Milliók Könyve” című, azt hiszem hetenként megjelenő regénysorozatot. Ezeket a füzeteket olvasták kertben, a hálóban, a nappaliban és óra alatt az iskolapadban. A regények tartalmát megvitatták, határtalan lelkesedéssel beszéltek a „Kronstadti kém” című műről, elragadta őket „A láp virága” és a többi füzet is, valamennyi.

Mikor én holmi kis előadásba kezdtem az igazi irodalomról s előálltam az én Dosztojevszkijemmel, Sári barátnőm erélyesen leintett:

- Te ne taníts minket!

Nem sok időbe telt s én is türelmetlenül vártam a Milliók Könyve legújabb számát, hiszem egyéb olvasnivalóhoz nem jutottam. Az iskolai könyvtár inkább jelképes volt, a tanári szobában egy kis üveges szekrény, Jókai és Eötvös József műveivel és néhány verseskötettel.

Társnőim rajongtak a magyar nótáért és a divatos háborús dalokért. Azt mondták, hagyjam békén őket az Wagneremmel – s én hagytam. Lassanként mindenben alkalmazkodtam hozzájuk. Átvettem ízlésüket, szemléletüket, humorokat, utánoztam a modorukat, eltanultam a különböző vidékekről hozott mondásaikat, magamévá tettem nézeteiket és szokásaikat. Fokozatosan hozzáidomultam e fiatal, jókedvű társasághoz, amelyet nagyon szerettem.

Amikor első nyári vakációmra megérkeztem sütővassal kibodorított frizurámmal s óriási fekete máslimmal, anya megdöbbenve csapta össze a kezét, Böske meg harsogó nevetésben tört ki, járkált körülöttem, alaposan megnézegetett és azt mondta:

- Jó kis maskara lett belőled!

Megnőttem és soványabb lettem s ez idegenes külső mellett nap nap után újabb meglepetéssel szolgáltam.

Volt egy pianínónk, anya játszott rajta és kedd esetén Paula néni, olykor én is a magam kezdetleges módján Offenbach- és Hervé-operetteket, könnyű szonátákat. Most naphosszat a pianínó mellett ültem és kísérem

saját énekemet. Azt énekeltem, hogy „Bözsi ne sírjon, Bözsike drága…”Meg:”Darumadár, ha elszállsz dél felé…” és kijelentettem, hogy a zeneirodalom legszebb műve az „Ősszel arra ébredünk” című dal. Azt is közöltem családommal, hogy színésznő leszek, éppen ezért semmi szükségem a kereskedelmi tantárgyak elsajátítására.

Visszamegyek ugyan Debrecenbe, mert ott jobban megértenek és méltányolnak engem, tanulni azonban nem fogok.

A színésznői hivatásra a varróiskolából visszamaradt nagy tükör előtt készültem, Eltoltam az asztalt, hogy nagyobb terem legyen produkciómhoz s alaposan kieresztve a hangomat a már fent említett dalokat énekeltem, olykor a könnyekig meghatódva s széles taglejtésekkel. Ablakaink a keskeny házközre nyíltak s a szemközti erkélyről egyszer egész csapat fiú nézte végig handabandázásokat, majd viharos tapssal és hangos nevetéssel térítettek eszemre. Iszonyúan szégyelltem magam, egyszerre torznak láttam tükörképemet, fülembe visszacsengett érzelmes dalolásom, az ostoba nóták s oly visszásnak éreztem a Görög Olga debreceni primadonnától ellesett mozdulataimat, hogy szerettem volna, ha elnyel a föld, szégyenemmel egyetemben.

A nyár azután és Böske nővérem hamarosan helyrebillentette az egyensúlyomat; a hajamat ismét lesimították s ezzel egyidejűleg és egyéb vonatkozásokban, az ízlésemet is.

Így volt ez, valahányszor szünidőre megérkeztem Debrecenből – nővérem kezelésbe vett és mentette, ami menthető.

Mert a háború évei alatt ő egészen átalakult. Régi hetykeségének, vadságának alig volt nyoma. Ahogy fiatal lánnyá serdült, a mozdulatai lecsiszolódtak, a járása, a hangja, egész lénye szelídebbre hangolódott és mintha önmagának is öröme telnék a szépen formáló anyagban, napról napra alakítgatta, tökéletesítette a művét. Mindenekelőtt kivívta a bámulatomat azzal,

hogy szorgalmasan tanult, jó eredménnyel tette le az érettségit, s utána néhány héttel már hivatalnoka volt a Magyar Folyam és Tengerhajózási Részvénytársaságnak. Nyolcvan korona fizetését elsején hazavitte anyának; a zsebpénze tíz korona volt. Ebből részletre könyveket vásárolt, hogy ha Lajos hazatér a fogságból, meglepje vele, engem pedig karácsonyi és húsvéti szünidőben minden alkalommal hangverseny- és operajeggyel várt. Hubermannt, Casalst és Backhaust hallgattunk a Vigadóban, az én örömem és izgalmam határtalan volt. A zene a fellegekbe emelt s külön élmény volt, hogy a szünetben fel és alá sétálva csodáló pillantások kísérik nővéremet.

Ennek ellenére nem volt ő felnőtt még akkoriban. A hivatalban Thury kisasszonynak szólították, s ha csengett a telefon és ő vette fel a hallgatót, így jelentkezett: - Itt Thury kisasszony beszél – míg elfogódottságában féllábon ugrándozott. Hebehurgyaságával nemegyszer galibát okozott a könyvelésben, ahová beosztották, feletteseivel vitatkozott, s mindenütt jelen volt, ahol igazságot kellett osztani, felháborodottan tiltakozott minden méltánytalanság ellen, bárkit ért az.

Leveleket és virágot kapott ismerősöktől és idegenektől. Egy napon anya címére érkezett egy levél roppant elegáns borítékban. Elolvasta és alig tudta abbahagyni a nevetést. Azután megkérdezte Böskét:

- Te reggelenként együtt utazol villamoson egy századossal?

- Igen – mondta Böske – mindig bámul.

- Megkérte a kezedet – mutatott anya a levélre.

Böske a vállát vonogatta s ímmel-ámmal végigolvasta a százados levelét. Csodáltam az egykedvűségét, hiszen én, ha rám nézett egy fiú, hallatlan izgalmat éreztem s asz ábrándok légiójával építettem fel a folytatást, alakítottam ki a magam démoni szerepét s helyzeteket, formáltam a perzselő szenvedély mondatait.

A háború negyedik éve volt ez már. Én is hazakerültem Debrecenből és életünk igen csendesen és szomorúan

folyt a Pozsonyi úti lakásban. A fűzőkészítés teljesen megszűnt, anya fizetéséből és nővérem keresetéből éppen csak a legszükségesebbre futotta, én pedig semmiféle hajlandóságot nem mutattam az elhelyezkedésre. Egyre nehezebben lehetett hozzájutni az élelemhez, tüzelőhöz. A pompás Palatinus-paloták cserépkályhái teljesen felmondták a szolgálatot. Az ebédlőben vaskályhát állítottunk fel, a rossz minőségű barnaszén éppen csak pislákolt benne, süvített a szél a Duna felől, a két szobában örökös volt a félhomály és fáztunk, kegyetlenül. Éhesek voltunk és levertek, anyát nem is láttuk másként, mint kisírt szemmel, akkor már semmiféle hír nem jött Lajostól.

Reggelenként egyedül maradtam a lakásban. Későn keltem, összecsuktam és a fürdőszobába toltam vaságyamat, majd fázósan gunnyasztottam Böske díványán, amelyből kiálltak a rugók. Takarókba burkolózva, gémberedett ujjakkal írtam, szünet nélkül leveleket debreceni barátnőimnek és a postást lestem. Egész délelőtt foglalatosságom kimerült a várakozásban, mert később unatkoztam már s vártam anyát meg Böskét. Esténként Paula néniékhez mentünk s kapuzárás előtt siettünk haza. Azután egyszer csak, váratlanul, megjött Lajos.

A Keleti pályaudvarra érkezett, ott villamosra szállt, Szakadozott orosz katonaköpenyt viselt és szőrmekucsmát. A villamos peronjáról nézegette a megkopott, leszegényedett várost s az embereket. Hosszú szopókás orosz cigarettát szedett elő a zsebéből, rágyújtott. A kalauz már-már figyelmeztettem azután legyintett: orosz katona, hadifogoly, amúgy sem ért magyarul s az utasok is ráhagyták: perszem nem érti. Lajos nem szólt, szívta a cigarettáját, majd leszállt a Margihídnál és indult a Lipót körút 8-as számú ház felé. A kapuban jutott eszébe, hogy vagy hat esztendeje elköltöztünk onnan a Pozsonyi útra. Egyszerre torkon ragadta az izgalom, hangosan nyöszörgött és futásnak eredt. Vágtatva tette meg az utat az utolsó Pozsonyi úti házig, ott fel a lép-

csőn, az ajtónk előtt a rácsra támaszkodott és sokáig nem mert becsöngetni. Azután, mivel a csengőnk nem szólt, vadul dörömbölni kezdett.

Én nyitottam ajtót, riadtan útját álltam az idegen katonának. Félretolt, a félhomályos előszobában az ajtó felé botorkált, mintha vak lenne s a küszöbön megállva furcsa, hörgésszerű hangon mondta:

- Anya!

Ruhát próbáltanyánknak a házivarrónő. A gombostűvel teletűzdelt ruhában anya végigzuhant a padlón.

Később nagy sürgés-forgásba kezdtünk Lajos körül, de szólni nemigen tudtunk hozzá, olyan idegen volt külsejében, magatartásában; alig beszélt, mormogását nehezen értettük s csak cigarettát kért. Este betoltuk az ebédlőbe Böske díványát – Lajos használhatatlanná vált fekhelye régen az ószereshez vándorolt – tiszta ágyneműt húztunk a részére és valami ócska hálóinget is kerítettünk. Nővérem az ágy mellé készítette az évek alatt összevásárolt könyveket, én nagy igyekezettel vizet hoztam be éjszakára. Mikor mindennel elkészültünk, diadalmasan vezettük Lajost az ebédlőben berendezett külön lakosztályába s vártuk a hatást.

Állt az ajtóban, a tiszta ágyat nézte s egyszerre üvltve sírni kezdett.

– Nem fekszem az ágyba – kiabálta. – Adjatok egy pokrócot… a földön alszom.

Rémülten igyekeztünk csendesíteni, de ő makacsul ellenállt. Végül valamennyien ültünk a dívány szélén, szorosan egymás mellett és sírtunk keservesen.

Lassan megszoktuk Lajos kissé nyomasztó jelenlétét, de nem találtuk meg a régi hangot. Úgy élt közöttünk, mogorván, mint egy átutazó idegen. Élményeiről nem beszélt, kérdéseinkre valamiféle mormogással felelt, többnyire hajnalig olvasott s délben kelt fel. Délután a szerkesztőségben dolgozott, így ritkán láttuk. Iránt unk nem érdeklődött, éppen csak tudomásul vette, hogy leérettségiztünk, Böske hivatalba jár, én nem csinálok semmit s mintha közelebbről meg sem nézett volna

minket, három hosszú esztendő után. Mi csalódottak voltunk s lassan elhúzódtunk tőle.

Egy kora őszi vasárnapon, alkonyatkor Lajos feltápászkodott a díványról s járkálni kezdett az ebédlőasztal körül, toporogva, két lépést előre, egy aprót hátra. Mi az ablaknál olvastunk. Egyszerre menetközben, kissé suta és bátortalan hangon megszólalt:

- Ne menjünk sétálni?

Mentünk, hogyne, boldogan! A házköznél lekanyarodtunk a Dunához. A lépcsőkön emberek üldögéltek, sok volt a sétáló, szülők és karikázó gyerekek. Szemközt a margitszigeti fák sötét tömege, enyhe szél fodrozta a folyót, a Rózsadomb fölött lilásvörösbe fordult az ég kékje. Járkáltunk fel és alá, Lajos szívta egyik cigarettát a másik után és hallgatott mélységesen. Kis fehér hajó közeledett a Dunán, akkor vágyakozva mondta:

- Üljünk fel mi is!

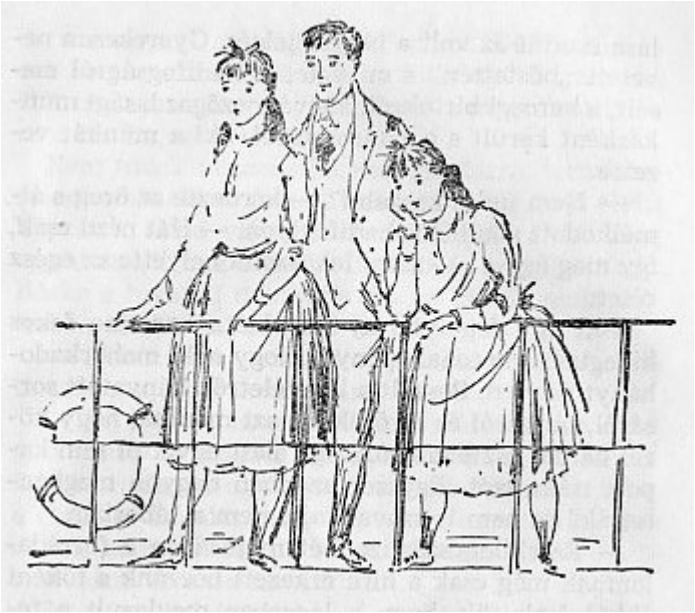

Rohanvást tettük meg az utat az állomásig s végigtrappoltunk a lebegő deszkahídon. A korláthoz támaszkodtunk s a hajó elindult Újpest felé.

Lajos állt kettőnk között, nézte a vizet és egyszerre beszélni kezdett. Elmondta, hogy miért kapta a nagyezüst vitézségi érmet. Járőrbe küldték s megmagyarázták, hogy bizonyos esetben kék, másik esetben piros jelzőrakétát kell felbocsátania. Amikor sor került a jelzésre,

zavarában összecserélte a két színt s kiderült, hogy a helyzet alakulása szerint az volt a helyes jelzés. Gyerekesen nevetett „hőstettén” s mi vele. A hadifogságról mesélt, a hercegi birtokról, ahová mezőgazdasági munkásként került s a sztárosztáról, aki a munkát vezette.

- Nem tudsz kaszálni? – kérdezte az öreg s álmélkodott a különös hadifoglyon. – Hát nézd csak, így meg így… - azzal lekaszálta helyette az egész rétet.

Volt egy fogolytársa, aki eladta harminc fokos hidegben a katonaköpenyét, hogy neki mahorkadohányt vegyen. Beszélt a lágeréletről, hányatott sorsáról, társairól és az őrökről, azt mondta, hogy közel három esztendős fogsága alatt egyiktől sem kapott rossz szót. Egyszer azonban nagyon megbántották, ha nem is szavakkal s nem a táborban.

- Ezerkilencszáztizenhét májusában a forradalomnak még csak a híre érkezett hozzánk s főként abból észleltük, hogy a lágerban meglazult a fegyelem. Az őrök nem sokat törődtek velünk, egyik-másik vette a puskáját és szó nélkül elutazott valamerre. Mi pedig mámorosan járkáltunk a városban, kísérő nélkül. Egyszer nyitott ablak előtt mentem el, valaki odabent a Carment zongorázta. Megálltam és iszonyú boldogság öntött el. Minden eszembe jutott, az operai esték fent a harmadik emeleten, Paula néni, amint a Carment zongorázza, mi körülötte állunk és a katonakórust énekeljük, anya, meg persze ti is… hát nehéz volna elmondani, mi volt az nekem. Akkor egy szakállas, tekintélyes úr, emlékszem, zsakettet viselt, a nyitott ablakhoz lépett, meglátott engem ott álldogálni, a rongyos „osztrák” hadifoglyot. Düh9s fintorral becsapta az ablakot s a függönyt is ráhúzta. Hát ez fájt akkor nagyon, furcsa, még most is – mondta Lajos csendesen.

Nem tudok visszaemlékezni mindarra, természetesen, amit akkor mesélt nekünk. A kis hajó elvitt Újpestre, majd vissza és ismét Újpestre. Mi még egyre ott álltunk a korlát mellett és beszélgettünk; Böske a hivatali munkájáról s asz időktől, amit kettesben töltött anyával.

- Nehéz volt – mondta és Lajos megértőn bólintott, majd várakozón rám nézett.

- Én írok – mondtam most már egészen elfogulatlanul – máshoz nincs kedve. A verseimet Böske lemásolja egy sajátkezűleg bekötött füzetbe, a címeket aláhúzza egy vastag és egy vékonyvonallal, ahogy tanultuk a kereskedelmiben – tettem hozzá és ezen nevettünk.

Szorosan belekaroltunk Lajosba. Fiatalemberek szálltak fel valahol, megjegyzést tettek Böskére, Lajos pofonnal fenyegette őket s a fiatalemberek azonnal elpárologtak. Lassan magunkmaradtunk a fedélzeten, egészen besötétedett s a parton gyér fények gyúltak, háborús fények.

Hát akkor, Újpest és a Margithíd között, azon az őszi estén lettünk mi felnőttek.

TARTALOM

Apánk	3
Az érdekházasság	15
Mi négyen	23
A patkószögek	34
Ördögtánca	42
A Stefánia Gyermekkórházban	57
Szerelmem Viktor	69
A pénz	75
A gyerekek határoznak	86
A hindu herceg	91
Dezső	98
Pénzt keresünk	122
Miért bántjuk egymást?	135
A mi „előkelő” iskolánk	139
Lajos	161
Hírnevem	170
Felnőttek vagyunk	177